

CENZURA VČERA, DNES A ZÍTRA

doc. Mgr. Petr Žantovský, Ph.D.

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
Národohospodářská fakulta
Katedra hospodářské a sociální politiky

Cenzura včera, dnes a zítra

Petr Žantovský

Praha 2024

Obsah

Úvodem	6
Cenzura v období rozpadu hodnot	9
Poznámky	14
O indexech zakázaných knih	16
Poznámky historické	19
Všeobecné předpisy o záповědi a censurování knih	22
Závěr	28
O cenzuře	29
Česká kronika za vlády císaře římského a krále českého Josefa II.	31
Censura a svoboda tisku	34
O svobodě myšlení a slova	39
O svobodě myšlení a slova (výňatky)	40
Principy novořeči	45
Cenzura za protektorátu	56
Souborný přehled pokynů pro tiskovou přehlídku platných ode dne 17. září 1939	56
Československé tiskové zákony v letech 1948–1989	76
Zákon ze dne 20. prosince 1950 o vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů	76
Zákon č. 81/1966 Sb. o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích	78
O svobodě myšlení	81
Úvod	82
O svobodě projevu	83
Svoboda myšlení – nedotknutelná pevnost?	86
Sdělení a manipulace	89
Fake news	91
Úprk rozumu	96
Teror ctnosti	109

Praxe nové inkvizice	116
„Etická čistka“	121
Antirasismus a antifašismus: dva přízraky.....	124
„Policie postranních myšlenek“	129
Odvaha ke svobodě	130
Plíživá cenzura	134
Nemoc zvaná cenzura	142
Poznámky	145

Úvodem

Již od roku 1993 je každoročně 3. květen označen jako Světový den svobody tisku (z rozhodnutí Valného shromáždění OSN 48/432 z 20. 12. 1993). Podnět k tomu vzešel z Generální konference UNESCO konané v roce 1991. Státy na této konferenci deklarovaly, že svobodná, pluralitní a nezávislá média jsou nedílnou součástí demokratické společnosti. Konference UNESCO poté doporučila Valnému shromáždění vyhlásit 3. květen Světovým dnem svobody tisku. Datum připomíná den přijetí Deklarace o podpoře nezávislého a pluralitního tisku v Africe v namibijském Windhoeku (1991).

Smysl tohoto dne připomínajícího roli médií v úsilí za svobodu dobře vystihli vysocí představitelé OSN K. Annan, F. Mayor a M. Robinsonová ve svém Společném poselství ke Světovému dni svobody tisku 1999:

„Svoboda projevu je právo, o jehož prosazení je nutno bojovat, nikoliv požehnání, které si stačí toužebně přát. Svoboda je však ještě něčím více: mostem spojujícím porozumění a vědění a základem pro výměnu myšlenek mezi národy a kulturami, která je nezbytným předpokladem skutečného rozvoje a trvalé spolupráce.“

Jak zdůraznil generální tajemník OSN ve svém poselství k tomuto dni v roce 2010, hlavním tématem tohoto úsilí je *„svoboda informací: právo vědět“*.

Mluvíme-li o právu na informace, a tedy o právu na jejich neomezené šíření, připomeňme si mantru všech bojovníků za svobodu slova, první dodatek Ústavy USA, který vstoupil v platnost 15. 12. 1791:

„Kongres nesmí vydávat zákony zavádějící nějaké náboženství nebo zákony, které by zakazovaly svobodné vyznávání nějakého náboženství; právě tak nesmí vydávat zákony omezující svobodu slova nebo tisku, právo lidu pokojně se shromažďovat a právo podávat státním orgánům žádosti o nápravu křivd.“

Zásady nedotknutelnosti svobody slova obsažené v citovaném dodatku americké ústavy byly nepochybně inspirací i pro článek 19 Všeobecné deklarace lidských práv OSN z roku 1948, který říká:

„Každý má právo na svobodu přesvědčení a projevu; toto právo nepřipouští, aby někdo trpěl újmu pro své přesvědčení, a zahrnuje právo vyhledávat, přijímat a rozšiřovat informace a myšlenky jakýmkoli prostředky a bez ohledu na hranice.“

Rozšířenou definici uvedené svobody přinesl Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, OSN: New York, 19. 12. 1966, v ČSSR byl vyhlášen až o deset let později jakožto vyhláška ministra zahraničních věcí ze dne 10. května 1976 pod č. 120/1976 Sb.:

- 1. Každý má právo zastávat svůj názor bez překážky.*
- 2. Každý má právo na svobodu projevu; toto právo zahrnuje svobodu vyhledávat, přijímat a rozšiřovat informace a myšlenky všeho druhu, bez ohledu na hranice, ať ústně, písemně nebo tiskem, prostřednictvím umění nebo jakýmkoli jinými prostředky podle vlastní volby.*

Z uvedených textů vychází i § 17 naší Listiny základních práv a svobod (ústavní zákon č. 2/1993 Sb.), přijaté Českou národní radou 16. prosince 1992:

- (1) Svoboda projevu a právo na informace jsou zaručeny.*
- (2) Každý má právo vyjadřovat své názory slovem, písmem, tiskem, obrazem nebo jiným způsobem, jakož i svobodně vyhledávat, přijímat a rozšiřovat ideje a informace bez ohledu na hranice státu.*
- (3) Cenzura je nepřípustná.*

S tím ovšem nezbytně souvisí druhá strana mince: svoboda slova přináší odpovědnost toho, jenž je šíří, vyžaduje ji, je to *conditio sine qua non*. V tom smyslu také hovoří Deklarace principů novinářského chování, kterou přijal druhý světový kongres Mezinárodní federace novinářů, konaný v Bordeaux (Francie) ve dnech 25.–28. dubna 1954:

„Respektování pravdy a práva veřejnosti na pravdu je první povinností novináře. Při plnění této povinnosti budou novináři vždycky hájit principy svobody při čestném sbírání a vydávání zpráv.“

Výše uvedené citace nestojí v úvodu této knihy náhodou. Rámují totiž základní prostor, jemuž se zde budeme věnovat, totiž dvojici pojmů „svoboda slova“ a „cenzura“. Tyto pojmy jsou v přímém antagonismu, jeden vylučuje druhý. Náš dnešní svět, alespoň onen euroatlantický, v němž se nacházíme,

čím dál víc zapomíná na vzletná slova z deklarací o svobodě slova a čím dál častěji se uchyluje k různým formám cenzury, tedy likvidace svobody slova.

Má to své politické důvody – dochází k novému dělení světa, to předchází kolem roku 1989 bylo ve znamení konce bipolárního světa a následujících několika desetiletí existence světa unipolárního. Dnes těch geopolitických pólů je víc – k americkému a ruskému připočteme státy Asie a Afriky (Čína, Indie, Nigérie, JAR) a Jižní Ameriky (Brazílie). Znamená to patrně definitivní konec tradičního kolonialismu. Zároveň však je patrná snaha o vytvoření neokolonálního systému, kdy zejména americká geopolitika chce na své zájmy navázat státy Evropy.

To je situace, která dává vzniknout nedemokratickým ideologiím a doktrínám, a ty zase ke svému upevnění potřebují zlikvidovat politický dialog, tedy zavést cenzuru. Protože, jak říkal TGM, demokracie znamená diskusi. Bez diskuse není demokracie. Cenzura je hlavním nepřítelem demokracie.

Toto konstatování bylo i důvodem vzniku této knihy. Je rozčleněna do dvou linií: v úvodu a závěru přinášíme dvě studie o cenzuře jako fenoménu bujícímu u nás a okolní Evropě, jádrem knihy jsou komentované ukázky z dějin a různých podob cenzury. Cílem textu je varovat před tím, aby se lidé násilím (podle Orwellovy knihy 1984), či dokonce dobrovolně (podle Huxleyho románu *Brave New World*) nenechali zbavit svobody slova, bez níž žádná další svoboda nemá smysl a de facto ani nemůže existovat.

Petr Žantovský

Cenzura v období rozpadu hodnot

Slovník cizích slov uvádí ke slovu cenzura především tento význam: „Úřední zkoumání obsahu všeho, co je určeno k zveřejnění (především tiskem), a to se zřetelem na zájmy státní, politické a mravnostní.“ (1) Pro naše účely vynechejme cenzuru zřetele mravnostního. Ne snad, že by byla nezajímavá a bylo by jí v dějinách málo, avšak poněkud by nás odváděla od podstaty této úvahy. Setrváme tedy výlučně u cenzury rozmanitých obsahů, kulturních či mediálních, s cílem restrikce nežádoucích projevů politického charakteru.

To je konec konců už od časů barokního rozvoje této disciplíny v lůně římskokatolické církve převážný smysl a důvod existence cenzury. Už v roce 1559 vydala církev průlomový *Index librorum prohibitorum* („Seznam zakázaných knih“), který oficiálně platil až do roku 1966. Šlo o seznam publikací, které katolická církev věřícím zakazovala číst. Jednalo se o spisy, které údajně mohly poškodit víru nebo mravy věřících, tedy o publikace amorální a o knihy odporující katolické věrouce a mravouce. Zde se sice ještě operuje slovem morálka, ale toto slovo mělo pro katolickou vrchnost význam především politický: vládla totiž pomocí morálních imperativů. Ovládala mysl a duši věřícího skrze sugerování představy ďábla jako ztělesnění amorálnosti. Nešlo tedy primárně o mravnost jako takovou, nýbrž jako o náhradní beranidlo k dosažení poslušnosti jednotlivce. V tom smyslu to tedy byl prostředek ryze politický. Jak jinak by se v tomto soupisu děl odporujících předepsané představě mravnosti ocitli Galileo, Koperník, Kepler, tedy vědci, Montaigne, Descartes, Hume, Spinoza, tedy filosofové minulosti, jakož – například v osobě Sartra – i jejich moderní pokračovatelé. Pozornosti svatých otců neušli ani spisovatelé – Balzac, Zola, Gide, Maeterlinck či Anatole France. Bizarní je, že ti všichni se v Indexu sešli například s dílem Alfreda Rosenberga, smutně proslulého filosofa nacismu. (2)

Z uvedeného výčtu je zřejmé, že tímto průlomovým a historicky nejdéle funkčním cenzurním předpisem se bránil jeho vydavatel, tedy katolická církev, před myšlenkami, které považoval za ohrožující svou mocenskou hegemonii. A v tom je podstata cenzury za všech dob a ve všech společenských či ekonomických systémech. A za všech časů je pro cenzuru typické i to, že je

náhradou za diskusi, polemiku, argumentaci. K cenzuře jako k formě vrchnostenského násilí se uchyluje mocenská elita, která nedokáže přesvědčit o svých idejích, o svých politických praktikách a o své perspektivnosti a užitečnosti pro většinu obyvatel, a proto se přestává zdržovat dokazováním svých kvalit a nahrazuje je prostým diktatorním systémem návodů, příkazů a zákazů, z nichž cenzura je tím, který se uplatňuje právě ve světě idejí jakožto předpokojí politické a vůbec společenské praxe.

Cenzuru, jak známo, dělíme na předběžnou, následnou a autocenzuru, která je plodem té následné. Předběžná cenzura kvetla v našich zemích nejviditelněji za Rakouska-Uherska či za 1. republiky. Od časů Havlíčkových po časy Haškovy můžeme dohledat množství začerněných či vybělených novinových stránek, z nichž cenzura odstranila nevídané obsahy. Byla v tom ale jaksí poctivější, protože konala transparentně. Méně poctivá je cenzura následná, tedy sankcionování autorů a vydavatelů po vydání nežádoucích textů. Tuto formu u nás známe dobře z období po zrušení Hlavní správy tiskového dohledu (fungovala v letech 1953–1966), a poté Ústřední publikační správy (1966–1968). To byly ještě orgány cenzury předběžné. Byly však vystřídány Úřadem pro tisk a informace (1968–1989), který vykonával funkci cenzury následné. Sankce, které čekaly na původce zveřejnění obsahů, jež nebyly v souladu s dobovým ideologickým kánonem, velmi rychle vybudovaly u autorů, redaktorů a vůbec lidí produkujících slova určená k publikaci, autocenzuru, která byla namnoze i přísnější, než případná cenzura skutečná. (3) Pokud bychom ale na fenomén cenzury aplikovali opětovně adjektivum „poctivý“ či „transparentní“, pak do této kategorie by vlastně spadala i cenzura následná ve všech svých podobách, včetně autocenzury. Šlo o cenzuru, o níž se vědělo a která sama sebe nikterak neskrývala.

Podstatně odpudivější, protože skryvané a zapírané, formy cenzury odstartovalo období po roce 1989. Pro toto období můžeme cenzurní praxi rozdělit zhruba do těchto kategorií:

- a) nepsaný zákaz,
- b) cenzura ostrakizací,
- c) cenzura mlčením a ignorancí.

Všechny tři formy se obvykle uplatňují vůči osobám nežádoucím pro vládnoucí elity této epochy, a to bez ohledu na to, zda to je, či není v souladu s veřejným míněním. V tom smyslu jsou tyto „demokratické“ cenzurní praktiky

stejně odsouzeníhodné a totalitarizující jako předchozí formy cenzury v minulosti. Naprosté nerespektování veřejného mínění a naopak indoktrinace veřejnosti vnucenými tezemi, umělými ikonami a pomyslnými „hodnotami“ je typickým průvodním rysem skutečnosti, že vládnoucí elity ztratily svou věrohodnost, přestaly se opírat o názor většiny a stávají se autokratickými, tedy de facto (i když zatím nikoli de iure) diktaturami.

Nepsaný zákaz stihl po listopadu 1989 víceméně každého, kdo nebyl zakázán před tímto datem. Nová elita se tvářila, jako by nic ve společenské praxi, tedy včetně literatury i médií, nenavazovalo kontinuitu s předchozím obdobím. Výjimkou byli pouze tzv. autoři „pražského jara“, tedy skupina těch komunistických novinářů a literátů, kteří se v kolizním období mocenského boje o dominanci nad komunistickou stranou a společnostmi postavili na tu stranu, která tento boj prohrála. Zvítězila jiná skupina komunistů, a ta pak určovala nové pořádky pro následující dvě desetiletí, a to opět pro celou společnost, tedy i kulturu a média. Logicky ti komunisté, kteří prohráli, byli upozaděni a většina z nich v těch dvou dekádách do roku 1989 nemohla nebo nechtěla oficiálně publikovat. Začal tehdy, setrváme-li pro tuto chvíli na kulturním poli, stav dvou resp. tří literatur, oficiální, domácí ineditní a emigrantské. Listopad 1989 sliboval být možností tyto hranice zbořit a nastolit přirozený stav jediné literatury či kultury. Tak to ostatně bylo připravováno již dříve, zhruba v tom období, kdy Jaroslav Čejka usedl na místo tajemníka přes kulturu v komunistickém ústředí a jiní spisovatelé, např. Petr Prouza a Alex Koenigsmark, začali navazovat víceméně oficiální vztahy s literáty v emigraci, např. Jiřím Grušou.

Tato šance, kterou by bylo možno nazvat podanou rukou či tlustou čarou za stíny minulosti, byla promarněna, a to výlučně vinou nových elit. Ty opět – zpravidla věrný svým dávným stalinistickým návykům z 50. let – nepřipustily dialog a hodlaly ustanovit de facto silově a mocensky svůj monopolní vliv na společenské dění, opět včetně literatury a z velké části také médií. Tento trend vlastně trvá dodnes, ba zdá se, že v jistém smyslu se ještě zhoršuje. Kdybych to měl nazvat komunistickou terminologií, pak se zdá, že v české společnosti dochází k zosťřování třídního boje. To se projevuje hledáním, nacházením, stigmatizací a ostrakizací „vnitřních nepřátel“. Vnitřním nepřítelem zde je ten, kdo nesdílí přesvědčení staronových neostalinských elit o jejich výlučnosti a monopolním právu na všechny typy svobod, zejména pak svobodu slova. (4)

Tento vnitřní nepřítel už se ale nevyznačuje, jako v Marxových a Leninových představách, jednoznačným ideologickým stanoviskem a vztahem k třídním antagonismům. Pro neostalinisty „pravdoláskevého“ typu je nepřítelem stejně tak ortodoxní levičák jako přesvědčený pravičák, komunista i konzervativec. Toto nové dělení světa na černobílé póly „pravdy a lásky“ na jedné straně a „lži a nenávisti“ na druhé straně dělí jedince podle jiného klíče, a tím je ochota poslušně sloužit právě oné neostalinské elitě, která obsadila rozhodující pozice v kulturních a mediálních složkách společnosti. Tato elita pak sestavuje seznamy „vnitřních nepřátel“, osob nepohodlných a nežádoucích, jejich díla a obecně jakékoli veřejné projevy dává do klatby, znemožňuje jejich šíření, a i když nevydává žádný nový psaný Index librorum prohibitorum, existuje takový seznam v nepsané podobě. Ti, kdo rozhodují o kultuře a mediálních obsazích, jej respektují a bojí se jej porušit, protože by se na něm obratem ocitli sami. (5)

To je první fáze. Následuje druhá, úzce související fáze masové ostrakizace až démonizace nepohodlných osob a děl, jež má za cíl vysvětlit veřejnosti škodlivost těchto osob a děl pro společnou budoucnost ve světě „pravdy a lásky“. A když podobné difamační kampaně nezaberou, protože společnost je chytřejší než ti nejzdatnější propagandisté, následuje fáze třetí, a to je fáze mlčení a ignorance. Neostalinské elity se tváří, jako by „ti zlí“ vlastně neexistovali. Nepřipustí jejich vstup do veřejného života, ignorují jejich názory, zamlčují, že vedle aktivit „těch dobrých“ zde bují velice pestré intelektuální a názorové aktivity, které zdaleka nemusí být homogenní, pokrývají názorové pole zleva doprava, ale spojuje je jedno: neakceptují vyvolenost oněch samozvaných elit. To je stav, v němž se právě nacházíme.

Neostalinské „kulturní“ elity obsadily de facto veškerý veřejný prostor ve sféře tzv. mainstreamu, jejich vliv, byť často jen neformální, sahá do všech sfér kulturního života – do divadel, nakladatelství, různých lobbistických struktur kolem ministerstev, magistrátů atd., zkrátka všude tam, kde se rozhoduje o penězích směřujících do kultury. A zde realizují čtvrtou, dosud nejmenovanou formu současné cenzury, totiž cenzuru ekonomickou. Jestliže odříznou od veškerých veřejných zdrojů ty autory, kteří neprošli jejich kádrováckou sítí, a naopak zajišťují pohodlné finanční zázemí autorům loajálním, bez ohledu na jejich skutečné kvality, pak deformují obraz dobové kultury.

V médiích to tak snadno nejde. Jmenované elity sice drží v rukou do značné míry většinu tradičních médií, zejména ta veřejnoprávní, ale jako protiváha vůči nim spontánně vzniká digitální informační prostor, internetové zpravodajské servery a zdroje, kam je možné jít pro alternativní informace a myšlenky. Občan tedy není závislý na zcenzurovaných informacích od oněch neformálních elit, naopak, může jim svým nezájmem dosti komplikovat život. Statistiky ukazují, že například prodej denního tisku, s výjimkou bulváru a sportu, meziročně klesá v průměru o 10 %, zatímco čtenost nejúspěšnějších zpravodajských portálů meziročně stoupá – až o stovky procent. (6) To je pro tradiční média, šířící jednostrannou propagandu neostalinských „elit“ velmi špatná zpráva. Dokážou zatím, s pomocí ekonomické cenzury, znemožnit mnoha kulturním tvůrcům oslovit široké publikum, ale nedokážou už zamezit šíření svobodných a pluralitních informací. Avšak i toto konstatování už neplatí stoprocentně. Rozmanité politické struktury, nejen na domácí, ale především eurounijní půdě velmi radikálně usilují o likvidaci nepohodlných alternativních médií. Jednak pracují na vytvoření nové legislativy proti „dezinformacím“ (přičemž dezinformací rozumíme informaci, která neladí s politickými zájmy stávající moci), jednak v europrostoru zavádějí pravidla, podle nichž začíná být vyloučeno, aby silný ekonomický subjekt například svou inzercí financoval alternativní, tedy nežádoucí média. Eurokomisařka Věra Jourová tomu vymyslela přiléhavý název „vyhladovění“.

Období od 60. let minulého století do desátých let století našeho se vyznačovalo v euroatlantickém kulturním diskursu dominancí tzv. postmoderny, která likviduje všechny tradiční hodnotové systémy a nahrazuje je umělou rovností všeho a všech. Tato epocha bývá spojována s termínem neomarxismus nebo častěji kulturní marxismus. (7) Jedním z jeho plodů je politická korektnost, nahrazující skutečnost sémantickou falší, a z ní pak proudí živné podloží pro multikulturalismus, jehož hořké plody konzumujeme dnes v podobě migračního kataklyzmatu. Troufám si tvrdit, že mnohem víc než s Marxem má tento neomarxismus společného se Stalinem – také proto používám v tomto kontextu pojem „neostalinismus“. Protože mocenská elita, která potřebuje ke svému prosazení násilné potlačení svobody slova a názoru, už není vystavěna na filosofii, ať už jakékoli, nýbrž pouze na pragmatické politické praxi.

Pokus těchto elit o cenzurní restriktci společenského a kulturního života je založen na přesvědčení, že se podařilo docílit – právě v duchu postmoderny –

naprostého rozvratu hodnot. Znejistění většiny, která se pak tonoucí v tomto neukotveném stavu chytí toho stébla, které jim mocenská elita dovolí či přikáže. Jenže nepočítá s jednoduchým fyzikálním zákonem akce a reakce. Jestliže vychýlíte kyvadlo společenské dynamiky do nepřirozeného stavu, vyvolá to dříve či později adekvátní odezvu. Tou je v našem případě spontánní návrat drtivé většiny občanů k tradičním hodnotám, mimo jiné právě i pod dojmem ohrožení těchto hodnot jinokulturními aspekty migrace. A důsledkem návratu k hodnotám, či přesněji nového a jasnějšího uvědomění si těchto hodnot a jejich významu pro život člověka v lidské společnosti, je i lidská potřeba svobody. Tento spontánní a masový únik před zotročením ducha i těla právě probíhá, a to navzdory veškeré cenzuře, ba možná tím silněji, čím usilovněji se tomu cenzura snaží bránit. Jsem přesvědčen, že toto závěrečné konstatování je aspoň malým důvodem k optimismu.

Poznámky

- 1) Zdroj: SCS.ABZ.cz. Dostupné na:
<http://slovník-cizích-slov.abz.cz/web.php/slovo/cenzura-censura>
- 2) Index librorum prohibitorum / Leonis XIII Summi Pontificis auctoritate recognitus SSmi. D. N. Pii pp. XI iussu editus. Romae: Typis polyglottis Vaticanis, 1924. 292 s.
- 3) Podrobně se sporem literárních autorů a zástupců státní moci zabíral například Dušan Hamšík ve své knize Spisovatelé a moc, Praha: Československý spisovatel, 1969. 191 s.
- 4) Pojmem „neostalinismus“ zde neoznačuji, jako někteří historikové, konkrétní dějinné období (zpravidla se tento pojem užívá v souvislosti s érou L. I. Brežněva v SSSR). Užívám pojem „neostalinismus“ jako vyjádření podstaty, která není závislá na dějinné etapě nebo konkrétní osobnosti, nýbrž znamená přesvědčení neostalinských mocenských elit o jejich výlučném právu na držbu moci ve společnosti a názorovou diktaturu v kulturním a mediálním diskursu. Neostalinista užívá jako svou hlavní metodu třídní boj, nálepkuje nepřátele a snaží se je odstranit z veřejného života, nebo přinejmenším zbavit práva na svobodné šíření jejich názorů. V českém kontextu jde zejména o neblahé dědictví myšlenky elitokracie symbolizované Václavem Havlem.

- 5) Určité typy seznamů ale už písemnou formu mají. Například seznamy domnělých spojenců Kremlu v propagandistické válce západních mocností proti Rusku – jeden takový seznam provozuje novinářka S. Slonková na svém serveru Neovlivní.cz v rubrice Ruská stopa – viz <http://neovlivni.cz/category/ruska-stopa/rusko-databaze-a-z/>
- 6) Objektivní ověřování nákladů tisku zajišťuje a zveřejňuje společnost ABC ČR – viz <http://www.abccr.cz/>, sledovanost internetových médií měří a publikuje společnost NetMonitor – <http://www.netmonitor.cz/>
- 7) O neomarxismu podrobněji viz Branislav Michalka: Neomarxismus v teorii a praxi. In: Te Deum č. 3/2010, ev. č. MKČR E16569

O indexech zakázaných knih

Věci, které se aktuálně dějí kolem nás, znovuzavádění cenzury, znemožňování svobodné veřejné diskuse, likvidace nežádoucích myšlenek a jejich nositelů, vedou k tomu, začít se zabývat tím, odkud se vlastně cenzura – ta rakovina lidské společnosti – vzala, jaké k tomu byly důvody a jaký byl i její vývoj a důsledky.

Prvním oficiálním dokumentem, jehož smyslem a cílem byla cenzura, se stal Index librorum prohibitorum („Seznam zakázaných knih“), jenž byl v letech 1559–1966 oficiálním seznamem publikací, které katolická církev věřícím zakazovala číst. Jednalo se o spisy, které podle názorů katolického kléru mohly poškodit víru nebo mravy věřících, tedy o publikace domněle amorální a o knihy odporující katolické věrouce a mravouce.

Uvedený Index však nebyl zdaleka prvním počinem cenzurní praxe pěstované církví. Katolická církev již od svého zrodu bojovala proti názorům a knihám, které se neslučovaly s její vírou. Jak se pak v Indexu psalo,¹ *„Právo a povinnost církve zkoumati a zapovídati knihy víře nebo mravům nebezpečné vyplývá z jejího božského poslání, z podstaty a účelu církve samé. Církev katolická toho práva vždy si byla vědoma a hned od svého počátku prakticky je prováděla. Ve Skutcích apoštolských (19, 19) čteme: ‚Mnozí pak z těch, kteříž byli všetečných věcí (čarodějnictví) hleděli, snesli knihy a spálili je přede všemi.‘“*

Mocenské údery proti pohanům a heretikům zpočátku nevedla samotná církev, která k tomu neměla ani odpovídající prostředky, ale římský stát, který v tomto ohledu podřizoval svůj rozvětvený aparát jednoznačně církevním zájmům. Církevní sněm v Niceji v roce 325 zavrhl spis alexandrijského kněze Aria a císař Konstantin vydal dekret, v němž hrozil smrtí těm, kteří by Ariovy knihy měli u sebe a nevydali je ke spálení.

Papež Anastasius I. odsoudil roku 401 některé knihy Órigenovy, papež Inocenc I. roku 417 spisy Pelagiovy, papež Lev I. Veliký roku 447 knihy manicheiských. Efezský koncil odsoudil roku 431 spisy Nestoriovy a z podnětu tohoto sněmu zakročila státní moc proti Nestoriovým knihám. V císařském

¹NOVOTNÝ, Josef. O četbě zapověděných knih dle nyní platných zákonů církevních. In: Časopis katolického duchovenstva, ročník 1909.

výnosu stálo: „*At' se nikdo neodvažuje vlastnit, číst nebo opisovat bezbožné knihy zločinného a svatokrádežného Nestoria proti ctihodné sektě pravověrných a proti rozhodnutí nejsvětějšího shromáždění předáků, konaného v Efesu. Rozhodli jsme, aby se tyto knihy svědomitě a pilně vyhledávaly a veřejně spalovaly.*“²

Roku 496 vydal papež Gelasius I. seznam knih, kde vedle dovolených jsou uvedeny i knihy zapověděné; jde o apokryfy, knihy kacířské a pověrečné. Čím jdeme dále do středověku, tím více se množí zákazy knih. Uvádíme jen některé známější případy: zákaz knih Berengarových roku 1050, díla Abélardova roku 1121, spisů Marsilia z Padovy a Jana z Janduna roku 1327. Kostnický koncil odsoudil spisy Jana Viklefa i Jana Husa a nařídil biskupům, aby je pálili.

Velmi energicky byl církví pronásledován židovský Talmud. Již roku 1242 bylo z podnětu papeže Řehoře IX. a na rozkaz krále Ludvíka IX. Svatého spáleno v Paříži 20 vozů naložených zabavenými exempláři Talmudu. V roce 1244 vydal papež Inocenc IV. bulu „*Impia Judaeorum perfidia*“, v níž žádal krále Ludvíka IX., aby Talmud a spisy související (komentáře apod.) kázal shromažďovat a pálit. Také papežové Klement IV., Honorius IV. a Jan XXII. zničení těchto knih opět a opět požadovali. V roce 1593 vydal papež Klement VIII. bulu „*Cum Hebraeorum malitia*“, v níž zakázal užívání Talmudu jak křesťanům, tak i židům. Nikdo nesměl tyto knihy vlastnit, číst, kupovat, prodávat nebo tisknout a neposlušnost byla trestána ztrátou jmění a dalšími těžkými tresty, i tělesnými; nalezené exempláře Talmudu měly být spáleny. Ještě na konci 19. století platil zákaz četby Talmudu pro katolíky, a to pod sankcí smrtelného hříchu.

Církev také omezovala nebo dle potřeby času zapovídala překlady bible do národních jazyků a zakazovala četbu těchto překladů. Odůvodňovala to tím, že Písmo svaté v řeči lidové zneužívali různí sektáři, zejména valdenští a albigenští, k hájení svých bludů.

Po vynálezu knihtisku se knihy začaly velmi rychle šířit, a to i spisy z hlediska církve závadné. Proto byly papežů Alexandra VI. z roku 1501 a Lva X. z roku 1515 zakazovaly tiskařům pod nejtěžšími tresty tisknout knihy bez předchozího svolení církevních představených. V bule Lva X. „*Inter sollicitudines*“

²BURIAN, Jan. Zánik antiky. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972. 114 s. [Citovaný text je na str. 62–63.]

ze dne 4. května 1515 je jako trest za nedovolený tisk uvedena konfiskace a spálení celého nákladu příslušné knihy, peněžitá pokuta 100 dukátů a odnětí živnosti knihtiskařské na jeden rok.

Vystoupením Lutherovým a za reformace povstala celá záplava knih církvi katolické nepřátelských. Papež Lev X. bulou „Exurge Domine“ ze dne 15. června 1520 zapověděl číst knihy od Luthera sepsané, a to pod trestem pro kacíře stanoveným.

V této době začínají vznikat seznamy zapovězených knih, a to nejprve jako indexy partikulární, které obsahovaly knihy určitého národa nebo oblasti. Takovéto indexy (katalogy) vydal v Belgii císař Karel V., v Anglii král Jindřich VIII., další vydávaly univerzita lovaňská a univerzita pařížská a též někteří biskupové pro oblast své jurisdikce. Papežský vyslanec kardinál Giovanni della Casa uveřejnil takový seznam v Benátkách roku 1549. Papež Pavel IV. nařídil inkvizitorům, aby zhotovili seznam knih zapověděných pro celou církev. Tento první celocírkevní Index librorum prohibitorum byl vytištěn roku 1557, ale na veřejnost se dostal až v roce 1559.

Záležitostí Indexu zabýval se též tridentský koncil, který ustavil komisi prelátů a teologů, kteří Index Pavla IV. upravili a doplnili a zároveň stanovili i pravidla pro vydávání, četbu a používání knih. Předsedou této komise se stal pražský arcibiskup Antonín Brus z Mohelnice. Index upravený z rozkazu sněmu tridentského byl vyhlášen papežem Piem IV. bulou „Domini Gregis“ dne 24. března 1564. V roce 1571 založil papež Pius V. samostatnou kongregaci, která se zabývala censurou tisku. Nazývala se Sacra Congregatio indicis librorum prohibitorum a její povinností bylo zkoumat a do seznamu zakázaných knih zařazovat knihy víře neb mravům nebezpečné. V roce 1917 tato povinnost přešla na Posvátnou kongregaci Svatého oficia.

Potud aspoň základní fakta o dění, které připravovalo půdu pro následný rozkvět cenzury, nejprve církevní, ale poté i státní.

Velmi zásadním zdrojem informací o různých indexech zakázaného vědění, tedy knih, je kniha Františka Loskota s názvem O indexech zakázaných knih s podtitulem Index římský a indexy české – Knížka pro každého českého člověka. Kniha vyšla v Praze roku 1911. Ukazuje velmi plasticky, jak římskokatolická církev cenzurními prostředky bojovala v průběhu věků proti svým oponentům. Hodnota tohoto historického poučení spočívá

především v tom, že poskytuje prostor pro zamyšlení, zda se náhodou v průběhu těch století historie stále neopakovala, vždy „vylepšena“ o novou techniku cenzurní proskripce. Přečtete-li si Loskotovu útlou (58stránkovou) knížku a dosadíte si tam, kde to je jen trochu možné, místo slova církev slovo stát, vláda, politická elita atd. a pojmy hereze, odpadlictví, kacířství atd. jakožto adresáty vynucovaného názorového postoje nahradíte pojmem politická opozice, názorová alternativa atd., zjistíte, že jste z hloubi raného baroka rovnýma nohama ve žhavé současnosti. A pozornému čtenáři jistě neunikne i věru aktuální odstavec o oznamovací povinnosti. Odkud že to známe?

O indexech zakázaných knih

Poznámky historické

Katolická církev považuje své učení, své články víry za absolutně pravdivé, jakožto prý od boha zjevené, a sebe za výhradní jich hlasatelku. Tím dáno jest i stanovisko její vůči myšlenkám a názorům, které se s učením jejím nesrovnávají.

Církev je považuje za blud, vůči němuž nesmí znáti tolerance; musí je zavrhovati, potírati, usiluje všemi silami o jich vyhlazení. Tento rys provází ji v celé její historii.

Církev bojuje proti odchylným názorům, buď že byly proneseny pouze ústně, buď že byly napsány, nebo vytištěny. Od samého počátku církve můžeme sledovati úsilí, učiniti knihy, které se jejím pomyslům i zájmům přičily, neškodnými, vyrvati je z rukou věřících, případně je i ničiti. Oheň býval prostředkem, jehož užívala církev jak proti kacířům, tak proti jejich knihám.

Popatřme zběžně na historii zápasu, jež vedla církev proti knize.

Jak vypravuje novozákonná kniha zvaná Skutky Apoštolské (19, 19), dal Pavel v Efesu spáliti před shromážděním církve ohromné množství knih pověřených, jež mu věřící přinesli. Cena jejich odhadnuta na 50.000 peněz.

Pálení knih přejala církev od národů klassických. R. 411 př. Kr. spáleny spisy filosofa Protagory. Mezi římskými císaři dávali rozkazy k pálení knih např. Augustus a Tiberius. Dle vzoru Paulova zaujímal i otcové církevní nepřátelské stanovisko vůči knihám, jež s učením církevním nesouhlasily.

R. 325 na všeobecném sněmu církevním v Nicei byl zavržen spis alexandrinského kněze Aria zv. Thalia. Císař Konstantin ve smyslu usnesení sněmu nicejského vydal dekret, v němž hrozil dokonce smrtí těm, kdož by Ariovy knihy u sebe měli a ku spálení nevydali; knihy Ariovy měly býti ohněm zničeny.

Papež Anastasius I. odsoudil některé spisy Origenovy, Innocenc I. Pelagiovy, Lev I. Veliký knihy Manichejských.

Velmi důrazně zakročila moc státní k podnětu sněmu efesského I. proti knihám Nestoriovým, které nikdo neměl u sebe chovati, čísti nebo opisovati; měly býti pečlivě vyhledávány a veřejně spalovány.

Knihy Eutychianů, monotheletů, obrazoborců měl stihnouti osud podobný.

Papežové Řehoř I. Veliký a Martin I. byli rovněž nepřáteli „kacířských“ knih.

Dosti brzo setkáváme se se zárodkem pozdějšího Indexu zakázaných knih. Papež Gelasius vydal r. 496 dekret zv. Gelasianský, v němž dle jména vypočetl, které knihy jsou pravověrné a které podvržené, kacířské, před nimiž tedy věřící měli se míti na pozoru.

Čím jdeme dále do středověku, tím více se množí zákazy knih. Uvádíme jen zákaz knih Berengarových (1050), Abaelardových (1120), Skota Erigeny (1225), Marsilia Padovského a Jana z Janduna (1327), Jana Viklefa (1387, 1408, 1413 atd.), Husových (1415). Církevní sněm Kostnický rozkázal biskupům, aby knihy Viklefovy a Husovy pálili.

Jako zvláštnost uvádíme, že když Valdenští v jižní Francii koncem stol. 12. propagovali četbu bible v jazyce mateřském, církev zakázala tuto četbu a nepřestala ji zakazovati v jistém smyslu až do nynějška; bible pro věřící musí býti opatřena poznámkami v duchu katolickém, jinak četba její není dovolena!

Horlivost repraesentantů církve proti knihám v jejich očích špatných zvýšila se v dobách po vynalezení umění knihtiskařského. Bully papežů Alexandra VI. (1501) a Lva X. (1515) zakazovaly tiskařům pod nejtěžšími tresty tisknouti knihy bez předchozího svolení církevních představených. Trestem na nedovolený tisk od Lva X. uvaleným měla býti konfiskace a spálení celého nákladu příslušné knihy, peněžitá pokuta 100 dukátů a odnětí živnosti knihtiskařské na jeden rok.

Lutherovy knihy a spisy byly zakázány dne 15. června 1520 bullou Exurge Domine.

Tu však se již ocitáme v době, kdy bylo počato s pořizováním seznamů zapovězených knih.

Praxe utvářela se tak, že povstávaly nejprve indexy partikulární, obsahující knihy toho kterého národa; o něco později pak přistoupilo se k vydání indexu všeobecného, římského. První seznam italský vyšel r. 1545. Římský index byl vydán o řadu let později. Byl sice vytištěn už r. 1557, ale na veřejnost se dostal až r. 1559.

Byl to index Pavla IV. Byl velmi přísný. Obsahoval pouze seznam knih a to tak, že I. třída vykazovala autory, jichž všechny spisy byly zakázány; II. třída podávala zakázané knihy se jmény autorů; III. třída obsahovala knihy anonymní.

Dále byly zakázány četné edice biblí, celý náklad 61 jménem uvedených i všech jiných tiskařů, kteří kacířské knihy vytiskli, nebo by tiskli. Tento zákaz, jsa příliš strohý, byl v následujících vydáních indexu vynechán.

Záležitostí indexu obíral se také sněm tridentský, jenž k jejímu vyřízení delegoval komisi sestávající z praelátů a theologů, kteří nejen index Pavla IV. upravili a doplnili, ale i stanovili pravidla (počtem deset), jichž mělo býti používáno při vydávání, četbě a používání knih. Pius IV. tato pravidla schválil. Papežové Klement VIII., Alexander VII. a Benedikt XIV. podnikli nové revise těchto pravidel.

Index upravený z rozkazu sněmu tridentského byl vydán r. 1564 péčí papeže Pia IV. a trval v podstatě v platnosti až do r. 1900.

K vyšetřování a odsuzování „závadných“ knih založena byla od papeže Pia V. r. 1571 kongregace Indexu, jež konala svou první schůzku 27. března t. r. Potvrzena a organisována byla papežem Řehořem XIII. r. 1572.

Nejlepší vydání indexu před indexem Lva XIII. pochází z r. 1758 a bylo pořizeno péčí Benedikta XIV.; obsahuje konstituci tohoto papeže z r. 1753, jež začíná slovy Sollicita et pro vida a podává pravidla, jak kongregace římské mají při zkoušení a censurování knih postupovati.

Za papežování Pia IX. přicházelo se čím dále tím více k jasnějšímu přesvědčení, že tridentský index vyžaduje změny. Proto obmezil Pius IX. už r. 1848 potřebu předchozí censure jen na knihy, které jednaly o bibli, dogmatice, dějinách dogmat, morálce a vůbec o náboženství, a z listů na ty, jež měly náboženský charakter; ostatní listy měly podléhati předchozí censure, jen když měl v nich vyjít článek rázu náboženského. Později zmírnil papež také tresty platné pro četbu a tisk zakázaných knih. Ale to vše stále ještě nestačilo.

Úpravu indexu žádala krátce před Vatikánským sněmem komise theologů, kterou papež pověřil revisí pravidel indexových. Žádali za to též četní účastníci sněmu Vatikánského, biskupové francouzští, němečtí, rakouští, vlašští a jiní.

Ale úprava provedena byla teprve za papeže Lva XIII. Jakým způsobem se to stalo, uslyšíme ihned z rozboru nově uspořádaného indexu.

Všeobecné předpisy o zápovědi a censurování knih

Předpisy tyto jsou rozvrženy na dva tituly, z nichž každý obsahuje několik kapitol. Podáme důležitější z nich v doslovném překladu.

První titul jedná o zápovědi knih.

Kapitola I. obsahuje předpisy týkající se knih „odpadlíků“, kacírů, rozkolníků a jiných spisovatelů. Dle toho

- 1. všechny knihy, jež před r. 1600 buď papežové neb obecné sněmy církevní odsoudili, a jež v novém indexu zaneseny nejsou, třeba považovati za odsouzené tak, jako kdysi odsouzeny byly, vyjímajíc ty, které těmito všeobecnými předpisy se připouštějí.*
- 2. Knihy odpadlíků, kacírů, rozkolníků a kterýchkoli spisovatelů, jež vedou boj za kacírství či rozkol, neb samy základy náboženství jakýmkoli způsobem vyvracejí, vůbec se zakazují.*
- 3. Rovněž se zakazují knihy nekatolíků, jež z povolání o náboženství jednají, leč by bylo známo, že v nich nic proti víře katolické obsaženo není.*

4. *Knihy těchže spisovatelů, jež z povolání o náboženství nejednají, ale toliko povrchně pravd víry se dotýkají, nebudte dle církevního práva považovány za zapovězeny, dokud zvláštním dekretem zavrženy nebudou.*

Kapitola II. jedná o vydáních bible buď v originále neb v překladě, ale nikoli v řeči obecné a stanoví, že

5. *vydání původního textu a starobylých překladů katolických sv. Písma, také východní církve, uveřejněná od kterýchkoli nekatolíků, třeba věrně a zouplna by se zdála býti vydána, toliko těm, kdož studii theologickými neb biblickými se zabývají, se dovolují, jen když v úvodech neb poznámkách neútočí proti článkům víry katolické.*
6. *Tímže způsobem a pod těmitěž podmínkami připouštějí se jiná vydání sv. knih buď latinská, buď v jiné řeči nikoli obecné od nekatolíků pořízená.*

Zajímavá jest také kapitola III., v níž se mluví o překladech bible v řeči národní. Papež dává tu věděti, že

7. *ježto prý zkušenost ukazuje, jestliže bible svatá v řeči lidu tu a tam bez rozdílu by se povolila, že pro pošetilost lidskou více škody než užitku z toho pochází, všechny překlady v řeči obecné, i když jsou pořízeny od mužů katolických, vůbec se zakazují, leč by byly Apoštolskou Stolicí schváleny, neb vydány pod dozorem biskupů s poznámkami vzatými ze svatých otců církevních, neb učených a katolických spisovatelů opatřeny.*
8. *Zakazují se všechny překlady svatých knih v kterékoli obecné řeči od kohokoli z nekatolíků pořízené, a zvláště ony, jež rozšiřují společnosti biblické, od římských papežů nejednou odsouzené, ježto nejspravedlivější zákony církve o vydávání svatých knih jsou v nich naprosto zanedbány. Přece však překlady tyto dovolují se těm, kdož se věnují studiím theologickým neb biblickým, když zachovají to, co je výše (č. 5) ustanoveno.*

Knihovněm necudným je věnována kapitola IV. Tu se prohlašuje, že

9. *knihy, které z povolání jednají o věcech necudných čili obscenních, o nich vypravují, neb učí, ježto nejen na víru, ale i na mravy, které četbou takovýchto knih snadno mohou býti porušeny, třeba ohled míti, vůbec se zakazují.*

10. *Knihy autorů buď starých, buď novějších, zvaných klassickými, jestliže touto skvrnou jsou potřísněny, pro eleganci a výbornost řeči těm jen jsou dovoleny, jež povinnost neb učitelství omlouvá, naprosto však nesmějí se dáti do rukou neb předčítati dětem neb mladým lidem, leč by byly pečlivě očištěny.*

Kapitola V. obsahuje předpisy ohledně některých knih zvláštního obsahu. Odsuzují se tu

11. *knihy, v nichž se činí újma bohu, nebo bl. Panně Marii, či svatým, neb katolické církvi a jejímu kultu neb svátostem, jakož i apoštolské stolici. Rovněž tak zavržena jsou díla, v nichž pojem inspirace sv. písma se převrací neb jeho rozsah se příliš zúžuje. Zapovídají se také knihy, jež úmyslně tupí církevní hierarchii, neb stav duchovní a řeholní.*
14. *Zapovězeny jsou rovněž knihy, které prohlašují za dovolený souboj, sebevraždu neb rozvod, které jednájí o sektách zednářských neb jim podobných společnostech a dokazují, že jsou užitečné a nikoli škodlivé církvi a společnosti občanské a které hájí bludy od apoštolské stolice zavržené.*

Důležitá jest kapitola VIII. o denních a jiných časopisech. Tu se praví, že

21. *denní noviny, revues neb publikace periodické, které na náboženství neb dobré mravy úmyslně útočí, třeba považovati za zavržené nejen přirozeným, ale i církevním právem. Biskupové mají pečovati, aby, kde toho třeba, věřící vhodným způsobem upozornili na nebezpečí a škodlivost takovéto četby.*
22. *Nikdo z katolíků a zvláště z duchovenstva nesmí v takovýchto dennících, neb revuích a publikacích periodických cokoli uveřejňovati, leč by tak radila spravedlivá a rozumná příčina.*

Jak patrně, jsou tato uvedená pravidla podstatným jakoby dodatkem části speciální, kde uvedeny jsou zapovězené knihy dle jména. Ve světle právě uvedených pravidel jeví se býti mnohem více knih zapovězeno, než jich zapovězeno bylo zvláštními dekrety kompetentních úřadů.

Lze však dosíci někdy práva čísti zapovězené knihy. O tom jedná kapitola IX., jež stanoví, že

- 23. knihy zavržené bud' zvláštními neb těmito všeobecnými předpisy, ti toliko budou moci čísti a chovati, kteří od stolice apoštolské neb od jiných, jež zplnomocnila, příslušné dovolení obdrželi.*
- 24. Udělením licence ku četbě a chování jakýchkoli zapovězených knih římští papežové pověřili sv. sbor indexu. Z téže moci však se těší jak nejvyšší sbor sv. officia (inkvisice), tak posvátný sbor pro šíření víry, a to pro kraje, jež jeho řízení podléhají. Pro Město (Řím) toliko přísluší tato moc také Mistrovi sv. paláce apoštolského.*
- 25. Biskupové a jiní praeláti majíce pravomoc na způsob biskupské, mají právo dáti svolení k četbě jednotlivých knih a v případech nutných. Jestliže pak od stolice apoštolské se jim dostalo generální pravomoci, aby mohli udělovati věřícím licenci k četbě a chování knih zapovězených, mají jí používatí jen opatrně a ze spravedlivé a rozumné příčiny.*
- 26. Všichni, kdož obdrželi apoštolské dovolení k četbě a chování knih zapovězených, nemohou pro to čísti a chovati knihy kterékoli neb časopisy od místních biskupů zakázané, leč by v apoštolském povolení výslovně jim byla přiznána moc ku čtení a chování knih od kohokoli odsouzených. Necht' pomní také ti, kdož obdrželi dovolení ku čtení zakázaných knih, že jsou přísně zavázáni tyto knihy tak opatrovati, aby se do jiných rukou nedostaly.*

O oznamování čili denuncování „převrácených“ knih mluví kapitola X. Čteme tu, že

- 27. ač jest na všech katolících, ale zvláště na těch, kdož vynikají vědou, aby záhubné knihy biskupům neb apoštolské stoličce oznamovali, především to náleží nunciům, apoštolským delegátům, místním biskupům a rektorům universit proslulých chválou vědy.*
- 29. Biskupové také jako zástupci stolice apoštolské mají se snažiti knihy a jiné škodlivé spisy ve své dioecesi vydané zavrhovati a z rukou věřících odstraňovati. Soudu apoštolskému mají předložiti díla neb spisy, jež vyžadují podrobnější zkoušky, neb když k docílení spasitelného výsledku zdá se výrok nejvyšší autority žádoucím.*

Druhý titul papežské konstituce probírá v pěti kapitolách pravidla týkající se censurování knih.

Kapitola I. jedná o praelátech, kteří censurou knih jsou pověřeni. Tu nás zajímají především tři pravidla, z nichž stanoví:

- 31. Knihy od apoštolské stolice zavržené nikdo se nemá opovážiti opět na světlo vydávati. Jestliže by však z důležité a rozumné příčiny zdálo se, že zvláštní nějakou výjimku třeba připustiti, nesmí se to státi nikdy, leč po předchozím obdržení svolení od posvátného sboru indexu a za podmínek v povolení předepsaných.*
- 35. Approbace knih, jichž censura moci přítomných předpisů apoštolské stolice neb římským kongregacím rezervována není, přísluší biskupovi toho místa, kde jsou na světlo vydány.*
- 36. Řeholníci mají míti na paměti, že dekretem posvátného sněmu tridentského jsou zavázáni, aby mimo přivolení biskupovo zjednali si povolení k vydání díla od představeného, jemuž jsou podřízeni. Obojí pak přivolení buď na počátku, buď na konci knihy budiž otištěno.*

Kapitola II. jedná o úřadě censorů, kteří jsou pověřeni zkoumáním knih, jež biskupovi k předchozí censuře měly býti podány.

Biskupské povolení k vydání knihy má býti dáno písemně a bezplatně a má býti vytištěno buď na počátku neb na konci knihy.

O knihách, jež třeba předložiti k censuře předchozí, čteme v kapitole III. A dovídáme se, že

- 41. všickni věřící jsou zavázáni předchozí censuře církevní aspoň ty knihy předložiti, které se týkají božských písem, svatého bohosloví, historie církevní, práva kanonického, bohovědy přirozené, ethiky neb jiných podobných náboženských neb morálních disciplín, a vůbec všechny spisy, jež mají vztah k náboženství a počestnosti mravů.*
- 42. Mužové z duchovenstva světského nemají ani knihy, jež o uměních a vědách pouze přirozených jednají, bez souhlasu biskupů uveřejňovati, aby dali příklad poslušného vůči nim smýšlení. Jest jim také zakázáno bez předchozího svolení biskupů denníky a listy periodické řídit.*

Patrnó, jak tato pravidla omezují, ne-li ničí každý volnější projev nejen katolíckého duchovního, ale i laiků. Přivést tato pravidla k platnosti, by znamenalo zadržeti všecek myšlenkový vývoj lidstva. Totéž třeba říci o předpisech kapitoly následující.

Kapitola IV. jedná o tiskařích a vydavatelích knih a přikazuje, že

- 43. žádná kniha církevní censure podléhající nesmí býti vytištěna, leč když na počátku nese jméno i příjmení jak autora, tak vydavatele a vedle toho i místo a rok vytištění a vydání. Jestliže by v některém případě ze spravedlivé příčiny vidělo se jméno autorovo zamlčeti, může se to státi jedině z moci biskupovy.*
- 44. Třeba také věděti tiskařům a vydavatelům knih, že novým vydáním téhož díla approbovaného jest třeba nové aprobace a že dosáhl-li jí text originální, není ona ještě udělena jeho překladu do jiné řeči.*
- 45. Knihy od apoštolské stolice odsouzené třeba považovati všude za zakázaný, nechť jsou přeloženy do kterékoli řeči.*
- 46. Všickni prodavači knih a zvláště ti, kdož jménem katolíků se honosí, nesmějí knihy o necudných věcech z povolání jednající ani prodávati, ani půjčovati, ani chovati. Ostatní knihy zakázané nemají míti na prodej, leč by od sv. sboru Indexu dovolení k tomu prostřednictvím biskupa obdrželi, aniž komukoli prodávati, leč by důvodně mohli míti za to, že je kupec žádá po zákonu.*

Hlava V. stanoví tresty na přestupníky těchto všeobecných předpisů, a to

- 47. Všickni a každý zvlášť, kdož by vědomě a bez dovolení apoštolské stolice četli knihy odpadlíků a kacířů za kacířství bojujících, jakož i knihy kteréhokoli autora Listem apoštolským zakázané, a tytéž knihy u sebe chovali, tiskli a jakkoli hájili, ubíhají tím samým v exkomunikaci, římskému papeži zvláštním způsobem rezervovanou.*
- 48. Kdož bez dovolení biskupova knihy svatých písem neb poznámky či výklady k nim tisknou neb tisknouti dávají, upadají tím samým v exkomunikaci nikomu nevyhrazenou.*
- 49. Kdož by však ostatní, co se těmito všeobecnými předpisy přikazuje, přestoupili, dle různé tíže provinění budťež od biskupa napomenuti a, vidělo-li by se vhodným, i kanonickými tresty zkroceni.*

Závěr

Vedle církevní censury uplatňovala se čím dále tím více také censura státní. Vlády rakouské dosti časně počaly vydávati dekrety, jimiž různé knihy byly zapovídány.

Dvorní reskript z r. 1752 nařizoval dávatí pozor na obchodníky knihami, kteří prý po venkově nejhorší knihy roznášejí, jakož i na historky, romány, písně a podobné věci, pokud obsahují rouhání, necudnosti atd.

Od r. 1754 vydávaly vlády rakouské opětovně katalogy knih zakázaných dvorní komissí.

Jestliže se za císaře Josefa II. tisku poněkud uvolnilo, vrátily se později, za Františka, poměry opět velmi zlé. R. 1802 nařízeno bylo na př., že knihy, obsahující myšlenky „proti náboženství, mravnosti a státu“, vůbec myšlenky Voltaireovy, Rousseauovy, Helvetiovy atd., nesmějí z knihoven universitních býti nikomu půjčeny, vyjma těm, kdo jich potřebovali k jich vyvrácení neb k obraně náboženství či státu. Úředníci, kteří by zákaz přestoupili, měli býti trestáni sesazením s úřadu.

Později bylo nařízení toto ještě zostřeno. Knihy ty – opět pod trestem sesazení – směly se půjčovati jednotlivým profesorům jen tehdy, když se vykázáli svolením zeměsprávce, neb, bylo-li to mimo hlavní město, přednosty krajského úřadu.

Ještě v posledních letech absolutismu bylo slíděno po závadných knihách. Tak u Ignáce Vondry a Jana Fabiánka v Jimramově bylo dne 7. července 1842 zabaveno množství podezřelých knih, náležejících Josefu Slezákovi z Telecího na panství poličském a Janu Fabiánkovi. Zabaveno bylo 368 čísel evangelických i katolických knih, nejvíce českých, hlavně z 18. a 19. století.

Ale vítězný postup ducha doby jako církev nezadržel ani stát. Rok 1848 přišel přece. Církev i stát mohou se zamyslíti nad úspěchem svých indexů.

(Dr. František Loskot: O indexech zakázaných knih. Praha: vydavatelství Volné myšlenky, 1911)

O cenzuře

Jak se nám tak zašmodrchává ta naše krásná „liberální“ současnost, tak do jejího obrazu rádobý vzkvétajícího přibývají lečjaké zapáchající květiny zloby a násilí. Není to jistě v dějinách prvně, jak záhy seznáme, každý nemilovaný režim, ten náš dnešní nevyjímaje, dříve či později sáhl k restrikci nepohodlných myšlenek, činů a osob. Čemuž se od věků říká cenzura. My v této oblasti máme hojnou tradici – vzpomeňme cenzuru prvorepublikovou, jejímž výsledkem byly, podobně jako za Rakouska, vybělené či začerněné stránky novin, které příslušný cenzor uznal za nevhodné pro oči čtenářovy. Podstatně drsněji si se šířením rozmanitých pravd poradili nacisté i komunisté, v různých časech různou formou, ale vždy s týmž výsledkem: zachováním veřejného prostoru toliko myšlenkám a lidem povolným, poslušným a služným. To konec konců vidíme i dnes: vyslovíte odlišný názor, než je ten oficiální, a už se vezete. Jste chcimír, dezolát, kremelský šváb a kdeco dalšího. Je vám znemožňován přístup na trh idejí, jste zahrnání do izolace tzv. alternativy, na niž se pohlíží jako na peleš lotrovskou.

Následující stránky věnujeme jednomu popisu historické cenzury, která u nás panovala za Marie Terezie, mnohdy popisované jako etalon moudrosti a dobra. Posuď každý sám.

Autorem níže stojícího textu byl český historik, jazykovědec, spisovatel, pedagog, národní buditel, významný představitel první fáze našeho národního obrození a osvěcenského myšlení **František Martin Pelcl**, první profesor českého jazyka a literatury na pražské univerzitě.

Narodil se 11. listopadu 1734 v Rychnově nad Kněžnou. Po gymnaziálních studiích ve svém rodišti, v Hradci Králové a filozofii u cisterciáckého řádu v Praze začal roku 1755 studovat teologii na pražské univerzitě, odkud záhy přestoupil na studium práv. O dva roky později uprchl v důsledku událostí sedmileté války (eskalující konflikt Rakouska s Pruskem) z Prahy do Vídně, kde studoval historii a estetiku a nadchl se pro myšlenky osvícenství.

Po návratu do Prahy se mu v roce 1760 podařilo získat místo domácího učitele (později hofmistra) v rodině hraběte Šternberka. Kromě luxusního materiálního zajištění umožnila tato služba Pelclovi neomezené využívání veškerého bohatství šternberské knihovny a rychlý profesionální růst

v myšlenkách osvícenských i vlasteneckých. Po devíti letech se díky přimluvě a zprostředkování hraběnky Šternberkové dostal jako učitel a knihovník k hraběti Františku Antonínovi Nosticovi. Zde se od roku 1776 stýkal s Dobrovským a v salónu hraběte Nostice poznal výkvět české osvícenské společnosti a stal se členem a později důležitým vedoucím činitelem Soukromé společnosti nauk. V této době se zasloužil o vydání stěžejních spisů starší české literatury, především Balbínovy Obrany v roce 1775 a za dva roky také renesančních Příhod Václava Vratislava z Mitrovic.

V roce 1792 byla na pražské univerzitě založena stolice (katedra) české řeči a literatury a František Martin Pelcl byl v lednu 1793 jmenován řádným profesorem. Svou práci v novém úřadu zahájil přednáškou o důležitosti českého jazyka a roku 1795 vydal pro potřeby své vědecko-pedagogické činnosti (s pomocí Josefa Dobrovského) mluvnici *Lehrgebäude der böhmischen Sprache* (Učebnice české jazyka) a *Grundsätze der böhmischen Grammatik* (Základy české mluvnice), obsahující kromě gramatických disciplín (hláskosloví, tvarosloví, skladba) také česko-německá konverzační témata a frazeologii (přehled českých přísloví a jejich německých ekvivalentů), slovník a soupis všech dosavadních českých gramatik. Pelcl zemřel roku 1801.

František Martin Pelcl vynikl především jako historik tvořící a pracující důsledně v duchu osvícenské ideologie. Jeho prvním stěžejním dílem v této oblasti jsou *Kurzgefasste Geschichte der Böhmen von den ältesten bis auf die itzigen Zeiten* (Stručné dějiny Čechů od nejstarších až po dnešní časy) z roku 1774. Následovaly obsáhlé monografie o Karlu IV. a Václavu IV. z let 1780–1790. V roce 1791 vydal tentokrát již česky psanou, čtyřdílnou Novou kroniku českou, v níž se podrobně zabývá českými dějinami raného a vrcholného středověku. Pelcovy paměti s názvem *Böhmische Chronik unter der Regierung des römischen Kaisers und Königs von Böhmen Josephus II.* (Česká kronika za vlády císaře římského a krále českého Josefa II.) představují obraz autorova vývoje od nadšeného stoupence ideologie josefinismu jako politicko-filozofického státoprávního hnutí až k přesvědčenému vlastenci naplňnému vírou v nadějný další rozvoj českého jazyka a slovesné kultury do budoucna.

Připomeňme si odtud Pelcovo zobrazení cenzurní praxe za Marie Terezie. Jistě najdeme mnoho styčných prvků, připomínajících nám, v čem žijeme i my dnes, byť s jinými technologiemi, leč s touž mocenskou arogancí.

Česká kronika za vlády císaře římského a krále českého Josefa II.

1780

29. listopadu zemřela ve Vídni Marie Terezie. Žila 63 let, 6 měsíců, 16 dní a vládla v Čechách 40 let, 1 měsíc a 9 dní. Na smrtelné posteli pravila: „Stalo-li se za mé vlády něco zlého, stalo se to jistě bez mé vůle, neboť úmysl jsem měla vždycky dobrý.“

Byla z nejlepších žen, které kdy byly na trůně. Kdo k ní přišel, byl jistě obdarován, potěšen nebo zaopatřen ročním důchodem. Půl Vídně žilo z její dobroty; proto také užili Rakušané její laskavosti a velkomyslnosti nejvíce. Byla jim opravdu matkou. Ale k Čechům byla jí vštípena již za mládí nenávist a jednala s nimi jinak než jako macecha. Čechy neužily její velkomyslnosti a dobroty. V celém království není jediné památky, která by v národě její jméno oslavovala a zvěčňovala. Zato se za její vlády stalo mnoho opatření a změn, království škodlivých, které se nesmějí přičítati tak jí, jako spíše rakouským ministrům a radům, kteří Čechům nikdy nepřáli. O několika takových opatřeních se zmíním.

Za Marie Terezie byla zřízena censurní komise, která jest morem věd. Kdo chce dát tisknouti knihu, musí rukopis dvakrát opsati, načež jej komise důkladně zkoumá a prohlíží. Co se censorovi, jímž je často veliký osel, nelíbí, to škrtně. Mnoho znamenitých učenců bylo tím od vydání svých prací zastrašeno. Táž komise prohlíží každou knihu, která přijde do Prahy z Německa. Nejlepší díla byla zakázána pro jediné místo, pobožnůstkáři podezřelé. Zdálo se, jako by nám chtěli úplně zabrániti ve čtení dobrých knih a nás uvrhnouti do dřívějšího barbarství. Nejhuře bylo, když se stal předsedou tohoto knižního moru hrabě Věžník, otec pedantů, a když tam rozhodoval také pan baron Běšín, člověk velmi slabého rozumu. Ale to vše nebylo úmyslem panovnice, která chtěla, aby vědy v její zemi vzkvétaly. Pouze její úředníci zacházeli v té věci příliš daleko jako bez rozumu.

Josef II., nejstarší syn Marie Terezie, římský císař, následoval ve vládě po matce. Zdar mu a velká vítězství! Zaznamenáme v této knize jeho veliké činy a vše, co se v Čechách za jeho vlády stane. Tento zápisník se nedostane jako knihy tištěné do rukou censorových, a proto může obsahovati pravdu a vylíčiti a potomkům zachovati každou věc tak, jak jest.

30. března. Toho dne přišlo císařské nařízení, aby tak řečení misionáři byli odstraněni a zrušeni. Bylo jich v celých Čechách asi 24. Byli zavedeni po bitvě na Bílé hoře, aby vymýtili v Čechách kacířství. Tento úřad zastávali s počátku většinou jezuité. Kam přišli – bývali 3 nebo 4 –, stavěli na náměstí nebo v kostele kazatelnu, kde kázali ráno i odpoledne pokání. Když odcházeli, zanechávali po sobě vždy tři nebo čtyři osoby, které se zbláznily. Všichni z občanů museli jim pod těžkým hříchem a vyobcováním z církve ukázati své knihy. Staré české knihy byly jim brány a páleny, čímž misionáři způsobili písemnictví více škody, než kdyby byli zemi po mnoho let pustošili Tataři nebo jiní barbaři. Tímto způsobem zničili mnoho starých a výborných knih.

Přestrojeni přepadali často měšťany i sedláky, prohlíželi všechny kouty jejich domů, a našli-li u nich starou českou knihu, nejen jim ji vzali, nýbrž je také u krajského úřadu udali a dali je uvrhnouti do vězení, při čemž je prohlásili za kacíře a husity. Tak chodili krajem jako inkvizitoři. Jejich přičiněním bylo mnoho tisíc lidí uvrženo do neštěstí a nesčíslné knihy byly spáleny. Sláva panovníkovi, který odstraňuje a hubí sběr, lidskému rozumu tak nebezpečnou!

14. července přišla konečně do Prahy zpráva o novém upravení knižní censury. Komise byla odstraněna a zrušena a veškeré řízení ponecháno zemskému guberniu. Předsedou censurní komise byl hrabě Věžník, který se proti zvyku svých předků, ne docela bez důvodu píše Wieschnik. Muž mstivý, pyšný a bezcitný, nepřítel každého, nespravedlivý a nesvědomitý, který se domnívá, že všecko ví, a přece vyjímaje práva nic nezná. Zdánlivý svatoušek a pedant primae classis. Jeho druhem a pravým obrazem byl pan rytíř Běšín, zároveň ředitel juridicae facultatis. Slabá hlavička, která mimo trochu práv nic nezná. Jediným plodem jeho ducha jsou otázky ex digestis bez odpovědí na několika arších, knížečka směšná a dětinská. Ti dva a několik mnichů nejubožejšího smýšlení a právě takoví pobožnůstkáři, jako jsou oni, byli tyrany a potlačovateli lidského rozumu v Čechách. Chtěl-li učenec vydati spis, musil jim dáti rukopis dvakrát opsaný, a oni jej pak od začátku až do konce proslídili a nejen všecko dobré vyškrtali, nýbrž rozmanitými urážkami spisovatele od dalšího pokračování v jeho učených snahách odstrašili. Všecky dobré knihy byly zapověděny a tím pokrok ve vědách tak zadržen, že my Češi jsme byli od sousedů považováni za samé nevědomce a hlupáky a že námi bylo opovrhováno. Mniši jim přidělení snažili se zákazem cizích knih zavést opět v Čechách barbarství 12. a 13. století. A ještě více: zabrániti, aby se nepřišlo na jejich

úskoky a podvody. Ale moudrým názorům Josefa II., poslaného Bohem, budiž dík, že tito utlačovatelé ducha byli odstraněni a vyhlazeni. Sláva mu!

Těšte se, Čechové, nyní můžete jako jiní národové svůj rozum vzdělávat, volněji myslet a psát, v dobrých knihách vědomosti shromažďovat a ukázat, že také vy máte schopnosti!

Tyrani našeho ducha padli, s hanbou padli. Mějte v ošklivosti jména těch, kdož vás drželi tak dlouho v otroctví!

František Martin Pelcl: Paměti (Česká kronika za vlády římského císaře a českého krále Josefa II.). Praha: František Borový a Česká akademie věd a umění, 1931

(K této kapitole zásadní měrou přispěl dr. Karel Kiesenbauer, bohemista, germanista a literární historik.)

Censura a svoboda tisku

Karel Havlíček Borovský (31. října 1821 Borová u Přibyslavi – 29. července 1856 Praha) byl český básník, novinář a politik. Je považován za zakladatele české žurnalistiky, satiry a literární kritiky. Literárně bývá řazen do realismu, politicky pak patří k tzv. 2. generaci národních buditelů. Roku 1851 byl odvezen do Brixenu (italsky Bressanone), přitom napsal knihu Tyrolské elegie. Přídomek „Borovský“, kterým často podepisoval své články, je odvozen od jeho místa narození (Borová).

Od roku 1833 studoval v Německém Brodě gymnázium. V roce 1838 gymnázium dokončil. Od toho samého roku studoval filosofii v Praze. Havlíček toužil po tom, aby mohl působit na výchovu českého lidu, vstoupil proto do kněžského semináře. Nelíbily se mu však poměry, které zde panovaly – kněžstvo bylo vychováno v konservatismu a také v duchu protinárodním. Na podzim 1841 proto seminář opustil a stal se až do konce života nekompromisním kritikem římskokatolické církve. Vystupoval rovněž proti celibátu, který byl dle jeho názoru proti přírodě a lidské přirozenosti. Navzdory tomu, že byl skeptik v ohledu kollárovského panslavismu, podílel se na organizaci Slovanského sjezdu (2.–12. 6. 1848).

Roku 1846 se stal na doporučení Františka Palackého redaktorem Pražských novin. Psal také do satirické přílohy časopisu Česká včela s názvem Žihadlo.

V revolučním roce 1848 odešel z Pražských novin, a za finanční pomoci šlechtice Vojtěcha Deyma založil vlastní Národní noviny, které dosáhly velké popularity. Národní noviny byly prvním deníkem v českých zemích. Ačkoli byl Havlíček jedním z největších zastánců národní myšlenky, formu revoluce spíše odsuzoval. Byl si vědom slabé síly Čechů a případných následků, které mohly vrátit politiku o řadu let zpět. Obě tyto obavy se následným vývojem potvrdily.

Byl členem Národního výboru. Roku 1848 po potlačení povstání v Praze byl poprvé zatčen a několik dnů vězněn. Z důvodu získané imunity jej vojenští správci Prahy propustili. V této době byl totiž ve volbách roku 1848 zvolen na rakouský ústavodárný Říšský sněm. Zastupoval volební obvod Humpolec v Čechách. V Národním výboru byl poměrně aktivní, ve Vídni na Říšském

sněmu však působil více jako novinář než jako poslanec. V prosinci 1848 na svůj poslanecký mandát rezignoval.

Havlíček nadále vystupoval velmi ostře proti vládě. V důsledku zavedení kaucí na politická periodika byl nucen přestat vydávat satirickou přílohu Národních novin nazvanou Šotek. Po vyhlášení výjimečného stavu nad Prahou a okolím v důsledku tzv. májového spiknutí pražské vojenské velitelství v červnu 1849 Národní noviny zakázalo. Další vydávání bylo povoleno za Havlíčkův příslib, že se zdrží zásadní kritiky březnové oktrojované ústavy. Pro pokračující kritiku vládní politiky byly Národní noviny v lednu 1850 pražským vojenským velitelstvím zakázány. Havlíček hledal místo, kde by mohl pokračovat ve své žurnalistické činnosti mimo oblast výjimečného stavu. Usadil se v Kutné Hoře, kde založil časopis Slovan, který vycházel 2x týdně. Úřední orgány se však snažily jeho dosah komplikovat, redaktor byl sledován, podrobován domovním prohlídkám, několik čísel Slovana bylo zkonfiskováno a s Havlíčkem byly vedeny soudní procesy pro porušení tiskového zákona, což Havlíček ve Slovanu s osobitým humorem komentoval. Vládní strana se jej neúspěšně snažila přimět k loajalitě. V reakci na činnost opozičních žurnalistů bylo v létě 1851 vydáno opatření, na jehož základě bylo možné zakázat vydávání protivládních periodik, pokud obdrží dvě úřední výstrahy. Poté, co byly Slovanu tyto výstrahy uděleny, Havlíček sám v srpnu jeho vydávání zastavil.

Na radu Františka Palackého vydal knižně soubor svých článků Duch Národních novin a Kutnohorské epištoly. Prodej Kutnohorských epištol byl policií zakázán, ale přesto se podařilo část výtisků distribuovat před jejich konfiskací. V listopadu 1851 byl Havlíček postaven před kutnohorský soud a obviněn z několika přečinů. Soud ho ale i na základě jeho brilantní obhajoby a znalosti zákonů osvobodil.

Na začátku prosince 1851 přinesl ministr Bach císaři Franzi Josefovi I. doporučení deportovat Havlíčka do Salzburgu. Císař však pobyt v tomto významném městě zřejmě nepovažoval za dostatečné opatření a zvolil odlehlý Brixen v tehdejší jižní Tyrolsku. Až poté (1855), co Havlíček podepsal protokol, jímž se zavázal nepokračovat ve veřejných aktivitách, byl po téměř čtyřech letech vyhnanství propuštěn zpět do Čech. Karel Havlíček Borovský měl úředně zakázáno opouštět Německý Brod. Na každou cestu musel žádat o povolení. Zapovězenou měl především Prahu. Pobyt v Praze byl Havlíčkovi

povolen až poté, co byla zjištěna jeho nevyléčitelná nemoc (TBC). Na tuto nemoc nedlouho poté zemřel.

Havlíčka právem považujeme za praotce české politické žurnalistiky. A proto je zcela na místě zde přetisknout článek z Národních novin, mluvící o cenзуře a svobodě slova. Je to bohužel článek mimořádně a nepříjemně aktuální.

Censura a svoboda tisku

Podle mého mínění máme nyní již největší naději, že stav obležení co nejdříve u nás vyzdvižen bude. Kdo by tomu věřiti nechtěl, tomu uvádíme následující důvody našeho mínění. A sice:

V ústavě oktrojované stojí psáno: Censura se zavésti nesmí. Aby se tedy tato slova ústavy vyplnila, přece však pravá svoboda tisku zamezila, k tomu cíli bylo na nejhlavnějších místech, kde by se svobody tisku s prospěchem užívati dalo, zavedeno obležení místo censury, která se, jak již praveno, zavésti nesmí. Nyní však vynalezeny a hned také do života uvedeny jsou v Prusku zcela nové surrogaty místo censury, které jsou ještě mnohem lepší než obležení, proto že nedělajíce tak mnoho hluku, ještě více jdou do živého než obležení. V Prusích totiž následkem toho, že jeden voják a vychovanec vojenských škol střelil na krále, potrestána jest za to svoboda tisku: kdyby byl král pruský, o němž se praví, že velmi rád pije šampaňské a také časem dobrého páleného, někde klopýtnul přes kámen a zlámal si nohu, byl by zajisté také následkem toho obmezil svobodu tisku aneb volební právo.

Tomu by se také ani žádný, kdo zná svět, tuze diviti nemusil. Zkrátka tedy vydali v Prusích nový zákon o tisku a ustanovili kromě kaucí a jiných zámečků na prostořeká ústa svobody tisku také ještě i to, že pošta nemusí každý časopis rozesílati, a že se tiskařům může odejmouti jejich právo, když by toho úřad za dobré uznal. To jsou ovšem pro toho, kdo nerozumí věcem, jen maličkosti: kdo ale rozumí, pozoruje hned, že to jest nejvýbornější surrogat za censuru, který až posud vynalezen jest. Který časopis se ministrům líbiti nebude, který jim bude tuze upřímně na svědomí doléhati, ten nebude smět rozesílati pošta a jinou cestou se rozesílati nemůže: aby však ve hlavních a větších místech takový z poštovní rozesílky vyobcovaný časopis pánům ministrům škoditi nemohl, budou mít v ruce tiskaře. Pošle se pěkně policejní komisař k tiskaři s vyřízením: Budeš-li, milý pane, časopis ten a ten tisknout,

odejme se ti právo tiskařské, to jest tvá celá výživa a můžeš jíti s celou rodinou na žebrotu, jestli jinou živnost neumíš. Dá se mysliti, že každý tiskař takovým slovům v srdci svém místa propůjčí, a tak poznenáhla nebude chtít žádná tiskárna časopisy od vlády nenaviděné tisknout, a časopisy pominou. A kdyby se přece vyskytla nějaká tiskárna, která by, jak písmo praví více poslouchala Boha nežli lidí, a tiskla podobné vládě nepříjemné věci, nu tedy se jí odejme právo, zapečetí se presy a při nejkrásnější svobodě tisku nebude vycházet nic, co by nebylo naplněno chvalozpěvy na dobrou, otcovskou, od Boha ustanovenou vládu!!

Že jsou tyto prostředky proti svobodě tisku vydatnější než obležení, toť patrné na první pohled. Obležení na každý pád dělá mnoho povyku, musí se také vždy alespoň nějaké záminky a příčiny k němu najíti, neboť stojí také psáno v ústavě: že obležení jen v čas vojny a vnitřních nepokojů dáti se může. To však by ještě ani příliš nevadilo, neboť když se věc vezme důkladně a nepředpojatě, jest vojna vždycky, když ne u nás, alespoň někde jinde, třeba v Americe, a mezi Negry v Africe jistě pořád trvá, a kdyby se přece jednou (což za nemožné držím) přihodilo, že by nikde vojna nebyla, přece budou ještě zase vnitřní nepokoje a kdyby alespoň několik občanů jen bolení břicha mělo, již to každý, kdo jen drobet logiku zná, a o potřebnosti suspendování ústavy přesvědčen jest, za vnitřní nepokoje uznati musí. O záminky a příčiny k obležení nebyla by tedy právě veliká nouze: hlavní věc jest to, že zkušenost ukázala, kterak ani obležení není již za těchto zkažených časů postačující proti zlomyslnosti některých redaktorů a spisovatelů, kteří místa do obleženosti daná, ve kterých jejich časopisy vycházeti nesměly, zrádně opustivše, na jiných místech své buřičské, všeliký blahobyt podřívající, státní dluhy rozmnožující, a státní příjmy zmenšující časopisy vydávati počali, jakožto jsme toho některé smutné příklady v nejnovějším čase sami na své oči viděli. Má to ale přijíti tak daleko, aby se kvůli nehodnému tvorů jako jest redaktor opozičních novin obležení z města do města stěhovalo? aby jako hromosvod mračna takový zločinec obležení všude za sebou táhnul? aby takový nejposlednější a nejopovrženější občan se mohl chlubití řka: Kde já chci, tam bude obležení! Nikoli, tím by zajisté tak vznešený a blahodárný konstituční ústav, jako jest obležení, jen ve vážnosti utrpěl!

Z toho tedy ohledu pomohla si nyní vláda na poštách a v tiskárnách k tomu, k čemu jí mělo dříve obležení pomáhati – to jest k cenzuře, neboť že to nic jiného než censura není, lehko jest dokázati. Censura záleží v tom, že

se bez povolení vlády (respektive úředníků k tomu ustanovených censorů nazvaných) nic tisknout nemohlo a nesmělo. Každý spis musil se před tiskem odevzdati censorovi a ten podle své libosti buď vytrhal z něho, co se mu nelíbilo, buď změnil neb jinak napsal, aneb dokonce ani celý spis tisknouti nepovolil. Takovým způsobem ovšem panovala největší temnota, a lid se nemohl ničeho dovědět o veřejných zemských záležitostech a vláda uvarovala se všelikého posuzování občanů a vládla nad nimi nejinak než co pastýř nad ovce.

Proto také se hlavně při povstání r. 1848 dbalo na to, aby censura vyzdvižena a svoboda tisku zavedena byla. Svoboda tisku znamená ale tolik, aby mohl každý to, co smýšlí, veřejně tiskem vydati a spoluobčanům svým oznámiti, a aby se mu pod nižádnými záminkami zamezovati nesmělo toto svobodné ohlášení jeho myšlének. Aneb jinými slovy, svoboda tisku záleží v tom, že se proti tisku nesmějí užívatí praeventivní t. j. předcházející prostředky. Oznámiti své myšlenky spoluobčanům musí mi býti možno, kdo se tím ale nějak provinil, buďto lži rozšiřuje, nebo někomu jinak ublíživ, budiž tak jako za každý jiný přestupek potrestán před náležitým soudem. Tak jako všichni lidé proto svázaní choditi nemají, protože někteří ke krádeži rukou svých zneužívají, tak se nesmí svoboda tisku zameziti, proto že jí někteří zneužívají. Censura ale jest každý prostředek, kterým se někomu hned napřed nemožné činí a zamezuje, aby své myšlenky spoluobčanům ohlásil, ať pak se nástroj k tomu zamezení jmenuje censor nebo pošta, neb tiskař, neb obležení, to všechno jest jenom obejití, vyhnutí se slovům ústavy, ale přece zavedení censury, totiž zamezení svobody tisku.

Jakmile jsem svobodu tisku nemožnou učinil, zavedl jsem censuru, neboť na jménu censury nezáleží nic, ale všechno záleží na skutečnosti svobody tisku. Svoboda tisku nemá býti v opravdivě konstitučním státu ničím obmezena než neodvislým soudem, jenž tresce přestupky svobodným tiskem spáchané; všeliké přímé a nepřímé prostředky, které jinak svobodu tisku obmezují, jsou censura, a vždycky méně neb více jen farizejství. Poněvadž tedy známo jest, že obyčejně to, co v Prusích se děje, brzy na to v Rakousích se uvádí: obáváme se, že i u nás též něco podobného se stane, tím více, poněvadž již z některých sem tam po vládních novinách proskakujících známek takový obrat čekati musíme. Jaké by to mělo následky jak pro vládu tak pro nás, nepotřebujeme dodávati.

O svobodě myšlení a slova

Podle Stanfordské encyklopedie filozofie je **John Stuart Mill** (1806–1873) nejvlivnějším anglicky mluvícím filozofem 19. století. Jeho dílo hrálo zásadní roli v utváření tradice klasického liberalismu a ovlivnilo mnoho významných myslitelů, mezi nimi i našeho Tomáše Garrigua Masaryka. V anglosaském světě patří mezi nejznámější Millovy texty jeho spis O svobodě, který vyšel v roce 1859 a z kterého vám předkládáme nově přeloženou druhou kapitolu O svobodě myšlení a slova. Kniha vyšla jako první publikace edice *Na ramenou obrů* v Institutu H21.

Citujme nejprve několik pasáží z úvodu ke knize, jež sepsal jeden z překladatelů a ředitel Institutu H21 Adam Růžička: *„John Stuart Mill v úvodu spisu O svobodě kladně hodnotí postupný přechod od autoritářského způsobu vládnutí k demokracii, která se zodpovídá svým občanům a garantuje jim základní svobody a práva. Zároveň nás ale varuje před záludným nebezpečím na obzoru, a to před tzv. tyranií většiny. Tyranie většiny se podle Milla nemusí projevovat pouze skrze moc volených autorit, ale také prostřednictvím společenských norem a tlaků, jež jsou nezávislé na vládoucí garnituře. Ty mohou vytvářet nápor na jednotlivce tak, aby se navzdory svým skutečným preferencím podvolil vůli „panujícího veřejného mínění“. Společnost, jak Mill poznamenává, pak může být sama sobě tyranem, a to i tehdy, kdy její zákony tyranské nejsou.*

Na rozdíl od omezování svobody ze strany státu se ale společenská tyranie špatně definuje a ještě hůře se hledá, kde začíná a končí a kdo je za ni zodpovědný. To však neznamená, že bychom se jí neměli snažit porozumět. Jistá míra dobrovolného podvolení se společenským normám je nezbytná k tomu, abychom se vzájemně dokázali dorozumět a abychom mohli uspokojit přirozenou lidskou potřebu někam patřit a být druhými přijati. Je ovšem třeba si uvědomit, že ona potřeba je vždy v určitém rozporu s potřebou se svobodně a individuálně projevovat. Na jednom extrémě hrozí absolutní podvolení se společenským strukturám, kde se jedinec ztratí v konformní šedi, a na tom druhém hrozí osamocení, vykořeněnost a odmítnutí ze strany ostatních lidí. Vybalancovat tyto dvě roviny lidství není jednoduché a existuje nebezpečí, že jeden či druhý pól zajde příliš daleko. Mill na nás proto apeluje, abychom se

v diskuzích o svobodě nezabývali pouze útlakem ze strany státu, ale také povahou a mírou moci, kterou může mít společnost nad jednotlivcem.“

Dodejme jedině: slova starého anglického filosofa platí dnes možná víc než v jakékoli jiné době.

O svobodě myšlení a slova (výňatky)

Kdyby celé lidstvo mělo stejný názor a jen jediný člověk by nesouhlasil, neměla by většina sebemenší právo jednotlivce umlčet, stejně jako onen jednatel by neměl právo umlčet většinu, i kdyby k tomu měl tu moc. Pokud by byl názor výhradně soukromým majetkem bezcenným pro ostatní, škodilo by jeho potlačování pouze majiteli (rozdíl by byl možná v tom, kdyby se jednalo o více lidí). Názor ale patří všem, proto je jeho potlačování zločinem spáchaným na celém lidstvu i na následujících generacích. Nejvíce však škodí lidem, kteří s daným názorem nesouhlasí. Pokud je názor správný, nedostanou možnost dozvědět se pravdu. Pokud není správný, přichází o ještě cennější hlubší porozumění a živější pojetí tématu, které vzniká během srážky pravdy s bludem. Nikdy si nemůžeme být jisti, že názor, který chceme potlačit, je nesprávný. Ale i kdybychom si byli jeho nesprávností jisti, jeho potlačování by bylo stejně špatné.

Za prvé, názor, který chceme z pozice autority potlačit, může být pravdivý. Ti, kteří ho považují za nesprávný, nejsou neomylní. Nemají právo rozhodovat za ostatní a připravit je o možnost vlastního úsudku. Nesmíme odmítnout příležitost vyslechnout si opačný názor, i kdybychom si byli naprosto jisti, že ten náš je správný. Když se vyhýbáme diskuzi, předpokládáme svou neomylnost a dopouštíme se něčeho odsouzeníhodného. Teoreticky jsme si sice vědomi toho, že se můžeme mýlit, ovšem v praxi si svou omylnost příliš nepřipouštíme a málokdy jsme ochotní přijmout proti ní nějaká opatření. Často je pro nás totiž těžké si přiznat, že náš názor nemusí být pravda.

Je velký rozdíl mezi tím, jestli považujeme svůj názor za pravdivý, protože nikdy nebyl žádnou polemikou vyvrácen, anebo jestli předpokládáme jeho správnost, abychom se vyvarovali jeho vyvrácení. Jenom tehdy, kdy je ostatním dovoleno naše názory podle libosti napadat, můžeme začít věřit v jejich správnost. Názor, který se přes veškerou snahu nikomu nepodařilo vyvrátit, má totiž mnohem větší výpovědní hodnotu. Pokud nejsou ostatní

svobodní v tom, aby na naše názory útočili, nemůžeme ani my mít ve své názory důvěru.

Pravdivost svých tvrzení můžeme nejlépe otestovat tak, že je nabídneme všem k diskuzi a ke kritice. I kdyby to nikdo nezkusil, nebo zkusil a nepodařilo se mu náš názor vyvrátit, neznamená to, že je určitě pravdivý. Ale my jsme udělali vše proto, abychom svůj názor prověřili. Pokud tuto zásadu dodržujeme, jsme na nejlepší cestě své názory zpřesňovat a vylepšovat, až budeme schopni pojmout je v celé jejich šíři. Pokud vládne svoboda slova, můžeme doufat, že existuje-li lepší pravda, než kterou máme k dispozici, ve vhodný čas na ni přijdeme. Prozatím jsme se snad přiblížili pravdě, jak jen je to v současné době možné.

Je zvláštní, že hodně lidí stojí o svobodu slova, ale chtějí ji využívat jen do určité míry. Nedochází jim, že pokud se svoboda slova nedá používat bezpodmínečně, nestojí za nic. Zajímavé je, že uznávají, že by se o věcech mělo pochybovat a diskutovat, ale o určitých názorech žádné pochybnosti nemají, protože jsou podle nich naprosto jisté a nezpochybnitelné. Pokud označujeme nějaký názor jako jistý i ve chvíli, kdy se najde alespoň jeden člověk, který s ním nesouhlasí a kterému se ani nedovolí, aby ho zpochybňoval, pak sebe a ty, kteří s námi souhlasí, povyšujeme na „soudce jistoty“, a to ještě ke všemu na takové soudce, kteří si ani nevyslechnou druhou stranu.

Určité názory jsou údajně pro spokojený lidský život tak užitečné, že je vláda musí ochraňovat stejně jako všechny společenské zájmy. A to i v případě, že se tyto názory tak úplně nezakládají na pravdě. Mnozí dokonce tvrdí, že jenom zlí lidé si mohou přát, aby byly podkopány základy těchto blahodárných přesvědčení, a dodávají, že není nic špatného na tom, když vládní pravomoce drží tyto zlomyslné lidi na uzdě a umlčí je.

Tento způsob myšlení ospravedlňuje oklešťování svobody slova pod záminkou, že hodnotí názor nikoli podle jeho pravdivosti, ale podle jeho užitečnosti. A jeho příznivci si lichotí, že tak obratně ujdou výše zmíněnému obvinění z toho, že si nárokují neomylnost. To, co jim ale nedochází, je skutečnost, že pouze přemístili předpoklad neomylnosti z jednoho místa na druhé. Může to sice vypadat, že podle měřítko užitečnosti snáze rozeznáme, který názor je dobrý a který ne, ale tak to není. Užitečnost nějakého názoru je totiž opět jen věcí názoru. Vnímáme ji subjektivně a je stejně diskutabilní jako

názor sám. Odsuzované mínění proto musí mít možnost být obhajováno po všech stránkách a nezáleží jen na jeho užitečnosti nebo neškodnosti, ale i na jeho pravdivosti, která je ostatně součástí jeho užitku. Nejsou to zlí lidé, ale naopak často ti nejlepší myslitelé, jež věří, že názor nemůže být nikdy doopravdy užitečný, pokud je nepravdivý. A máme bránit těmto lidem, aby útočili na nepravdy jenom proto, že je většina považuje za „užitečné“ nepravdy? Navíc tím přicházíme i o možnost nestranného posouzení samotné užitečnosti názoru. Kdykoli zákon či morálka zakazují zpochybňovat pravdivost nějakého názoru, není automaticky dovoleno zpochybňovat ani jeho užitek.

Argument, že pravda může být pronásledována, protožejí ono pronásledování nemůže ublížit, nové názory vlastně neodsuzuje, ale k lidem, kteří je prosazují, moc laskavý není. Odkrýt před světem nové pravdy a dokázat mu, že se ohledně klíčových věcí mýlil, to je největší služba, jakou může člověk světu prokázat. Podle výše uvedeného argumentu nezáleží na tom, že se z těchto průkopníků nových názorů stali mučedníci a byli považováni za zločince. Je to prý normální a pochopitelné. Navrhovatel nového názoru by měl obrazně řečeno stát s oprátkou na krku, která se utáhne, pokud shromáždění na místě neuzná jeho argumenty. Kdo takovým způsobem zachází s dobrodincem, o nabízené dobrodiní nejspíš nemá zájem. Podle mého názoru takto mohou přemýšlet pouze ti, kdo o nové pravdy nestojí.

I když někomu může být zpochybňování jeho názoru nepříjemné, víc by mu mělo vadit, že jeho názor nebude podroben mnohostranné, důkladné a odvážné diskuzi, a tudíž bude existovat jako mrtvé dogma a ne jako živá pravda. Existuje skupina lidí, které stačí, když někdo nepromyšleně přitakává jejich pravdě, i když o ní nic neví a nebyl by schopen ji obhájit. Jakmile tito lidé dosáhnou toho, že se jejich názory hlásají jako pravdivé, každé zpochybňování berou jako zlo. Když převládá jejich vliv, je skoro nemožné rozumně a rozvážně zavrhnout panující názor. Jeho překotné zavržení z nevědomosti je však možné, protože diskuze se nedá úplně zakázat a nepodložený názor se pod argumenty hroutí.

V případě, že jsou současné názory pravdivé a jediným negativním dopadem zákazu svobodné diskuze by bylo, že lidé neznají argumenty pro dané názory, zdálo by se, že tím vzniká pouze újma intelektuální, ale ne morální. Ve skutečnosti je to jinak. Když neexistuje svobodná diskuze, zapomene se nejen na argumenty podporující akceptované mínění, ale často i na jeho samotný význam. Slova, která ho popisují, přestanou postupně

evokovat myšlenky, kterým byla původně určena. Místo živých myšlenek a víry plnící duši zbude několik z paměti nacvičených frází nebo v nejlepším případě jenom slupka učení, jehož jemnější obsah vyvanul. O této skutečnosti by se mělo vážně uvažovat a zkoumat význam, který to má pro lidský život.

V politice je obecně známou věcí, že strana pořádku a stability a strana pokroku a reformy jsou nutné elementy zdravého státního života do té doby, než jedna ze stran rozšíří své pochopení, stane se stranou pořádku a pokroku a získá schopnost rozhodovat, co je nutné zachovat a co odstranit. Oba tyto směry myšlení mají prospěch z nedostatků druhého a přece je to z velké části odpor druhého, který je udržuje v mezích zdravého rozumu. Když nebudou se stejnou svobodou vyjadřované argumenty pro demokracii pro aristokracii, pro soukromý majetek i pro rovnost majetku, pro spolupráci a konkurenci, luxus i zdrženlivost, sociální i individuální element, svobodu a pořádek a jak se všechny ty protiklady praktického života jmenují, a pokud nebudou uplatňovány se stejným talentem a energií, nedosáhnou oba elementy toho, čeho si zaslouží. Jedna miska bude vždy převažovat druhou. Pravda je ve velikých a praktických záležitostech života otázkou smíření a spojení protikladů. Velice málo myslí je dost obsáhlých a nestranných, aby aspoň přibližně poznaly pravdu, a musí tedy dojít k hrubému vyřízení bojem mezi vojsky stojícími pod nepřátelskými korouhvemi.

Když vystoupí lidé s názorem, který odporuje zdánlivému jednohlasému souhlasu světa, je pravděpodobné, i kdyby měl svět pravdu, že odlišně smýšlející lidé řeknou něco, co stojí za slyšení, a že svět něco ztratí, pokud budou mlčet.

Pro duševní zdar lidstva, na kterém závisí každý jiný jeho zdar, je nutná svoboda myšlení a svoboda slova, a to ze čtyř různých důvodů, které ještě jednou shrneme a zopakujeme.

- 1. Každý názor, který je umlčován, může být pravdou. Pokud s tímto tvrzením nesouhlasíme, považujeme sami sebe za neomylné.*
- 2. I pokud se umlčený názor většinově mýlí, může obsahovat element pravdy, což se stává běžně. A protože panující mínění o nějaké otázce málokdy bývá celou pravdou, je boj protichůdných názorů jedinou nadějí na doplnění pravdy částmi, které jí ještě scházejí.*

3. *I když je uznáný názor ne jen částečnou, ale celou pravdou, nebude-li muset čelit silné a vážné opozici a skutečně ji nezažije, hrozí, že bude v mysli svých příznivců existovat jako pouhý slogan bez hlubšího porozumění a bez znalosti argumentů.*

A nejenom to:

4. *Hrozí, že se samotný význam mínění může ztratit anebo že bude zeslaben. Už nebude živě působit na člověka a jeho jednání, protože původní přesvědčení se zredukuje na pouhé povrchní a impotentní fráze. Co víc, bude zabraňovat růstu skutečného a procítěného přesvědčení z rozumu anebo z osobní zkušenosti.*

Nejhorší přečin, kterého se můžeme v polemice dopustit, spočívá v tom, že příznivce opačného názoru označujeme za špatné a nemravné lidi a že je urážíme. Pomlouvám tohoto druhu jsou většinou vystaveni zastánci nepopulárních názorů, protože jich bývá málo, nemívají žádný vliv a málokomu záleží na tom, aby se jim dostalo spravedlnosti. Navíc oni jakožto oponenti panujícího mínění tuto zbraň sami příliš používat nemohou, protože je pro ně dvojsečná. Mínění, která se protíví rozšířenému názoru, budou totiž vyslyšena jen tehdy, pokud jejich zastánci postupují umírněně a opatrně se vyhýbají všemu, co by zbytečně narazilo. Když se tak nechovají, mohou ztratit kus vydobyté půdy.

Příliv urážek ze strany panujícího mínění odstrašuje obecnost od toho, aby opačný názor podpořilo anebo si ho alespoň vyslechlo. A proto bychom v zájmu pravdy a spravedlnosti měli zabránit těmto nenávistným výpadům, a kdybychom neměli jiné volby, tak spíše bránit útoky proti nepopulárním názorům než naopak.

Veřejné mínění by se mělo při posuzování jednotlivých případů řídit jejich zvláštními okolnostmi a mělo by odsuzovat každého, kdo vystupuje nepoctivě, zlomyslně, bigotně a nesnášenlivě. Zároveň by se ale nemělo předpokládat, že nějaký člověk těmito neřestmi trpí jenom proto, že zastává určitý názor. Každý, kdo je poctivý a uvažuje nezávisle, by měl být pochválen, nehledě na to, k jaké straně se přidal. Takový člověk by měl dobře znát názory svých oponentů a jejich argumenty a tuto znalost by měl předávat dál, aniž by cokoliv přeháněl, aby je pošpinil, anebo zamlčoval to, co svědčí v jejich prospěch.

(John Stuart Mill: O svobodě myšlení a slova. Překlad Adam Růžička a Andrea Prinzová. Praha: Nakladatelství H21, 2020. ISBN 978-80-907820-0-6)

Principy novořeči

George Orwell (rodné jméno Eric Arthur Blaire, 1903–1950) byl britský novinář, esejista a spisovatel. Ve svých nejslavnějších dílech *Farma zvířat* (vyšlo 1945) a *1984* (vyšlo 1949) se zabýval kritikou totalitarismu. Vystudoval soukromou střední školu a prestižní Eton College. V roce 1927 začal psát eseje a pracovat jako novinář. Nějakou dobu žil na ulici jako tulák a pohyboval se mezi spodinou společnosti. Zkušenost zúročil například v knize *Na dně v Paříži a Londýně*. Po roce 1936 se jako dobrovolník zapojil do španělské občanské války, kde bojoval na vládní straně v jednotkách milicí POUM. Zážitky z působení ve španělské občanské válce popsal v knize *Hold Katalánsku*. Do roku 1940 psal recenze na knihy pro *Nový anglický týdeník*. Druhé světové války se neúčastnil kvůli vleklé tuberkulóze. V roce 1940 zahájil práci pro BBC a svými komentáři přispíval do novin a časopisů. Toto zaměstnání opustil v roce 1943. Těsně před svou smrtí roku 1949 napsal svůj nejznámější román *1984*. Zemřel na tuberkulózu ve věku 46 let. Jeho knihy a eseje se netýkají jen politiky, ale komentují život své doby a zabývají se sociálními tématy. Magazín *The Times* ho v roce 2008 zařadil na druhé místo v seznamu 50 nejvýznamnějších britských spisovatelů od roku 1945.

Dystopický román *1984* se stal ikonou anti-totalitárního myšlení. Orwella zakazovaly všechny režimy, které se bály svých obyvatel, ať už v minulosti českoslovenští komunisté, nebo v současnosti američtí progresivisté, kteří Orwella už zase vyhánějí z knihoven a studoven, protože dobře vědí, že Orwell ve svém díle velmi přesně vyjádřil podstatu totality jako „vyvlastnění člověka“.

Nadčasová platnost Orwellových myšlenek se opakovaně připomíná s krutostí nepříjemně autentickou. Proto jsme vybrali do našeho cyklu celistvý text, dodatek k románu *1984*, který se zabývá mocensky motivovaným znásilňováním jazyka, řeči a skrze ně samého myšlení jednotlivce v soukolí systému. Orwell v tomto bádání nebyl samozřejmě osamocen. Nejvýrazněji do studia deformace řeči jako mocenského nástroje pronikl ve své knize *LTI – Jazyk Třetí říše* významný německý filolog Viktor Klemperer. V českém prostředí věnoval jazyku jako nástroji politické komunikace ve své studii *Psychologie propagandy* značnou pozornost František Marek. A z podobných

kořenů, byť v literární metafoře, roste i známé „ptydepe“ z Havlovy hry Vyrozumění. Čtème tedy dnes prorocké věty George Orwella a přemítejme, co nám tak asi mohou připomínat.

Principy novořeči

Novořeč byla oficiálním jazykem Oceánie vytvořeným pro ideologické potřeby Angsocu neboli anglického socialismu. V roce 1984 téměř ještě nikdo nepoužíval novořeč jako jediný prostředek dorozumění ani v hovorové ani psané řeči. Psaly se v ní úvodníky Timesů, ale to bylo náročné umění, které ovládali jen odborníci. Předpokládalo se, že novořeč nakonec nahradí starořeč (neboli spisovný jazyk) někdy v roce 2050. Zatím získávala soustavně půdu a členové Strany záměrně používali novořečových slov a gramatických vazeb stále častěji v každodenních projevech. Tato verze novořeči byla prozatímni a obsahovala mnoho přebytných slov a zastaralých tvarů, které měly být později potlačeny. My se zde budeme zabývat její konečnou, zdokonalenou podobou, jak je zachycena v Jedenáctém vydání slovníku.

Novořeč nebyla vytvořena pouze k vyjadřování světonázorových myšlenkových postupů vlastních oddaným stoupencům Angsocu, nýbrž proto, aby znemožnila všechny jiné způsoby myšlení. Záměr byl ten, že až si novořeč všichni jednou provždy osvojí a starořeč bude zapomenuta, stane se kacírské myšlení – to jest myšlení, které se odchyluje od zásad Angsocu – doslova nemyslitelné, aspoň v té míře, v níž je myšlení závislé na slovech. Slovní zásoba novořeči byla vytvořena tak, aby poskytovala přesné a často velmi propracované výrazivo pro každý pojem, který by člen Strany chtěl slovně vyjádřit, a přitom vylučovala všechny ostatní významy a také možnosti dospět k nim nepřímými metodami. Toho se dosáhlo částečně vytvářením nových slov, ale hlavně eliminací slov nežádoucích a všech jejich neortodoxních významů. Pokud to šlo, byla slova zbavena všech druhotných významů. Uvedme jeden příklad za všechny. Slovo svobodný, prostý něčeho, v novořeči ještě existovalo, ale mohlo se ho použít jen v takových výrocích jako „Tento pes je prost vší“. Nemohlo ho být použito ve významu nezávislý, samostatný, volný, ve smyslu intelektuálním a politickém, protože politické a intelektuální svobody už dávno neexistovaly ani jako pojmy, a proto pro ně neexistovalo adekvátní pojmenování. Byla potlačena slova jednoznačně kacírská. Kromě toho redukce slovní zásoby se stala sama sobě cílem. Žádnému slovu nebylo dovoleno přežít, pokud bylo možné se bez něj obejít.

Novořeč nebyla naplánována proto, aby se rozsah myšlení zvětšil, nýbrž aby se zmenšil, a tomu účelu nepřímo sloužilo maximální okleštění výběru slov.

Novořeč vycházela ze současného jazyka, i když mnohé věty v novořeči, i ty, které neobsahovaly nově vytvořená slova, by byly sotva srozumitelné anglicky mluvícímu člověku našich dnů. Slova novořeči byla rozdělena do tří odlišných skupin nazvaných Slovní zásoba A, Slovní zásoba B (které se též říkalo slova složená) a Slovní zásoba C. Bylo by jednodušší pojednat o každé skupině zvlášť, ale gramatickými zvláštnostmi tohoto jazyka se můžeme zabývat v části věnované Slovní zásobě A, protože stejná pravidla platí pro všechny tři kategorie.

Slovní zásoba A. Slovní zásoba A obsahovala slova potřebná v každodenním životě k pojmenování takových věcí, jako jsou jídlo, pití, práce, oblékání, chůze, jízda vozidly, zahradničení, vaření a podobně. Tato slovní zásoba se skládala téměř výhradně ze slov, která jsou běžná i nyní, jako třeba zasáhnout, běžet, pes, strom, cukr, dům, pole, ale ve srovnání se stavem slovní zásoby současného jazyka byl jejich počet krajně redukovaný, přičemž jejich významy byly omezeny daleko přísněji. Byly z nich vymýceny všechny dvojsmysly a významové odstíny. Pokud se toho dalo dosáhnout, bylo novořečové slovo v této skupině pouze staccatovým zvukem, který vyjadřoval jeden jasně vymezený pojem. Slovní zásoba A byla naprosto nepoužitelná v literární tvorbě nebo v politických či filosofických diskusích. Byla určena výlučně k vyjádření jednoduchých, účelových myšlenek, které se vázaly ke konkrétním věcem nebo fyzickým úkonům.

Gramatika novořeči měla dvě výrazné zvláštnosti. První zvláštností byla téměř dokonalá zaměnitelnost různých slovních kategorií. Každé slovo v tomto jazyce (v zásadě to platilo i pro velmi abstraktní slova jako kdyby nebo když) se mohlo použít buď jako sloveso, podstatné jméno, příslovce nebo přídavné jméno. Mezi slovesným a jmenným tvarem slov tvořených ze stejného kořene nebyl žádný formální rozdíl. Toto pravidlo už samo o sobě vedlo k zániku mnohých zastaralých tvarů. Například slovo myšlenka se v novořeči nevyskytovalo. Nahradilo je slovo myslet, které zastávalo funkci podstatného jména i slovesa. Nedodržovala se žádná etymologická pravidla; v některých případech bylo zvoleno pro další existenci podstatné jméno, v jiných případech sloveso. Dokonce i tam, kde podstatné jméno i sloveso příbuzného významu neměly etymologicky nic společného, bylo jedno z nich potlačeno. Například přestalo existovat

sloveso *řezat* a jeho význam uspokojivě převzalo podstatné jméno *nůž*. Přídavná jména se tvořila přidáním *-ný* k podstatnému jménu-slovesu, příslovce přidáním *-ně*. Takže například *rychlostný* znamenalo *rychlý*. Některá současná přídavná jména jako *silný*, *velký*, *černý*, *měkký* zůstala zachována, ale jejich počet byl nepatrný. Nebylo jich ani příliš zapotřebí, protože téměř každý adjektivní význam bylo možné utvořit přidáním přípony *-ný* k podstatnému jménu-slovesu. Z nynějších příslovcí se nezachovalo prakticky žádné, až na několik málo těch, která měla i předtím koncovku *-ně*: zakončení na *-ně* bylo konstantní. Například slovo *dobře* bylo nahrazeno slovem *dobrýně*.

Navíc – a to se opět vztahovalo v zásadě na všechna slova v jazyce – bylo možno z jakéhokoli slova utvořit jeho záporný význam předponou *ne-*, anebo zdůraznit jeho význam předponou *plus-* anebo ještě více předponou *dvojplus-*. Tak například *nestudený* znamenalo *teplý*, zatímco *plusstudený* a *dvojplusstudený* znamenalo velmi studený, resp. nadmíru studený. Význam téměř každého slova bylo možno, tak jako v současné angličtině, modifikovat předponami, jako *před-*, *po-*, *na-*, *s-*. Zjistilo se, že takovými metodami lze nesmírně zredukovat slovní zásobu. Máme-li například slovo *dobrý*, pak už není zapotřebí slova, jako *zlý*, *špatný*, protože požadovaný význam lze právě tak dobře – ba lépe – vyjádřit slovem *nedobrý*. Ve všech případech, kde dvě slova tvořila přirozenou dvojici protikladů, stačilo rozhodnout, které z nich potlačit. *Tmavý* se například dalo nahradit slovem *nesvětlý*, anebo *světlý* slovem *netmavý*, podle toho, čemu se dala přednost.

Druhým charakteristickým znakem novořečové gramatiky byla její pravidelnost. Až na několik níže uvedených výjimek, podléhalo ohýbání slov stejným pravidlům. Tak u všech sloves byly minulý čas a přičestí trpné stejné a končily na *-l*. Minulý čas slovesa *krást* byl *král*, minulý čas slovesa *jít* byl *jíl*, a tak se to dělo v celém jazyce, všechny nepravidelné tvary, jako *šel*, *byl*, byly zrušeny. Množné číslo podstatného jména *člověk* bylo *člověci*. Stupňování přídavných jmen se tvořilo bez rozdílu přidáním koncovky *-ejší* a předpony *nej-* (*dobrý*, *dobřejší*, *nejdobřejší*), nepravidelné tvary a stupňování pomocí slov *lepší* a *nejlepší* bylo potlačeno.

Jedinými druhy slov, která bylo ještě dovoleno ohýbat nepravidelně, byla osobní, vztažná a ukazovací zájmena a pomocná slovesa. Všechny tyto druhy slov se používaly podle starého úzu. Jisté nepravidelnosti se vyskytovaly také v tvorbě slov. Vyplývaly z potřeby rychlé a snadné výslovnosti. Slovo, které se

obtížně vyslovovalo, nebo slovo, které by mohlo být sluchem nesprávně zachyceno, bylo už tím považováno za špatné; proto se někdy kvůli eufonii, libozvučnosti, vkládala do slov písmena navíc anebo se ponechal starší tvar. Tato potřeba byla však pocítována zejména v souvislosti se Slovní zásobou B. Proč byl přikládán takový obrovský význam snadné výslovnosti, bude v této studii vysvětleno později.

Slovní zásoba B. Slovní zásoba B se skládala ze slov, jež byla vytvořena záměrně pro politické účely; to jest ze slov, která měla nejen v každém případě politický obsah, ale navíc měla navodit žádoucí myšlenkový postoj u člověka, který jich použil. Bez plného pochopení principů Angsocu nebylo snadné těchto slov používat. V některých případech bylo možné je přeložit do starořeči nebo je vyjádřit slovy ze Slovní zásoby A, ale to si obvykle vyžádalo zdoluhavý opis a pokaždé se z textu vytratila určitá harmonie. B slova byla jakýsi verbální těsnopis, shrnující celý okruh myšlenek do několika málo slabik, a přitom přesnější a působivější než výrazy přirozeného jazyka.

Slovní zásoba B obsahovala pouze slova složená. (Slova složená, jako mluvoпис, se ovšem nacházela ve Slovní zásobě A, ale tato slova byla pouze vyhovujícími zkratkami a nebyla nijak zvlášť ideologicky zabarvena.) Skládala se ze dvou či více slov anebo jejich částí spojených do lehce vyslovitelného tvaru. Výslednou směsicí bylo vždy podstatné jméno-sloveso, jež se obvykle ohýbalo podle běžných pravidel. Jeden příklad za všechny: slovo *dobromysl* znamenalo velmi zhruba řečeno „správné myšlení“; když se ho použilo jako slovesa, znamenalo „myslet správným způsobem“. Ohýbalo se následovně: minulý čas *dobromyslel* a přídavné *dobromyslen*; přídavné přítomné *dobromyslící*; přídavné jméno *dobromyslý*; příslovce *dobromysleně*; činitelské podstatné jméno *dobromyslec*.

B slova nebyla tvořena podle žádných etymologických zásad. Mohla být složena ze slov všech slovních druhů tak, že jednotlivé základy mohly být rozmístěny v jakémkoli pořádku a jakýmkoli způsobem mrzačeny, aby byl celek lehce vyslovitelný a aby poukazoval na svou odvozenost. Například ve slově *zlomysl* – „závadné myšlení“, je slovo *zločin* na prvním místě, zatímco ve slově *stůjzlo* je na místě druhém. Vzhledem k tomu, že bylo velmi obtížné dosáhnout libozvučnosti, vyskytovaly se ve Slovní zásobě B nepravidelné tvary častěji než ve Slovní zásobě A. Ze základů některých slov se přebírala buď celá slabika či dvě, nebo pouze jejich část, podle toho, který tvar se lépe

vyslovoval. Lamini (Ministerstvo lásky), Hojmini (Ministerstvo hojnosti), Pramini (Ministerstvo pravdy) a Mírmíni (Ministerstvo míru). V zásadě se však všechna slova *B* mohla ohýbat a všechna se ohýbala, jak jsme o tom hovořili v části o slovní zásobě *A*.

Některá *B* slova měla přesně stanovený význam a byla sotva srozumitelná těm, kteří nezvládli celý tento jazykový systém. Vezměme například typickou větu z úvodníku *Timesů*: Staromysleči nezážicítí Angsoc. Nejstručněji by se to dalo v starořeči převést takto: „Ti, jejichž názory se zformovaly před Revolučí, nejsou schopni plně se oddat myšlenkám Angsocu.“ To však není adekvátní překlad. Především k plnému pochopení výše citované novořečové věty musí mít člověk jasnou představu o tom, co vlastně Angsoc obnáší. Kromě toho jenom ten, kdo byl zevrubně vyškolen v ideologii Angsocu, plně ocení údernost slova zážicítí, jež vyjadřovalo slepou, nadšenou oddanost, dnes těžko představitelnou; anebo slova staromysleči, jež bylo neoddělitelně spjato s představou zkaženosti a dekadence. Avšak funkcí určitých novořečových slov nebylo ani tak významy formulovat, jako je ničit. Významy těchto slov, pochopitelně nepříliš početných, se rozšířily natolik, až do sebe pojaly celé skupiny výrazů, které bylo možno vyškrtnout a zapomenout, protože jejich smysl byl dostatečně zakódován v jediném souhrnném výrazu. Nejobtížnějším úkolem sestavovatelů *Slovníku novořeči* nebylo vynalézt nová slova, ale vymezovat jim významový okruh poté, co byla vynalezena: to jest, bezpečně určit, která slova byla jejich existencí vyřazena.

Jak jsme už viděli v případě slova svobodný, byla někdy z pohodlnosti zachována i slova, která v sobě kdysi nesla kacířský obsah, avšak byly z nich vymýceny nežádoucí významy. Mnoho dalších slov, jako například čest, spravedlnost, mravnost, internacionalismus, demokracie, věda a náboženství, přestalo prostě existovat. Nahradilo je několik všeobecných výrazů a tím byla sama o sobě zrušena. Například všechna slova, která se spojovala s pojmy objektivity a racionalismu, zahrnulo jediné – staromysl. Větší přesnost by byla nebezpečná. Od členů Strany se vyžadoval podobný myšlenkový postoj jako od starých Židů, kteří, aniž věděli něco bližšího, si byli jisti, že všechny národy s výjimkou jejich vlastního uctívají falešné bohy. Nebylo třeba vědět, že se jmenovali Baal, Osiris, Moloch, Aštarot a podobně; je pravděpodobné, že čím méně o nich věděli, tím hlubší byla jejich pravověrnost. Znali Jehovu a Jehovova přikázání; proto věděli, že všichni bohové jiných jmen nebo jiných přívlastků jsou nepraví bohové. Na stejném principu se zakládala povědomost

členů Strany o správném chování, přestože měli jen nejasnou představu o tom, jaké odchylky od něj se povolují. Například jejich sexuální život byl důsledně regulován dvěma slovy: sexzločin (sexuální nemorálnost) a dobrosex (cudnost). Sexzločin pokrýval významem vůbec všechny sexuální přečiny. Zahrnoval smilstvo, cizoložství, homosexualitu a jiné zvrácenosti a navíc normální pohlavní styk, pokud byl sám sobě účelem. Nebylo nutné tyto přečiny jednotlivě vyjmenovávat, protože všechny byly stejně trestuhodné a v zásadě se všechny trestaly smrtí. Ve slovní zásobě C, která obsahovala vědecké a technické termíny, bylo nutné uvést zvláštní pojmenování pro jisté sexuální úchytky, ale prostý občan je nepotřeboval znát. Věděl, co se míní pod pojmem dobrosex, totiž normální pohlavní styk mezi mužem a ženou, jehož jediným cílem je plození dětí, bez tělesné rozkoše ze strany ženy; všechno ostatní byl sexzločin. V novořeči bylo zřídka možné rozvíjet kacířskou myšlenku dál než ke konstatování, že je kacířská: za touto hranicí už potřebná slova neexistovala.

V Slovní zásobě B nebylo žádné slovo ideologicky neutrální. Mnohá slova byly eufemismy. Například slovo radosták ve skutečnosti znamenalo tábor nucených prací, anebo Mírmini (Ministerstvo míru) Ministerstvo války. Tyto výrazy vyjadřovaly téměř přesný opak toho, co předstíraly. Na druhé straně některá slova otevřeně a s pohrdáním ukazovala na pravou povahu oceánské společnosti. Příkladem bylo slovo prolekrm, jež bylo pojmenováním pro brakovou zábavu a překroucené informace, které Strana poskytovala prolétským masám. Jiná slova byla zase ambivalentní; znamenala něco dobrého, pokud se týkala Strany, a něco špatného, týkala-li se jejích nepřátel. Pak existovala ještě řada slov, jež na první pohled vypadala jako pouhé zkratky a která odvozovala své ideologické zabarvení ne ze svých významů, ale ze své struktury.

Pokud to bylo možné, bylo všechno, co mělo nebo mohlo mít jakýkoli politický význam, zařazeno do Slovní zásoby B. Jména všech organizací, sdružení, učení, zemí, institucí nebo veřejných budov byla bez výjimky vměstnána do běžného tvaru, to jest do jediného, snadno vyslovitelného slova s nejmenším počtem slabik, které zachovávaly původní odvození. Například oddělení záznamů na Ministerstvu pravdy, kde pracoval Winston Smith, se jmenovalo Zázod (Záznamové oddělení), oddělení televizních programů Telod (Televizní oddělení) atd. To se nedělo jen pro úsporu času. Již v prvních desetiletích dvacátého století se takové spřežky staly charakteristickým rysem

politického jazyka; bylo zaznamenáno, že tendencí používat zkratk tohoto typu se nejvíce vyznačovaly totalitní organizace. Příkladem byla taková slova jako nacista, gestapo, Kominternu, inprekor (Mezinárodní tisková kancelář), agitprop. Zprvu se taková praxe zaváděla v zásadě podvědomě, ale v novořeči se to dělo s vědomým úsilím. Zjistilo se, že takovým zkrácením názvu se zúží a jemně pozmění jeho význam tak, že se od slootovorného jádra odloučí většina asociací, která by na něm jinak ulpívala. Výraz Komunistická internacionála vyvolává například složitý obraz všeobecného lidského bratrství, rudých praporů, Karla Marxe a Pařížské komuny. Naproti tomu slovo Kominternu navozuje představu pevně semknuté organizace a propracované soustavy pouček. Vztahuje se na něco, co je tak snadno pochopitelné a účelově vymezené jako třeba židle nebo stůl. Kominternu je slovo, které lze pronést téměř bez přemýšlení, zatímco Komunistická internacionála je výraz, nad nímž musí člověk aspoň chvíli zauvažovat. Právě tak nevyvolává slovo Pramini tolik představ jako Ministerstvo pravdy, a navíc s ním lze lépe manipulovat. To platí nejen pro zvyk zkracovat všechno, co se dá, ale také pro téměř přehnanou péči věnovanou snadné výslovnosti každého slova.

V novořeči stojí libozvučnost hned na druhém místě za přesností významu a zatlačuje všechny ostatní aspekty. Byla jí obětována i pravidelnost gramatiky, kdykoli se to zdálo potřebné. A dalo se tak právem, protože se vyžadovalo, a to především pro politické účely, aby slova byla co nejvíce oholena, aby měla jednoznačný význam, dala se vyslovit rychle a co nejméně rezonovala s podvědomím mluvčího. Slova Slovní zásoby B získávala navíc na údernosti tím, že si byla téměř všechna podobná. Přízvuk byl rovnoměrně rozložený mezi první a poslední slabiku. Jejich používání podporovalo žvanivý způsob řeči, zároveň břítký a monotónní. A právě to bylo cílem. Záměr byl, aby řeč, a zvláště řeč o něčem, co nebylo ideologicky neutrální, byla co nejvíce nezávislá na vědomí. Ve všedním životě bylo nepochybně třeba, alespoň někdy, si rozmyslet, co řeknete, ale člen Strany, vyzvaný, aby učinil politické anebo morální prohlášení, musel být schopen vychrlit správné názory tak automaticky jako nezajištěný samopal. Jeho školení ho na to připravovalo, jazyk mu poskytoval téměř neomylný nástroj a povaha slov, jejich drsný zvuk a určitá úmyslná ošklivost, jež korespondovaly s duchem Angsocu, byly důležitými pomocníky.

K tomu všemu přispíval i malý výběr slov. Ve srovnání s naší slovní zásobou byl slovník novořeči omezený a stále se vypracovávaly nové způsoby

jeho redukce. Novořeč se skutečně lišila od většiny ostatních jazyků tím, že se její slovní zásoba zmenšovala, místo aby se rok od roku rozšiřovala. Každá redukce byla úspěch, čím menší prostor pro výběr, tím menší pokušení přemýšlet. Na konci zářila naděje, že artikulovaná řeč bude vycházet z hrdla, aniž se na ní budou podílet vyšší mozková centra. Tento cíl byl otevřeně přiznán v novořečovém slově kachnořeč, což znamenalo „kvákat jako kachna“. Tak jako různá další slova ve Slovní zásobě B měla kachnořeč ambivalentní význam. V případě, že názory takto kvákané byly ideově správné, vyvolávalo to chválu. A když Timesy vyslovily o jednom ze stranických řečníků, že je dvojplusdobrokachnomluvec (výborný řečník v dokonalém zkratkovém jazyce), byla to vřelá a cenná lichotka.

Slovní zásoba C. Slovní zásoba C doplňovala předcházející a pozůstávala výlučně z vědeckých a technických termínů. Tyto výrazy připomínaly vědecké termíny současného jazyka a byly utvořeny ze stejných kořenů, obvyklá péče se však věnovala tomu, aby byly stroze definovány a zbaveny nežádoucích významů. Podléhaly týmž gramatickým pravidlům jako slova z předešlých slovních zásob. Jen málo C slov se používalo v běžné řeči nebo v politických projevech. Každý vědecký pracovník nebo technik měl možnost vyhledat si všechna tato slova ve svém oborovém seznamu, ale většinou měl jen ubohé znalosti o slovech, jež se vyskytovala v seznamech ostatních. Pouze několik málo slov bylo uvedeno ve všech seznamech, a úplně chyběla slovní zásoba, jež by vyjadřovala poslání vědy jako způsobu nebo metody myšlení, bez ohledu na jednotlivé obory. Pro „vědu“ vlastně žádné slovo neexistovalo, protože všechny významy, které by ji mohly vyjadřovat, byly dostatečně pokryty slovem Angsoc.

Z předcházejícího výkladu vyplývá, že vyjádřit neortodoxní názor, kromě názoru na nejnižší úrovni, bylo skoro vyloučené. Bylo přirozeně možné vyslovit kacířství nejhrubšího zrna, rouhat se třeba slovy Velký bratr je nedobrý. Ale takové prohlášení, které znělo pravověrnému uchu jako samozřejmá absurdita, nemohlo být podepřeno rozumnými argumenty, protože nebyla k dispozici potřebná slova. Myšlenky nepřátelské Angsocu mohly být přechovávány ve vágní neslovní podobě a daly se vyjádřit jen ve velmi obecných termínech, které, shrnujíce v sobě celé klubko kacířských myšlenek, se nedaly blíže definovat, a tak se mýjely účinkem. Ve skutečnosti se dalo novořeči používat k vyjádření neortodoxních myšlenek jen nedovoleným překladem některých slov zpět do starořeči. Tak například věta Všichni lidé

jsou si rovni byla v novořeči formálně možná, ale významově odpovídala adekvátnímu starořečovému konstatování Všichni lidé jsou zrzaví. Věta je gramaticky bez chyby, ale vyjadřuje zjevnou nepravdu, tj. že všichni lidé jsou stejně velcí, mají stejnou váhu nebo sílu. Pojem politické rovnosti už neexistoval, a druhotný význam byl tedy ze slova rovný vymýcen. V roce 1984, kdy byla starořeč ještě běžným nástrojem komunikace, existovalo teoreticky nebezpečí, že si při užívání novořečových slov někdo ještě bude pamatovat jejich původní význam. Pro člověka dobře fundovaného v dvojmysli nebylo však v praxi obtížné takovému uklouznutí zabránit, a během pár generací se vyloučí dokonce i možnost takového uklouznutí. Lidé budou vyrůstat se znalostí novořeči jako jediného jazyka a nebudou vědět, že slova svobodný či rovný měla kdysi politický podtext, podobně jako člověk, který nikdy neslyšel o hře v šachy, nepřikládá druhotný význam slovům královna nebo věž. Bude nad jejich možností páchat ideozločiny a dopouštět se různých omylů prostě proto, že pro ně nebude pojmenování, a budou tedy přesahovat lidskou představivost. Je možné předpokládat, že v průběhu času se budou určující charakteristiky novořeči stále více prosazovat, že slov bude stále ubývat, jejich významy budou stále strnulejší a možnost jejich nesprávného použití mizivější.

Až bude starořeč jednou provždy nahrazena, bude přerváno poslední spojení s minulostí. Dějiny už byly přepsány, ale zlomky neúplně cenzurované literatury minulosti ještě tu a tam přežívaly, a pokud si člověk zachoval znalosti starořeči, bylo možné si je i přečíst. V budoucnu budou takové zlomky, i kdyby se jim podařilo přežít, nesrozumitelné a nepřeložitelné. Přeložit nějakou pasáž ze starořeči do novořeči je nemožné, s výjimkou těch, které popisují technický proces, velmi jednoduchý každodenní děj anebo byly už ve svém původním zaměření ideově správné (v novořeči by se řeklo dobromyslné). V praxi to znamenalo, že žádná z knih napsaných zhruba před rokem 1960 nemůže být přeložena jako celek. Předrevoluční literatura může být pouze objektem ideologického překladu – to znamená, že se změní jak jazyk, tak smysl. Vezměme například dobře známou pasáž z Prohlášení nezávislosti:

Máme za to, že tyto pravdy jsou samozřejmé, že všichni lidé jsou stvořeni sobě rovní, že všichni byli svým stvořitelem obdařeni určitými nezcizitelnými právy, mezi něž patří právo na život, svobodu a usilování o štěstí. K zajištění těchto práv si lidé ustavují vlády, jejichž moc je podmíněna souhlasem ovládaných. Kdykoliv nějaká forma vlády přestane tyto cíle sledovat, má lid právo ji změnit anebo zrušit a ustavit vládu novou...

Bylo by nemožné převést tuto pasáž do novořeči a zachovat přitom smysl originálu. Nejvíce bychom se tomu přiblížili, kdyby celou pasáž pohltilo jediné slovo zlomysl. Úplný by mohl být jen ideologický překlad, ve kterém by se Jeffersonova slova změnila ve chvalozpěv na absolutistickou vládu.

Ve skutečnosti byla už velká část literatury minulosti přepsána tímto způsobem. Z prestižních důvodů je ovšem žádoucí uchovat v paměti některé historické postavy a současně uvést jejich dílo do souladu s filosofií Angsocu. Už se překládají díla některých spisovatelů, Shakespeara, Miltona, Swifta, Byrona, Dickense a dalších. A až bude tento úkol splněn, budou původní díla zničena spolu se vším, co ještě přežilo z literatury minulosti. Takové překládání je pomalé a obtížné; očekává se, že neskončí dřív než v prvním nebo druhém desetiletí jednadvacátého století. Zbývá ještě velké množství literatury pouze užitkové – nezbytných technických příruček a podobně –, s níž bude třeba naložit stejným způsobem. Proto, aby bylo dost času na předběžnou překladatelskou práci, bylo definitivní zavedení novořeči odsunuto až do roku 2050.

(George Orwell: 1984. Přeložila Eva Šimečková. Praha: Naše vojsko, 1991. ISBN 80-206-0256-9)

Cenzura za protektorátu

Každá učebnice propagandy začíná mj. popisem a diagnostikou jevu od věků nazývaného cenzura. Protagonistou vzniku této neradostné disciplíny provázející nás skrze věky, byla katolická církev, když vydala Index librorum prohibitorum („Seznam zakázaných knih“), jenž platil v letech 1559–1966. Každý režim od té doby měl nějaké ty svoje indexy, i ten dnešní je má, stačí se podívat na různé tzv. liberální weby, kde se okamžitě dočtete, jaké myšlenky a osoby jsou nežádoucí. Dnes už to nemá samozřejmě slupku církevní, nýbrž politickou.

Velmi důslednou podobu měla úřední cenzura v období nacismu a Protektorátu Čechy a Morava, zde měla samozřejmě cenzura velice zásadní historickou roli. A jak to už tak bývá, nacisté to celé pojali se skutečnou germánskou důkladností.

Souborný přehled pokynů pro tiskovou přehlídku platných ode dne 17. září 1939

Přísně důvěrné

Všechny pokyny, vydané do 17. září 1939 do čísla 245, pozbývají platnosti a od nynějška platí pouze tento souborný pokyn, jakož i další pokyny, které postupně budou vydávány od č. 246 jako doplňky, po případě změny pokynu souborného.

Obsah pokynů je přísně důvěrný, což znamená, že jak šéfredaktoři, tak i úředníci tiskové dozorčí služby jsou povinni zachovávat o něm naprostou mlčenlivost vůči osobám třetím. Šéfredaktoři instruují podle pokynů ostatní členy redakce a zaváží si je rovněž k mlčenlivosti.

Tento souborný pokyn je třeba uschovati a občas jej znovu pročísti, aby všichni, jichž se to týká, měli stále jeho obsah v paměti.

I. Úkol tisku

Úkolem tisku je tvořiti veřejné mínění a vésti je cílevědomě a jednotně směrem, který jest dán životními zájmy Říše, Protektorátu, a tím i českého národa, včleněného do rámce Říše. Při tom jest míti na zřeteli zcela

mimořádné poměry, ve kterých žijeme: válečný stav, který byl Říší přes její snahu o zachování míru vnucen, vyžaduje, aby byly bezohledně odsunuty stranou všechny zájmy dílčí a sobecké, všechno, co odvádí pozornost jiným směrem, a aby všechny síly mravní i hmotné byly jednotně soustředěny na dosažení hlavního cíle zápasu vojenského a diplomatického.

V této situaci ustupují do pozadí také hospodářské a konkurenční zájmy novinářských podniků, které jsou povinny do všech důsledků dáti se do služeb shora vytčeného úkolu i za cenu obětí a hmotných ztrát. Všechny technické i materiální obtíže nebo škody s hlediska redakce a novinářského podniku jsou zcela podřadného významu u srovnání s politickými a hospodářskými zájmy Říše a nemohou tudíž míti žádný vliv na výkon censury, resp. na provádění censurních zásahů.

Hlavním odpovědným činitelem listu jest šéfredaktor, který jest oprávněn a povinen všechna opatření, vyplývající z vytčeného úkolu v tisku, anebo uložená mu zvláště konkrétními pokyny, dodržovat. Vydavatelstvo listu jest povinno učiniti vše, aby šéfredaktor mohl splniti svůj úkol a aby mohl odpovídati za celý list, zejména, aby mohl rozhodovat plně o obsahu listu jak po stránce redakční i insertní, tak po stránce technické /zvláštní vydání/, o pohotovosti a prodloužení pracovní doby personálu administračního, expedičního a tiskárenského atd. Šefredaktoři, kteří by v tomto ohledu narazili na obtíže u vydavatelstva nebo na kterékoliv jiné straně, necht' se obrátí na Tiskový odbor předsednictva ministerské rady v Praze, který zjedná nápravu.

Šefredaktoři jsou povinni dbát, aby obsah i úprava listu odpovídal zcela smyslu i duchu hlavního úkolu, který tisku nyní připadá, aby v listě jim svěřeném nevyšlo nic závadného, aby zprávy, stati a obrázky byly umístěny tak, jak toho jejich význam vyžaduje, po případě tak, jak zvláštním pokynem jim bude uloženo, a aby byli připraveni umístiti důležité zprávy napřed avisované.

Tyto pokyny jsou vydávány s hlavním zřetelem na denní tisk, ale platí podle smyslu obdobně i pro tisk ostatní. Pro krajský tisk jest kromě toho vydávána Tiskovým odborem zvláštní korespondence ve 4 vydáních /A, B, C, D/, k níž jsou připojovány zvláštní pokyny, týkající se tohoto tisku. Články a stati těchto korespondencí jsou určeny především pro tisk krajský a není proto žádoucí, aby denní listy jejich otiskováním ztěžovaly práci krajského tisku. Články přetisknuté z této korespondence musejí vycházeti jako články redakční, tedy bez zvláštního označení nebo s redakční šifrou. Není přípustno

udávati jejich pramen plným označením nebo zkratkou, ani jakýmkoliv způsobem naznačovati a komukoli mimo redakci a vydavatelstvo sdělovati, že jsou původu oficiálního.

II. Tisková dozorčí služba

Úkolem tiskové dozorčí služby /TDS/ jest, aby ve spolupráci se šéfredaktory přispívala ke splnění vytčených úkolů, usnadňovala redaktorům jejich těžkou odpovědnou práci a zabránila všemu, co je v rozporu s těmito zásadami a konkrétními pokyny, vydanými pro tisk.

TDS má ústředí /ÚTDS/ v Praze II, Lützowova 5, telefon 261-45-49 a 278-60, kde jest zařízena nepřetržitá služba denní i noční.

Pobočky jsou ve větších střediscích k usnadnění styku s tiskem, hlavně denním, a to v Plzni, v Brně, v Olomouci, v Mor. Ostravě.

V redakcích jednotlivých denních listů přímo přehlížejí materiál, připravený k uveřejnění, úředníci TDS /stručně: domácí censoři/, kteří jsou odpovědni za celý obsah listu, jim svěřeného. Ve stálém osobním a přátelském styku s šéfredaktory i s ostatními členy redakce a personálem listu jsou povinni odstraniti všechny závady na místě samém. V pochybných případech vyžádají si rozhodnutí ÚTDS v Praze. Revize obsahu jednotlivých stránek listů i celých listů, kterou provádí odbočky a ústředí TDS, neznamená nikterak, že by byla snata jakákoliv odpovědnost s domácích censorů.

Pro ostatní tisk kromě denního provádí tiskovou přehlídku v Praze ÚTDS, v Plzni, Brně, Olomouci a Ostravě odbočky TDS, ve všech jiných místech příslušné okresní úřady zvláštními tiskovými referenty. Platí pro ně jinak v plném rozsahu vše, co bylo uvedeno o denních listech, zejména odpovědnost za celý obsah listu a povinnost o pochybných případech vyžádati si rozhodnutí ÚTDS. Kromě toho jsou tyto orgány instruovány okresními hejtmany po dohodě s Oberlandraty a vojenskými tiskovými důstojníky.

Styk jednotlivých orgánů TDS děje se písemně, v naléhavých případech telefonicky, po případě telegraficky. Naléhavé instrukce z ústředí pro odbočky mohou býti dávány také radiovou službou ČTK /Hell/ z vysílačky kroměřížské přes odbočky ČTK. Naléhavé pokyny pro okresní úřady budou dávány tzv. rozdělovačí službou ministerstva vnitra a zemských úřadů. Pro cenzuru obrázků je v ÚTDS v Praze zvláštní oddělení.

III. Odpovědnost

Za přesné dodržování vydaných pokynů jsou osobně odpovědni jak šéfredaktoři, tak i všichni úředníci TDS. Jakékoliv porušování nebo obcházení pokynů a jejich smyslu může mít vážné důsledky pro ně osobně, ale i pro list. Při tom nerozhoduje podstatně, zda závada vznikne ze zlé vůle, nebo z úmyslu, či jenom z nedbalosti nebo omylu a nedopatření; rozhodující je škoda, která vznikne nebo může vzniknout pro svrchované statky a zájmy a podle níž bude měřena vážnost věci i odpovědnost zúčastněných. Je proto naléhavým a samozřejmým příkazem, aby jak šéfredaktoři, tak i úředníci TDS, jakmile mají nejmenší pochybnosti, vyžádali si rozhodnutí ÚTDS, aby raději se dotazovali několikrát, než aby neprávem propustili věc závadnou, nebo potlačili věc dobrou.

V pokynech sebe podrobnějších nelze vystihnouti všechny případy, které se vyskytují v mnohostranné praxi tisku a je proto nutno spoléhat na zkušenosti a rozhled zejména šéfredaktorů a redaktorů, že dovedou posouditi, jak se v určité situaci zachovati a jak svůj úkol v daném případě řešiti. I z vydaných pokynů budou pravděpodobně nutné tu a tam odchylky a výjimky, ale tu je nutno vždy napřed si vyžádati jasné rozhodnutí.

Kromě písemných pokynů dostane se šéfredaktorům i úředníkům TDS ústních informací na občasných poradách se zástupci Reichsprotektora a vlády Protektorátu. Písemné pokyny jsou určeny pro úředníky TDS a pro okresní úřady, jsou však zasílány pro informaci také šéfredaktorům denních listů.

Pokyny pro TDS jest oprávněno vydávati jen ÚTDS v Praze po dohodě s příslušnými orgány Říše. Všechny změny ve stavu tisku /změna vydavatele, odp. redaktora, tiskárny, názvu listu i zastavení listu/ podléhají zvláštnímu úřednímu schválení.

IV. Všeobecné zásady

Předmětem tiskové přehlídky jest celý obsah listu. Slovem „stat“ nebo „statí“ budou označovány všechny nejrůznější části obsahu listu, ať už jde o zprávy, články, úvahy, komentáře, nadpisy, citáty, obrázky, inseráty atd. Kde se pokyn týká jenom určitého druhu statí, bude to zvláště vyznačeno.

Potlačovati jest všechny stati, které jsou v rozporu s hlavním úkolem tisku a s vydanými pokyny. Při tom jest přihlížeti nejen ke slovnímu znění, a věcnému obsahu stati, nýbrž i k její úpravě, nadpisu a způsobu umístění, jakož i nevyslovenému spodnímu tonu, narážkám, náznakům, jinotajům apod., kterými se může na čtenáře působit.

Zvláštní pozornost věnovati jest nadpisům, aby věcně vystihovaly skutečný obsah zprávy. Potlačovati jest snahu po sensačnosti a vše, co by mohlo veřejnost znepokojovat. Největší přípustná výše písmen titulků je 15 mm. Zvláště u úředních zpráv jest dbáti, aby nadpisy byly věcné a nezkreslovaly jednostranně nebo s určitou tendencí obsah zprávy. Nesmějí být propuštěny stati, které svým obsahem nebo úpravou, náznaky nebo nevyslovenou tendencí mohly by ve veřejnosti vzbuditi pobouření nebo neklid. S krajní svědomitostí jest vymýtit z obsahu listu vše, co by mohlo dáti podnět k dvojsmyslným výkladům, ať úmyslně či neúmyslně. Dvojsmyslnosti jsou zvláště záluďným prostředkem sabotáže ve vedení veřejného mínění a podle toho budou stíhány. Všechny listy mohou vycházeti jenom v jazyku, ve kterém jsou úředně ohlášeny. Není tedy přípustné, aby list ohlášený v jazyku českém přinášel celé články nebo stránky v jazyku jiném.

Potlačovati jest všechny zprávy, jejichž uveřejněním byl by spáchán veřejnožalobní trestní čin, nebo byl ohrožen veřejný zájem. Dosavadní právní řád platí dále, pokud nebyl výslovně změněn, nebo pokud není v rozporu s novým stavem věcí. Na zřeteli jest míti právních předpisů Říše, jejichž platnost byla rozšířena na všechny obyvatele Protektorátu.

Bedlivou pozornost jest věnovati také jinotajům a náznakům ve člancích na oko nepolitických, ve feuilletonech, v literárních a kulturních přílohách, v zábavném koutku, v rubrice hospodářské a sportovní, šachové atd. Hádanky, rébusy, křížovky atd. nutno předložit tiskové přehlídce již s příslušným správným řešením, jinak budtež potlačeny.

V pochybných případech jest propustiti zprávu jenom úřední, když bylo napřed bezpečně zjištěno, že jde opravdu o úřední zprávu, jakož i stati, opatřené výslovnou schvalovací doložkou. Volné k uveřejnění jsou zprávy, vydané od ČTK /také zprávy hospodářské a sportovní/, jakož i přílohy zaznamenané na stránkách ČTK. V žádném případě nestačí, je-li úředníku TDS předložen nekonfiskovaný výtisk jiného tuzemského časopisu, který stať obsahuje. Je-li sebemenší pochybnost, nebo vyskytne-li se případ, o kterém není

v pokynech zmínky, dotažte se vždy v ÚTDS. Citáty z německých oficiálních nebo polooficiálních korespondencí /Deutsche diplomatische Korrespondenz, Dienst aus Deutschland, Prager Zeitungsdienst, Deutschland-Dienst, Europa-Press/, jakož i z německých listů říšských a protektorálních jsou zásadně volné za předpokladu věrnosti a věcnosti překladu i citace. Vzniknou-li pochybnosti o vhodnosti takového citátu v českém listu, proveďte eliminaci jen s výslovným souhlasem ÚTDS.

Vyhlášky vojenských, říšských a protektorálních úřadů lze v tisku uveřejňovati jen tehdy, je-li to zvlášť výslovně povoleno a jen v místech, pro která tato povolení platí.

Zprávy pro tisk z úřadů protektorálních a také zprávy policejní korespondence mohou být uveřejněny jen tehdy, jsou-li dodány prostřednictvím ČTK, anebo jsou-li opatřeny výslovnou schvalovací doložkou ÚTDS.

Někdy je třeba dodatečně stornovati i zprávy, vydané od ČTK, nebo jejím prostřednictvím, nebo opatřené schvalovací doložkou. Tu je třeba, aby šéfredaktoři i úředníci TDS učinili vše, co je v jejich moci, aby bylo zamezeno uveřejnění zprávy od chvíle, kdy jim bylo učiněno příslušné sdělení, bez ohledu na hospodářské škody, které tím listu vzniknou.

Při rychlém vývoji událostí je možné, že stať dosud nezávadná za změněných poměrů stane se závadnou. Platí tu zásada, že nelze pokládati za volné to, co bylo k uveřejnění uvolněno přede dnem 1. září 1939, ať už jde o stať textovou či obrázek, a že je nutno v takovém případě vždy znovu zkoumati obsah statí, podle pokynů platných v dané chvíli. Od šéfredaktorů i úředníků TDS se očekává, že z událostí, které nastanou, dovedou vyvoditi také nutné změny v tiskové a censurní praxi a že v pochybných případech si vždy pro jistotu vyžádají rozhodnutí ÚTDS.

Citování zpráv a vyhlášek z Úředního listu podléhá zvláštnímu předběžnému schválení.

Citování nebo vlastní zpracování statistických a hospodářských výkazů a zpráv, vydávaných pro informaci odborných kruhů úředními a neúředními místy, není volné v denním tisku ani v ostatních časopisech a musí být pro ně opatřené zvláštní předběžné schválení. Některé věci lze propustiti bez závady v tisku odborném, ale naprosto se nehodí pro tisk denní a krajinský. Jiné věci opět vyžadují jiné úpravy v tisku odborném a jiné v tisku ostatním. Tu jest

třeba přesně dbáti pokynů, které jsou v tomto směru vydávány a citaci odborných listů a odborných výkazů zásadně nepokládati za volnou.

Tento pokyn týká se zejména citace, výtahů a vlastního zpracování z těchto publikací: Cenové zprávy státního úřadu statistického, Čtvrtletní statistické zprávy, měsíční přehled zahraničního obchodu, Obchodní komora, /Plzeň/, Sborník České akademie zemědělské, Statistický obzor, Statistický zpravodaj, Světový obchod, Textín, Věstník České akademie zemědělské, Věstník ministerstva dopravy, Věstník pražské bursovní komory, Věstník pro železnice a plavbu, Věstník ústřední sociální pojišťovny. Zemědělský pokrok, Zprávy a výkazy Národní banky, Zprávy státního úřadu statistického, Zprávy veřejné služby technické apod. Obdobně však platí tyto předpisy i pro citace atd. z časopisů odborných určených jen pro vymezený kruh interesentů jako Filmový kurýr apod. Zvláště se ještě upozorňuje na nepřístupnost zpráv o veřejných soutěžích na stavby a o jejich zadání v denním a krajském tisku.

Místní události, odklad místních schůzí, podniku atd. lze propouštět jen v místním tisku v nenápadné úpravě, odpovídající významu věci.

Zvláštní vydání listů jest dovoleno vydávati jen tehdy, když jest k tomu dán výslovný souhlas. Na druhé straně však jsou listy povinny zvláštní vydání vydati, jakmile je k tomu dán příkaz a jsou povinny za tím účelem podle sjednaného turnusu udržovati pohotovost i o nedělích a svátcích v tiskárnách i redakcích. Přesně je třeba dodržovati také pokyny, že určité stati mají býti uveřejněny ve zvláštní předepsané úpravě a že mají býti otištěny celé v určitých vydáních listů, po případě doplněny v dalších vydáních.

Naprosto nepřipustné jsou všechny vlastní zprávy a pojednání, ve kterých by bylo sdělováno, aneb ze kterých by bylo možno činiti přímo nebo nepřímo závěry o pohybech a pobytu říšské branné moci, jakož i jejich jednotek. Výjimku tvoří zprávy, výslovně schválené příslušnou vojenskou dozorcí tiskovou službou.

Není dovoleno kritisovati tiskovou dozorcí službu a censuru vůbec. Nebudtež propouštěny stati, jimiž vůbec je upozorňováno nebo naznačováno, že se provádí předběžná přehlídka tisku.

V jednotlivých případech jsou vydávány konkrétní pokyny, jejichž platnost pomíjí ukončením případu. Pokud by mohly vzniknout pochybnosti, bude zánik platnosti výslovně prohlášen. Jinak se dotazte v ÚTDS.

V. Mimořádné poměry

Stále je třeba míti na paměti mimořádný stav, ve kterém žijeme, a důsledky, které z toho vyplývají nejen po stránce politické, nýbrž i hospodářské a vojenské. Tu zvláště nelze vždy do podrobností vydávati jednotlivé pokyny, ale zkušenost, rozhled, politická praxe a logický úsudek musí ukázati správnou cestu jak šéfredaktorům, tak i úředníkům TDS. Vzhledem k prudkému vývoji událostí je třeba se držeti hlavně zpravodajského materiálu nejnovějšího a pro stati a obrázky, které byly uvolněny před nějakou dobou, vždy si ještě zvláště vyžádati nové uvolnění. V každém případě je to nutno pro textový i obrázkový materiál, uvolněný před 1. září 1939.

Obecně lze vysloviti zásady, že v nynější době jsou závadné všechny stati, které ukazují /nebo dávají možnost k závěrům/ o výrobní kapacitě průmyslových podniků a o jejich personálním stavu nebo o jeho změnách. Zprávy o nezaměstnanosti, zprávy o spotřebě a cenách uhlí, plynu a elektrické energie, o změnách anebo poruchách v jejich dodávce, zprávy o stavu nebo změnách otázek vyživovacích nebo zásobovacích, o zavádění nebo změnách odběrných lístků, o zařízeních a úpravách dopravních, zvláště o stavbách železničních a silničních a o jejich místě, zprávy o změnách jízdních řádů, o obtížích dopravních, o zpoždování doručování časopisů apod., jakož i všechny zprávy rázu přímo nebo nepřímo vojenského. Ve všech těchto věcech jest možno zásadně pokládati za nezávadné jenom zprávy, dodané prostřednictvím ČTK, anebo zvlášť předběžně schválených, jinak je na místě vždycky si vyžádati rozhodnutí zvláštního.

V podrobnostech lze pak ještě uvést: nelze propouštěti zprávy o transportech zajatců a jejich počtu, o stavbách v důležitých podnicích, o frekvenci na dráhách, zprávy o požárech nebo živelních katastrofách, přehledy způsobených škod, zastavování nebo rozšiřování práce v podnicích, přibírání dělníků, zprávy o stavbě dálnice a jiných důležitých cest, zprávy o výsledku sklizně a o stavu osiva, zprávy o zatemnění a jiných opatřeních, vyplývajících z mimořádných poměrů, zprávy o CPO, zprávy o zaměstnanosti nebo nezaměstnanosti, zprávy o všech věcech, které mohou znamenati poruchy ve spořádaném chodu života, veřejného i hospodářského, všechny zprávy hospodářského rázu, které by sejevily ať přímo nebo nepřímo nepříznivými pro Říši, nebo pro poměry v Protektorátu, zprávy o zvyšování cen životních potřeb nebo jejich nedostatku, zprávy mzdové atd., pokud tyto zprávy nebyly dodány od ČTK nebo výslovně pro časopisy uvolněny.

S velikou obezřetností nutno si všímati insertních částí časopisů, v nichž by se mohly vyskytnouti závady zmíněné povahy, anebo pokusy nepřímo takovéto zprávy uveřejňovati.

Nepřípustné jsou obrázky letadel, na nichž jsou patrný poznávací značky letadel /jméno letky nebo jméno a číslo letounu, nikoliv však národní poznávací značky/.

Zprávy z jednotlivých bojišť jest umísťovati takovým způsobem, jak to zvlášť v jednotlivých případech jest předepsáno.

Slova „válka“ jest zejména v titulcích užívati úsporně. Přípustno jest bez zvláštního zdůrazňování užívati označení „válečný stav“. Ve vztahu k Polsku jest se však nyní vystříhati jak slova „válka“ tak slova „válečný stav“, protože tu jde o odpověď na polské útoky a provokace. Doporučuje se psáti „o odvetných opatřeních“.

Jest nepřipustno uveřejňovati povětrnostní zprávy, povětrnostní mapy a předpovědi počasí.

Potlačte všechny zprávy o příjezdu vojenských vlaků, v nichž by mohly býti také civilní osoby, i o všech zvláštních vojenských vlacích vůbec.

Nepřipustíte v žádném případě, aby ve zprávách bylo označováno místo a čas startu vojenského letectva, nebo bojové cíle letecké zbraně. Nejvýše lze napsati, že cílem leteckého útoku byly vojenské objekty na př. lodžské oblasti, nikterak jinak.

Zprávy, vydané Nejvyšším velitelstvím říšské branné moci je nutno uveřejniti doslova beze změn, škrtnů a komentářů. Každou jednotlivou zprávu je nutno otisknouti zvlášť; není přípustné spojovati v jedno dvě nebo více zpráv Nejvyššího velitelství říšské branné moci.

O vojenských přípravách a akcích druhých států lze přinášeti jen zprávy DNB, které dodá ČTK.

Nepřípustné jsou vojenské články theoretické, strategické a taktické, leda s výslovným zvláštním předběžným schválením.

Nepřípustné jsou zprávy o branné výchově, výcviku apod.

Zvláštní pozornost jest věnovati zprávám hospodářských korespondencí, které svou podstatou jsou zařízeny zprostředkovat tisku zprávy, jež dnes zásadně jest pokládati za závadné.

VI. Říše a Protektorát

Z poměru Protektorátu k Říši, jako ochránitelce vyplývá, aby o zřízení a osobnostech Říše psal tisk s všestranným ohledem na tuto skutečnost a aby věnoval kladný zájem všemu, co se týká Říše. Musí býti potlačeno vše, co by uvádělo v nevážnost Říši a její orgány, aneb budilo dojem stanoviska nepřátelského nebo nevraživého, ať v jakékoliv formě. Tisk musí usilovati o prohloubení vzájemné důvěry a spolupráce.

Hlava Říše má oficiální název „Vůdce a říšský kancléř“, který jest jedině přípustný ve spojení s jeho jménem nebo i bez uvedení jména, mluví-li se o oficiálních aktech. Ve zprávách z vnitřního života Říše jest vhodno užívati „promiscue“ titulu „Vůdce a říšský kancléř“ i stručnějšího „Vůdce“. Projevy Vůdce a říšského kancléře jest vydávati v úplném znění, jak jsou dodány od ČTK a ve význačné úpravě v čele listu, jak toho povaha zprávy vyžaduje. Jen zcela výjimečně je dovoleno uveřejnění zkrácené, je-li k tomu dán výslovný souhlas.

Slovo Vůdce /psáti vždy s velkým počátečním písmenem/ je vyhrazeno jen pro říšského kancléře. Vyskytne-li se slovo Führer v německém textu v jiné kombinaci /na př. Sturmführer, Gruppenführer apod./, jest užívati jen překladu „vedoucí“. Slovem „vedoucí“ jest také překládati německé slovo „Leiter“.

Pro Německou říši jest užívati běžně označení „Říše“. Označení „Německá říše“ je na místě jen tehdy, když se mluví také o jiných evropských státech. Označení „Velkoněmecká říše“ je na místě v citátech a při zvláštních /slavnostních/ příležitostech.

Zprávy o úmyslech nebo počinech Vůdce a říšského kancléře, nejvyšších orgánů říšských a říšského vedení NSDAP jsou přípustné jen tehdy, pocházejí-li od DNB, nebo od korespondence nacionálně-socialistické strany NSK.

O počinech, úmyslech, projevech a cestách Říšského protektora lze propustiti jen zprávy úřední. Nepřípustné jsou zprávy a stati o zásazích Říšského protektora a jeho orgánů ve věcech protektorátních i náznaky

takových zásahů. Aby umožňovaly občanům Protektorátu poznání Říše, jsou listy povinny věnovati zvýšenou pozornost sociálním zařízením a hospodářským, kulturním a jiným poměrům v Říši. Není však přípustno srovnávat poměry v Říši a v Protektorátě po stránce zásobovací apod.

Potlačovati jest všechny stati, které by mohly poškozovati vážnost Říše navenek nebo uvnitř, které by stavěly do nepříznivého světla charakter Protektorátu, nebo projevovaly přání po změně poměrů mezi Říší a Protektorátem, popřípadě mezi německým a českým národem, ať už přímo nebo nepřímo, či ve formě kritiky nebo polemiky. Rovněž jest potlačiti všechny zprávy, které by mohly rušiti politický, hospodářský nebo kulturní rozvoj Říše. Úřední vyhlášky budtež uveřejňovány způsobem odpovídajícím jejich významu, po případě tak, jak bude ve zvláštním pokynu žádáno. Nadpis i úprava vyhlášek musí odpovídati i jejich skutečnému obsahu.

Ve všech statích, týkajících se poměru k Říši a k německému národu jest třeba úzkostlivě dbáti, aby do nich nebyla vkládána žádná postranní tendence, a aby nebylo propuštěno nic, co by mohlo býti vykládáno jako dvojsmyslné.

Není přípustno uveřejňovati obrázky uniforem a distinkcí říšské obrany NSDAP, SA, SS a jiných organizací v Říši. Jinak však se doporučuje, aby listy zařadováním vhodných obrázků přispívaly k poznání Říše.

Není vůbec přípustno v tisku posuzovati nebo kritisovati činnost Říšského Protektora a jeho orgánů.

Pro vojenské jednotky jest užívati označení „říšská branná moc“. Ve zprávách o ní nesmí býti připojováno ani číselné označení jednotek, ani jiný údaj, z něhož by byla patrná dislokace říšské branné moci. Nesmějí býti uveřejňovány žádné zprávy o přesunech branné moci nebo jejich důstojníků.

Není přípustné užívati v tisku označení určitých osob, titulů, důstojnických hodností a jiných šarží bývalé čs. armády. Také fotografie osobností v uniformě bývalé čs. armády jsou nepřípustné. Lze uveřejňovati jejich fotografie jen v civilním obleku. Tyto zákazy netýkají se samozřejmě hodností a uniforem vládního vojska Protektorátu.

Rubriky v listech je nutno přizpůsobiti státoprávnímu postavení Protektorátu v rámci Říše. Není přípustné, aby zprávy z Říše v rozhlasové,

sportovní a jiné rubrice byly označovány jako zprávy z ciziny, nebo byly mezi ně zařazovány.

Není přípustné uveřejňovati jakékoliv zprávy, zmínky nebo náznaky o činnosti tajné státní policie Gestapo, ani o zákrocích říšských úřadů.

O poměru k německým obyvatelům Protektorátu, kteří jsou přímými občany Říše, platí obdobně totéž, co o poměru v Říši. Z toho vyplývá dvojjazyčnost, po případě i jenom německý text veřejných, spolkových a soukromých vyhlášek a oznámení. V tisku to nesmí býti kritisováno, ani nesmí být na to poukazováno. Dvojjazyčné nebo německé označení důležitých komunikací je nutné v zájmu orientace a listy nechť o tom neuveřejňují zprávy, ani reportáže, ani obrázky. Potlačovati jest všechny zprávy o případných incidentech, rozmlíškách, hospodských hádkách nebo srážkách apod. mezi Čechy a Němci. Nebudťež kritisována opatření, kterým v některých městech dostalo se samosprávě německého vedení. Ne-budiž poukazováno na vrácení Stavovského divadla německému umění, ani na úpravu poměrů mezi českou a německou universitou v Praze. Jsou nepřípustné zprávy o aktech nebo projevech, které by mohly býti vykládány jako demonstrace proti Němcům nebo Říši.

Také v posuzování zahraničních událostí a mezinárodní politiky musí míti tisk stále na paměti, že Protektorát je součástí Říše, která na sebe vzala i jeho ochranu a zastupování navenek. Náš poměr k cizím státům jest dán poměrem Říše k nim. Jest potlačiti všechny separátní projevy sympatie, nebo antipatie i v náznacích a fingovaných kritikách nebo polemikách. Poměr k Itálii a k tomu, co se děje v Itálii je nutno hodnotiti bez postranních tendencí s hlediska Osy Berlín-Řím. O mezinárodních jednáních a projevech, které mají vztah k Protektorátu, jest propouštěti jen zprávy vydané od ČTK nebo zvlášť předem schválené. Nejsou přípustné zprávy o zahraniční činnosti a projevech některých osobností bývalého Česko-Slovenska i ve formě fingované kritiky nebo polemiky, leda když byly zvlášť výslovně schváleny. V pochybných případech vždy si vyžádejte rozhodnutí ÚTDS.

Nepřípustné jsou v tisku útoky na Slovensko, slovenskou vládu a její činnost.

Není přípustné označení „československý“ nebo „česko-slovenský“, pokud se nevztahuje na minulost. Obsahuje-li úředně registrovaný nebo jinak

pevně stanovený název korporací, ústavů, spolků apod. ještě slovo „česko-slovenský“ nebo „česko-slovenský“, jest až do konečné úpravy v nejnnutnějších případech přípustno nanejvýš nahraditi po dohodě s ÚTDS toto označení zkratkou „čs“. Ale i těmto náhražkovým výrazům jest lépe se v tisku vyhnouti. Kde to není nezbytné, budiž i tato značka vypuštěna /např. stačí „Obilní společ.“/.

O cestách cizích státníků a cizích hospodářských delegací jest propouštěti jenom zprávy DNB – ČTK.

Nepropouštějte v tisku citáty českých básníků a spisovatelů, z nichž by bylo možno vyčíst tendenci, která je v rozporu s těmito zásadami.

I v rubrikách literárních, zábavních, sportovních a šachových jest třeba vymýtit vše, co by mohlo navenek buditi dojem nevážnosti k Říši a k německému národu.

VII. Věci hospodářské a sociální

Jest dbáti, aby ve věcech hospodářských i sociálních a v otázkách finanční politiky projevy tisku se neodchylovaly od základních směrnic Říše a Protektorátu. V souladu s tím musejí býti také rozbor hospodářské situace a prognosy.

Potlačovati jest reklamní stati a inseráty, které se snaží upoutati pozornost čtenářů jarmarečním zneužíváním událostí veřejných /jediná cesta k záchraně, národní katastrofa apod./.

O obchodních stycích s cizinou propouštějte jenom zprávy úřední, jinak se dotažte ÚTDS. Potlačiti jest soukromé zprávy o mimořádných kursových výkyvech na světových bursách.

Není dovoleno uveřejňovati stati nebo inseráty, nabízející koupi nebo prodej cenných papírů nebo vkladních knížek, nebo usnadňující nezákonný vývoz peněz a jiných majetkových hodnot /výměna nemovitosti apod./. *Nepřípustné jsou soukromé zprávy o trvání moratoria.*

Potlačujte kritiku činnosti bursy a vládní regulace bursovních obchodů.

Potlačujte rozhodně všechny stati, inseráty a náznaky, které by mohly buditi dojem, že je nebo bude nedostatek předmětů denní potřeby, nebo že hrozí nebezpečí zvýšené poptávky a spekulativního zdražování. Z listu jest

vymýtití vše, co by mohlo vésti k hromadění zásob a naopak jest působiti na občanstvo v tom směru, aby zásoby nehromadilo a spoléhalo na spravedlivou distribuci všech životních potřeb úřední regulací.

Potlačujte všechny neúřední zprávy, týkající se mzdových poměrů a mzdových jednání, jakož i apely na veřejnost ve věcech mzdových. Potlačiti jest všechny soukromé zprávy, týkající se otázek cenových, které budou napříště upravovány Nejvyšším cenovým úřadem jako jediným kompetentním místem. Není přípustné srovnávat ceny a mzdy v Protektorátě a v Říši.

Nepřípustné jest předběžné ohlašování cen, které budou vyhlášeny, dokud se tak nestane cestou úřední. Stejně nepřípustné jsou všechny dohady a soukromé úvahy o cenách předmětů denní potřeby a zvláště volání po jejich zvýšení. Zprávy z jatečních a masných trhů smějí obsahovati jenom údaje cenové, nikoliv číslice o příhonu kusů. Nepřípustné jsou zprávy o stanovení a pohybu cen i o cenových úpravách ze soukromých pramenů i od zájmových organizací a odborných korporací. Přípustné jsou jen zprávy, vydané Nejvyšším úřadem cenovým prostřednictvím ČTK.

Nepropouštějte soukromé zprávy o budoucích úpravách veřejného dluhu nebo daní a o věcech monopolních /tabák apod./.

Potlačujte zprávy, které by štvavě nebo nevěcně kritisovaly osobní poměry nebo hospodářství v ústavech státních, pensijních, sociálních atd. V pochybných případech vždy žádejte rozhodnutí ÚTDS.

Potlačujte soukromé zprávy o osobních změnách ve vedení důležitých podniků, nebo o přesunech účasti na jejich kapitálu.

Nejsou dovoleny zprávy o zřizování nebo změnách radiových vysílacích stanic a o jejich technickém vybavení.

Potlačujte tendenční kritiku jednotlivých výrobních odvětví. Potlačte všechny stati, které by mohly buditi třídní nenávisť a štváti proti sobě jednotlivé vrstvy obyvatelstva, jak spotřebitele proti výrobcům nebo obchodníkům nebo pod. Potlačte všechny zprávy o mzdových sporech, stávkách, výlukách apod.

Potlačujte zprávy, ohlašující protižidovská opatření po stránce hospodářské i jiné, pokud nejde o zprávy úřední.

Obzvláštní péče budiž věnována přehlídce insertů. Úředníci TDS jsou osobně zvlášť odpovědní za přesné dodržování tohoto pokynu. V textu insertu nesmí být zásadně /výjimky jsou dále zvlášť uvedeny/ více čísel nežli jedno. Insert nesmí obsahovati nic, z čeho by bylo možno usuzovati na kapacitu průmyslových podniků, nebo na jejich personální stav. Lze propouštět inserty obchodní povahy, u nichž je udána známá nebo lehce zjiřitelná firma, ústav apod. a kde tudíž není pochyby o pravosti inserátu, i když obsahuje více čísel s udáním cen výrobků /Baťa, Nehera apod./. Stejně lze propouštět zaručeně pravé insertní oznámky soukromých škol a učelišť s několika nepochybně pravými údaji číselnými. Propouštět lze nesporně pravé inserty Čedoku s číselnými údaji, ale nesmějí obsahovati údaje o cenách cest mimo území Říše /a Protektorátu/.

Taktéž lze propouštět úmrtní a podobná rodinná oznámení s údaji číselnými, když podavatel prokáže pravost. Administrace listu jest povinna ověřiti si v takovém případě také totožnost inserentovu. Inserát některých předmětů, které mají ochrannou známku, nebo z minulosti vžitě označení, obsahující číslo, lze taktéž propouštět. Předpokladem všech těchto úlev jest, že není nejmenších pochybností o pravosti inserátu a o totožnosti inserenta. Totéž platí o inserátech lékařů s ordinačními hodinami a s číslem telefonu, o inserátech kinematografii s udáním doby i o úředních vyhláškách s více čísly. Vždy jest rozhodující u těchto výjimek míti nade vši pochybnost zjiřtenu pravost inserátu. Nesmějí býti za žádnou cenu propuřtěny v tisku inseráty fingované. Máte-li pochybnost a nelze-li pravost inserátu ověřiti, eliminujte. Není naprosto přípustné, aby značka pro odpověď na inserát obsahovala číslo. Přípustné jsou nejvýše slovní značky /nikoliv číslice, vypsaná slovy/, když administrace nebo podávající insertní kancelář zná pravé jméno a adresu inserenta, krytého na venek značkou. Při přehlídce inserátu budiž dbáno také, aby byly vyloučeny inseráty nemravné /kuplířské, prostředky pro přerušení těhotenství apod./.

V časopisech insertních /Bytový zpravodaj, Realitní oznamovatel apod./ jsou v textu insertu přípustné číselné údaje nezbytné pro podstatu insertu, avšak vydavatelstvo a redakce ručí za pravost inserátu i za totožnost inserentů. V těchto listech nejsou však přípustné administrační číselné značky. V denních listech jsou administrační číselné značky přípustné /v té formě, jak je má na příklad „Národní politika“/ mimo vlastní tekst.

Obdobně jest postupovati při přehlídce různých daňových poraden /Právní poradny, Odborné poradny, listárna redakce/ v listech, kde musí býti

vždy patrné, že jde o skutečnou odpověď na pravý dotaz a tazatel musí být redakci poradny znám. Uveřejňovaný text musí být tak upraven, aby každému, nejen tazateli, bylo zřejmo, o jakou věc jde. Nejlépe jest uvést podstatu položené otázky a pak na ni odpovědět. Text nesmí obsahovat žádnou šifru ani značku písemnou, číselnou nebo slovní. Tazatel pozná z obsahu otázky i odpovědi, že odpovědi platí jemu. Vystříhati jest se číselných údajů v textu, pokud nejsou naprosto nezbytné a pokud jejich jasnost a pravost není úplně patrná. Kde jsou citovány právní normy, jest lépe slovy říci, o jaký předpis jde, nežli citovat pouze jeho číslo. Kde není možno obejít se bez četných anebo naprosto jasných číselných údajů, ať redakce neodpovídá v tisku, nýbrž v dopise. Texty, které neodpovídají tomuto pokynu, budtež z listů eliminovány.

VIII. Vnitřní věci Protektorátu

O úřední působnosti, počinech, úmyslech, cestách, audiencích apod. státního presidenta, předsedy a členů vlády i vlády jako celku a vládních činitelů a zmocněnců vůbec lze propouštět jenom zprávy úřední. Totéž platí o projevech členů vlády. V pochybných případech vždy se dotážete v ÚTDS.

Potlačit jest všechny předčasné soukromé zprávy o opatřeních, chystaných vládou /osnovy vládního nařízení, rozhodnutí osobní, jmenování vyšších úředníků, poradních sborů apod./ Naprosto nepřipustné jest psát v tisku – i činit náznaky a dohady – o opatřeních a osnovách, které vyžadují souhlasu Říšského Protektora dříve, než jsou úředně vyhlášeny, nebo dokonce dříve, než byly předloženy Říšskému Protektorovi a bylo o nich definitivně rozhodnuto. Stejně je nepřipustno uveřejňovat zprávy a dohady o chystaných úředních opatřeních hospodářských a cenových, o připravovaných reformách apod.

Potlačovat jest kritiku vlády, úřadů, úředních činitelů a úředníků. Vymýtit jest vše, čím by se vytvářela nepřátelská nálada proti vládě nebo jednotlivým resortům a úřadům. Nelze propouštět v tisku apostrofování vlády nebo vládních činitelů, zvláště dvojsmyslné nebo poťouchlé narážky. Bezpodmínečně nutno potlačit každé sesměšňování vlády a členů vlády.

O schůzích výborů a komisí Národního souručenství budtež propouštěny jenom zprávy TNS dodané prostřednictvím ČTK /po případě věcně a vhodně

zkrácené/. Totéž platí o Národní odborové ústředně a jiných celostátních organizacích.

Národní rada česká má v nové organizaci národní práce poslání kulturní, a proto zprávy o její činnosti dodané prostřednictvím ČTK, patří zpravidla do rubriky kulturní.

O změnách ve vedení Národního souručenství i o důvodech pro i proti jest propouštěti jenom zprávy TNS – ČTK.

Zprávy a informace o činnosti Rysový skupiny „Vlajka“ jest propustiti v deníku „Vlajka“.

Nelze propouštěti stati, obrázky apod., které by mohly zavdati podnět k různici mezi občanstvem /otázka rukopisná, Hanka apod./.

Pokud jde o různá dějinná výročí a jejich projednávání v tisku, jest dbáti toho, aby nebyl zavdáván podnět k vnitřním rozbrojům a řídit se zvláštními pokyny, které v té věci jsou vydávány. Uplynutím výročí zaniká také důvod k projednávání věci v tisku a uveřejňování dalších statí jest zastaviti. Vzpomíná-li se jakýchkoliv výročí, jest samozřejmě nutno vystříhati se všeho, čím by se projevovala tendence nepřátelská Říši a německému národu /výročí událostí ze světové války apod./.

Není vhodná doba pro vyřizování osobních účtů, a proto jest v tisku odstraňovati všechny čistě osobní polemiky a kampaně. Na druhé straně jest také zejména ve zprávách sportovních apod. tlumiti tendence po osobní reklamě a vyzdvihování osob.

Zprávy různých zájmových institucí, Svazu průmyslníků, nakladatelů novin, autoklubů, spolků majitelů domů a jiných zájmových spolků i jednotlivců lze propouštěti jen, jsou-li dodány prostřednictvím ČTK.

V referátech a kritikách o filmech nesmí se vyskytnouti žádná klasifikace filmu /na př. A, B, C nebo I., II., III. apod./.

Je naprosto nevhodné uveřejňovati v tisku, v dnešní době kritiky referáty o knihách nebo filmech anglických, francouzských a polských. Vyskytnou-li se přesto, jest třeba věnovati jim obzvláštní pozornost a vymýtit z nich jakoukoliv nenáležitou tendenci s veškerou bezohledností.

Potlačujte všechny zprávy o jakýchkoliv ilegálních akcích /tajné schůze, letáky atd./. Zprávy toho druhu, jež budou eliminovány, zašlete co nejrychleji ÚTDS.

Dbejte, aby ve sportovních rubrikách nebyl dáván popud k rozvážňování veřejnosti nebo k výtržnostem a incidentům na sportovních hřištích a aby v nich nebyly politické narážky, nebo dvojsmysly.

Nepropouštějte žádné zprávy o sebevraždách nebo o zatýkání v Protektorátě.

Ze zahraničních časopisů jest dovoleno uveřejňovati citáty, jen pokud je dodá ČTK, anebo pokud budou zvlášť předběžně schváleny.

Potlačujte všechny neúřední zprávy o jakýchkoliv incidentech, nebo výtržnostech.

Provolání a projevy spolků nebo korporací lze uveřejniti jen, když jsou dodány prostřednictvím ČTK nebo zvlášť předběžně schváleny.

Nejsou přípustné inseráty, které by mohly působiti dojmem, že se jedná o akci úřední.

Nepřípustné jsou stati a zprávy, týkající se vývozu peněz a vystěhovalectví.

IX. Postup při tiskové přehlídce

Redakce jsou bezpodmínečně povinny nahraditi vyloučená místa nezávadnou novou sazbou tak, aby listy za žádných okolností nevycházely s bílými místy a to ani uvnitř listu. To platí i o časopiseckých korespondencích. Redakce nechť pro takové případy mají v zásobě připravenou nezávadnou náhradní sazbu, nejlépe zprávy ČTK. Jest dbáti toho, aby po vyloučení závadných míst zbývající věty byly dokončeny a měly smysl. Nelze-li toho dosáhnouti, jest vyloučiti celou větu, po případě celý odstavec nebo i celý článek, kdyby po vyloučení závadných míst byl zkomolen.

V zájmu hladkého provádění tiskové přehlídky nechť listy zařídí svůj provoz tak, aby kartáčové otisky předkládaly ÚTDS pokud možno aspoň o jednu hodinu dříve, než dosud. Zábavní a jiné přílohy nedělní je nutno předkládati již ve čtvrtek, nebo nejpozději v pátek.

Na první straně obtahu je vždycky nutno zřetelně vyznačiti, kolik stran bude celé číslo mít, na každé straně pak je nutno zřetelně vyznačit název časopisu a číslo strany.

V mutacích listů je bezpodmínečně nutno zřetelně označovat černou barvou /rámečkem/ nové partie i provedené úpravy a opravy. Na kartáčových otiscích, předkládaných úředníkům TDS v redakcích, je nutno vyznačiti, třeba jen tužkou, které zprávy byly dodány ČTK, pokud to není u zprávy vytištěno.

Pro každé zvláštní vydání listu musí býti v ÚTDS vyžádáno zvláštní povolení; bylo-li zvláštní vydání povoleno, platí pro ně stejně censurní předpisy, jako pro vydání pravidelné.

ÚTDS používá při přehlídce kartáčových otisků tužky barvy hnědé. Vojenská censura /MZ/ užívá tužky barvy červené a zelené. Úředníci TDS v redakcích užívají tužky barvy modré, k označování statí povahy vojenské tužky barvy fialové /rámeček/.

Je zakázáno používat jako šifry u redakčních statí v novinách značky Š, která, jak známo, znamená v materiálu ČTK zprávu původu úředního. V použití této značky bylo by nutno spatřovati pokus uvést TDS v omyl a propašovati na veřejnost závadnou zprávu. Všechny obrázky, reprodukováné v listech, je nutno i s neporušenou schvalovací censurní doložkou pečlivě uschovat jako důležité doklady a v případě potřeby se jimi prokázat.

Byla-li v některém listě eliminována zpráva, jest šéfredaktor povinen postarati se, aby byla bezpodmínečně vyřazena i ze všech ostatních vydání listů a zbylých listů téhož podniku.

Povolení spustiti rotačky a tisknouti list uděluje výhradně ÚTDS a to po schválení celého obsahu listu. Je proto nutno, aby v redakcích i v sazárnách všech listů, zejména těch, jež vycházejí v noci, zůstal vždy nejméně jeden redaktor a příslušný technický personál až do schválení všech kartáčových otisků ÚTDS.

Všechny kartáčové otisky, články a zprávy i obrázky, předkládané k tiskové přehlídce, zasílejte výhradně jen podatelně TDS v budově ČTK. Zasílání na adresu jednotlivých referentů je nepřípustné. V mimořádně naléhavých případech připouštějí se výjimky jen po předchozí telefonické dohodě.

V zájmu rychlého výkonu tiskové přehlídky nechť redakce i ostatní zájemci omezí své osobní a telefonické intervence v ústředí TDS na případy opravdu nejnaléhavější. Intervenci může vyřídit meritorně jen referent, který na věci pracuje a vyřizováním intervencí zdrží se popoháněná věc i všechny ostatní případy, které referent vyřizuje.

Tam, kde se mluví v těchto pokynech o zvláštním předběžném schválení, nestačí spokojiti se tím, že se věc předloží normálním způsobem tiskové přehlídky, nýbrž je nutno předtím zvláště věc předložiti ÚTDS a teprve po schválení zařaditi ji do listu. Domácímu censorovi jest předložiti doklad o tom, že stať byla již schválena, jinak bez dalšího šetření bude eliminována.

Všechny obrázky, fotografie, kresby atd., určené k uveřejnění musí býti bezpodmínečně předloženy ke zvláštnímu předběžnému schválení obrázkové censure v ÚTDS a opatřeny schvalovací doložkou s datem ne starším jednoho týdne, nevyžaduje-li povaha věci i potom zvláštního schválení. Fotografie a obrázky musí býti k přehlídce předloženy nenalepeny. Všechny obrázky dříve již schválené nutno před opětným uveřejněním znovu předložiti k přehlídce. Ke každému obrázku je nutno k censure předložiti přesný text, který má být pod obrázkem uveřejněn. Schválený obrázek je nutno pečlivě v redakcích nebo v tiskárně uschovat. Obrázky předkládané k censure na obtazích je nutno předložiti vždy dvojmo. Každý obrázek musí býti opatřen jménem podavatele /nakladatelství, redakce, agentura atd./. Obrázek censurou schválený bude opatřen povolovacím razítkem a datem censury, po případě poznámkami nebo výhradami, na které jest schválení vázáno. Nejsou-li splněny tyto podmínky, není dovoleno obrázek uveřejniti. Domácímu censorovi je nutno předložiti doklad, že obrázek i text byl schválen.

Jest dbáti toho, aby bylo dodržováno případné omezení počtu obrázků, které smí přinést jeden list ve vztahu k určité události.

Stejně předpisy jako pro obrázky platí i pro všeliké mapy v tisku uveřejňované. Bez zvláštního a výslovného předběžného schválení nesmějí býti otiskovány.

(Jakub Končelík, Barbara Köpplová, Jitka Kryšpínová: Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara, Praha, 2003)

Československé tiskové zákony v letech 1948–1989

V předchozí kapitole jsme si ukázali, jak s médii (tehdy se tomu tak neříkalo, ale byl to tisk, rozhlas a film, takže to podstatné, slovní, zvukové a obrazové sdělování, z čehož novější média – televize a internet – jen paraziticky kopírují) zacházel německý nacismus během okupace v letech 1939–1945. Jak víme, po krátké době tří let (1945–1948), kterou filosof Miloslav Bednář nazývá „omezenou pluralitou“ (ve skutečnosti však šlo už o nakročení k totalitě, což odstartoval zákaz demokratických politických stran (národních demokratů a agrárníků)). Dokonce se nebojme poválečnou tříletku nazvat dobou „těhotnou totalitou“.

Veřejným míněním pochopitelně rezonovalo především nadšení z konce války, oslavy Stalina a okaté odhodlání skoncovat s meziválečným režimem, reprezentovaným (ovšemže leckdy i sobeckým) soukromým podnikáním. Prezident Beneš se netajil sympatiemi k určité formě socialismu, ostatně k jeho důslednému zavedení otevřel v únoru 1948 sám dveře. Na programu dne bylo budování a rétorika o rovnosti lidu a vedoucí roli socialisticky orientovaných politických sil. Tomu samozřejmě musela sloužit i média, spadající tehdy pod ministerstvo osvěty vedené nejzarytějšími komunisty. Ti si také hlídali dnešním jazykem řečeno mediální obsahy. Tedy především podmínky, za nichž vznikají, a cíle, jimž slouží.

Ty jsou vetknuty do litery obou poúnorových tiskových zákonů, nejprve z roku 1950 a pak z roku 1966 (ten druhý platil až do roku 1999!). Abychom si utvořili obrázek o tom, v jakém ovzduší se u nás v té době pracovalo s informacemi, není od věci si zásadní paragrafy z obou připomenout. Nepotřebují dalšího komentáře.

Zákon ze dne 20. prosince 1950 o vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů

§ 1

- (1) Posláním tisku je napomáhat budovatelskému úsilí československého lidu a jeho boji za mír a spolupracovat na jeho výchově k socialismu.*
- (2) Vydávání tisku, t. j. novin, časopisů a jiných periodických publikací (dále jen „časopisy“) nemůže být předmětem soukromého podnikání.*

§ 2

Vydávání a rozšiřování časopisů řídí ministerstvo informací a osvěty; jde-li o časopisy odborné, v dohodě se zúčastněnými ústředními úřady.

§ 3

- (1) Oprávnění k vydávání časopisů lze udělit:*
 - 1. politickým stranám Národní Fronty,*
 - 2. státním orgánům,*
 - 3. jednotné odborové organizaci,*
 - 4. vrcholným organizacím kulturním, hospodářským, zájmovým, sociálním a tělovýchovným.*
- (2) Dále lze udělit oprávnění k vydávání časopisů národním a komunálním podnikům, podnikům oprávněným k provozování zahraničního obchodu, lidovým družstvům a jiným právnickým osobám a to jen tehdy, prokáží-li, že vydávání časopisů je nutné k plnění jejich úkolů důležitého obecného zájmu.*

§ 4

Poruší-li vydavatel podmínky, za nichž mu bylo uděleno oprávnění k vydávání časopisů, nebo neřídí-li se předpisy o vydávání časopisů, může mu ministerstvo informací a osvěty toto oprávnění odejmout.

§ 5

- (1) Ke zřízení vydavatelského časopiseckého podniku potřebuje vydavatel ještě zvláštní povolení ministerstva informací a osvěty.*
- (2) Toto povolení mohou obdržeti jen vydavatelé časopisů, u nichž jsou pro zřízení vydavatelského podniku předpoklady, zaručující řádný výkon tohoto povolení.*

§ 7

Odpovědnost za obsah časopisu, kterou má dosud odpovědný zástupce listu, přechází v den, který stanoví ministerstvo informací a osvěty vyhláškou v Úředním listu na šéfredaktora, nebo osobu pověřenou vedením redakce. V této vyhlášce stanoví ministerstvo informací a osvěty též podmínky, které osoba pověřená vedením redakce musí splňovati.

§ 8

Svaz československých novinářů

Zajišťovat posláním tisku podle § 1 odst. 1 náleží též Svazu československých novinářů, který se prohlašuje za dobrovolnou organizaci podle zákona č. 68/1951 Sb., o dobrovolných organizacích a shromážděních.

Zákon č. 81/1966 Sb. o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích

§ 4

Periodický tisk mohou vydávat československé právnické osoby, jakož i českoslovenští státní občané, kteří dosáhli věku 18 let. Jiné právnické a fyzické osoby mohou vydávat periodický tisk jen se souhlasem příslušného orgánu státní správy České nebo Slovenské republiky příslušného podle sídla vydavatele.

§ 5

- (1) Oprávnění vydávat periodický tisk vzniká registrací.*
- (2) Registraci ústředního a krajského periodického tisku provádí ministerstvo školství a kultury, na Slovensku pověřenec Slovenské národní rady pro školství a kulturu. Registraci ostatního tisku provádějí krajské národní výbory.*
- (5) Nedotčena zůstává odpovědnost autorů informací vyplývající z platných předpisů.*

§ 11

- (1) Šéfredaktorem nebo redaktorem může být ten, kdo je k tomu občansky a odborně způsobilý.*
- (2) Šéfredaktor je povinen uveřejnit stanovisko státního orgánu, instituce nebo organizace ve vhodné formě a odpovídajícím rozsahu po vzájemné dohodě v periodickém tisku v jednom z nejbližších připravovaných vydání, v rozhlasu a televizi v jednom z nejbližších obdobných vysílání, a to zpravidla do jednoho měsíce.*

- (3) Šéfredaktor je povinen uveřejnit způsobem uvedeným v odstavci 2 také stanovisko společenské organizace k důležitému společensky prospěšnému návrhu, doporučení nebo podnětu nebo k závažné společenské kritice, které byly uveřejněny v periodickém tisku nebo v jiném hromadném informačním prostředku, zejména ty, na něž byla společenská organizace šéfredaktorem výslovně upozorněna.

§ 18

Šéfredaktor nebo jeho pověřený zástupce (§ 10 odst. 4 a 5) odpovídá za to, že v hromadném informačním prostředku nebude uveřejněna informace, která obsahuje skutečnost tvořící předmět státního, hospodářského nebo služebního tajemství. Vláda je povinna zajistit informaci šéfredaktorů periodického tisku a ostatních hromadných informačních prostředků o tom, které skutečnosti tvoří předmět státního, hospodářského a služebního tajemství.

§ 23

Dovoz a rozšiřování zahraničního periodického tisku vytištěného nebo rozmnoženého v cizině, rozšiřování zahraničního periodického tisku vytištěného nebo rozmnoženého v Československé socialistické republice zahraničním vydavatelem nebo na jeho příkaz, jakož i rozšiřování zpravodajství zahraničních zpravodajských agentur (jiných obdobných zahraničních hromadných informačních prostředků), jsou zakázány, jestliže jejich obsah propaguje násilí a válku, fašistickou či nacistickou ideologii, rasovou diskriminaci nebo jinak odporuje lidskosti nebo útočí proti celistvosti republiky a základům jejího ústavního zřízení nebo porušuje mezinárodní dohody.

§ 26

Zahraniční zpravodajské agentury (obdobné zahraniční hromadné informační prostředky) ani zahraniční zařízení nesmějí být umístovány v budovách diplomatických a konzulárních misí a jejich pracovníci nemohou být pracovníky těchto misí.

A spolu s tiskovým zákonem byl rovněž doplněn roku 1966 i Trestní zákon č.140/1961 Sb., a to tak, že za § 170 se vložil § 170a, který včetně nadpisu zněl:

§ 170a

Tisková nedbalost

Šéfredaktor periodického tisku nebo jiného hromadného informačního prostředku nebo jeho pověřený zástupce, který při výkonu své funkce z nedbalosti způsobí, že obsahem periodického tisku nebo jiného hromadného informačního prostředku byl spáchán trestný čin, bude potrestán, nejde-li o čin přísněji trestný, trestem odnětí svobody až na šest měsíců nebo nápravným opatřením nebo peněžitým trestem nebo zákazem činnosti.

Což, jak lze snadno dovodit, byla účinná prevence pro případ, kdy by si nějaký redaktor chtěl příliš vyskakovat, psát pravdu a nic než pravdu a nestát důsledně na stráži socialistického zřízení. V těchto projevech nemírné touhy po svobodě slova by jistě příslušní úředníci našli cokoli, co by se dalo kvalifikovat jako trestný čin.

Mimochodem, zdá se, že dnešní vládnoucí elity se u tohoto paragrafu inspirovaly, když začaly připravovat novou legislativu proti tzv. dezinformacím. Protože tento pojem nelze dost dobře definovat a vyjádřit jeho obsah, připravují zákon proti veřejným projevům včetně mediálních, které „ohrožují zájmy republiky“. To je podobně gumová formulace.

O svobodě myšlení

Vlastimila Vondruška zná velká většina čtenářů jako historika a autora bezpočtu historických románů a detektivek. V posledních letech se však jeho autorský profil podstatně rozšířil o jednu důležitou, řekli bychom: občanskou, fasetu. Průlomový byl jeho článek „Špatně mě vychovali aneb O vlastenectví a vlastizradě“, který vyšel v roce 2015 v MFDnes a řadě dalších médií. Byl to spontánní protest spisovatele a občana proti tehdy počínající drtivé imigraci a jejím politickém zneužívání. Napsal zde mj.: *„Kdysi byl za vlastizradu trest smrti. Učili mě, že vlastizradou je to, pokud by chtěl někdo vydat tuto zem a její lid nepříteli. Pro celé generace mých předků byla vlastizrada tím nejhorším, čeho se mohl Čech na Čechovi dopustit. Bylo to stejné jako vrazit bratrovi dýku do zad. Bylo toho hodně, co mě učili a čemu jsem věřil. Vychovali mě divně, protože všechno to, co jsem miloval a v co jsem věřil, je prý dnes špatně. Zločinem vlastizrady je dnes vlastenectví. Dozvídám se, že tahle země nepatří nám, Čechům, ale patří všem, celému světu. Dozvídám se, že o svém osudu nesmíme rozhodovat my, ale za nás myslí OSN, NATO, Evropská unie, lidskoprávní organizace a mezinárodní soudy. Dozvídám se, že národy, které dobře hospodařily, mají své bohatství odevzdat těm, kteří hospodařili špatně...“* Za tento článek se Vondruška dostal na nepsaný, ale existující blacklist lidí, kteří hájí jiné názory, než po nich stávající mediální a politická věrchuška požaduje. Lidí, kteří mluví rozumem, a nikoli frázemi, za nimiž tak povědomě slyšíme cinkání peněz.

V roce 2016 a 2018 vydal Vondruška dvě knihy, a to nejprve Breviář pozitivní anarchie a pak jeho volné pokračování Epištoly o elitách a lidu. V obou najdete otevřeně vyslovené názory, komentáře a analýzy klíčových problémů současného světa a společnosti. Tento volný cyklus nejnověji završuje knihou O svobodě myšlení. Je to velmi podrobné kompendium zabývající se svobodou jako takovou, svobodou myšlení, svobodou slova – a hlavně okolnostmi a příčinami, proč nám jsou dnes tyto svobody odpírány, kým a jak. Tato kniha je zralá k tomu stát se učebnicí občanské gramotnosti na všech typech škol. Jenže to bychom museli žít v jiné zemi a době. Tady si můžeme jen povzdechnout: autor má pravdu. Smutnou.

Vybrali jsme pro nás několik ukázek, ale doporučujeme číst knihu celou. Má pevnou strukturu a výstavbu, spousty historických příkladů a analogií, vlastně nabádá k tomu, jak svobodně myslet. Takových knih je dnes jak šafránu.

Úvod

Mnozí si ještě pamatujeme na ten pocit, kdy jsme najednou mohli říkat, co si myslíme. To, co jsme si v minulém režimu sdělovali v soukromí, co v náznacích za všeobecného potlesku říkali umělci, co zaznívalo v humoru, to najednou znělo nahlas, veřejně. Měli jsme pocit, že k nám konečně přišla svoboda slova, kterou jsme tak záviděli západoevropským zemím. A ono to tak opravdu bylo. Chvíli.

Nevím, proč to tak v lidských dějinách je, ale společnost se nedokáže zastavit v bodě, kdy jsou lidé spokojení a daří se jim. Kdy mají hlavu v oblacích, protože vybojovali něco, po čem tak toužili. Kdy jsou šťastní. Z neznámého důvodu se snaží jít dál. Jenže každá hora má svůj vrchol a další cesta vede vždycky už jen dolů.

Ve chvíli, kdy lidé pochopí, že vrchol je za nimi a vzdaluje se, neotočí se, aby se vrátili, ale tvrdošíjně jdou dál. A když konečně zjistí, že se mýlili, tak začínají být nespokojení a kverulují. Co v takové situaci zbývá? Vytvořit virtuální dojem, že se nic neděje a jsme stále na onom pomyslném vrcholu, případně dál stoupáme. A pokud někdo nesouhlasí, je třeba jej umlčet.

To ovšem neznamená, že by ti, kteří potírají kritické a nepříjemné pravdy, něco takového přiznali. Naopak, vystupují jako nejoddanější bojovníci za svobodu projevu a slova, ale přitom ji pomalu ale jistě zašlapávají do země. Ovšem tak, aby si toho nikdo nevšiml. A pokud by si toho někdo všiml, pak ho přesvědčují, že se tak děje ve jménu vyšších cílů a moderních ideálů. To, co oni dělají, je přece ochrana svobody projevu a myšlení, jen v nové a vyšší kvalitě, protože ji očišťují od nekorektního neřádu a hoaxů. Jediné svobodné myšlení je prý to, které svobodně vyjadřuje jejich vlastní názory a cíle. Ostatně, už Baruch Spinoza, a po něm kdekdo, včetně Lenina, říkal, že svoboda je poznaná nutnost. Nejspíše se dnešní inkvizitoři, cenzoři a elfové inspirovali právě touto myšlenkou.

O svobodě projevu

Právo na svobodný projev je odvozeno z tradice Velké francouzské revoluce a stalo se ikonou při budování všech moderních, liberálních a demokratických společností. Je chápáno jako integrální součást lidských práv a zakotveno ve Všeobecné deklaraci lidských práv, schválené v roce 1948 Valným shromážděním OSN. Při jejím schvalování se tehdy komunistické Československo zdrželo hlasování.

Z této deklarace je odvozen Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, přijatý na zasedání OSN v roce 1966. K tomuto paktu tehdejší Československá socialistická republika přistoupila podpisem v roce 1968, ale v platnost vešel až po schválení Federálním shromážděním v roce 1976. V článku 19 se hovoří o „právu zastávat svůj názor bez překážky“ a o „právu svobodného projevu“. Na tyto dva dokumenty navazuje řada dalších úmluv, chart a paktů, které však opakují ve své podstatě totéž.

Za komunismu se tradoval vtíp, jaký je rozdíl mezi komunismem a kapitalismem. V obou režimech mají lidé právo svobodného projevu, ale v kapitalismu mají právo na svobodu i po projevu. Právě porušování zásad Mezinárodního paktu o občanských a politických právech se oficiálně stalo důvodem vzniku občanské iniciativy, známé jako Charta 77.

To, co za komunismu platilo jen de iure, po listopadu 1989 platilo i de facto. Ovšem jen chvíli. Vítězové totiž nikdy neumějí být velkorysí. A tak stoupenci „lásky a pravdy“, kteří bojovali za svobodu projevu, ihned poté, co převzali moc, začali omezovat svobodu projevu stoupenců poraženého režimu. Svoboda projevu platila pro všechny a pro každý názor, kromě toho, který se pojil s ideologií poražených. Diskutovalo se o zákazu komunistické strany, ale nakonec vznikl jakýsi hybrid. Komunistická strana zakázaná nebyla, ale propagace komunismu ano. Za propagaci se považoval jakýkoli projev, který by tuto ideologii obhajoval, a časem i připomínal, a hledal v oněch časech i věci dobré.

To byl první zásek do liberálně chápané svobody projevu. A záhy následovaly další kroky. Začala se zakazovat vyjádření, která nebyla v duchu oficiální evropsko-unijní doktríny, ať se již jednalo o postuláty ideologické, o hodnocení historických událostí a osobností, a později v duchu eskalace

lidských práv o kritická vyjádření na adresu různých menšin či na změny v politickém systému Evropy.

A tak svoboda projevu, daná různými pakty, ustanoveními a chartami, vzala opět za své. Dějiny jsou až průzračně jednoduché, vše se neustále opakuje. Stejně jako komunisté svými zákony omezili svobodu slova a kriminalizovali řadu různých „podvratných“ názorů, udělaly to i vlády na počátku 21. století. To vše pod zástěrkou korektnosti.

Základním zdůvodněním je zdánlivě hezká teze – mějte svobodu projevu, ale svými slovy nesmíte škodit jiným. A tak se začaly do trestního práva dostávat přestupky a zločiny, jejichž podstatou bylo, že se někdo vyjádřil o něčem nebo o někom jinak, než „se smí“. Nepřipomíná vám to něco?

Navzdory tomu, že je u nás svoboda projevu právně zaručena článkem 17 Listiny základních práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku České republiky, vznikla postupně různá omezení daná zákonem. Není jich málo a v některých případech jsou tak široká, obecná a vágní, že mohou být za určité situace bičem kdykoli a na kohokoli. Ke každému danému přestupku existují samozřejmě různé komentáře, předpisy a vyhlášky, ale i ty mají v rukách „jen“ lidé, a jak známo, zákony se vždycky vykládají tak, jak to vyhovuje vládnoucím vrstvám a jak to dovolí aktuální ideologie. Copak se spravedlnost nezobrazuje jako dáma se zavazanýma očima? Prý proto, aby byla nestranná. Ale já si myslím (a nejsem sám!), že spíše proto, aby neviděla, co se kolem ní děje.

Pro představu, podle současného trestního zákoníku je svobodné právo projevu omezeno v řadě oblastí, které popisuje nejméně 12 paragrafů: Neoprávněné nakládání s osobními údaji (§ 180), Pomluva (§ 184), Šíření pornografie (§ 191), Šíření toxikomanie (§ 287), Hanobení národa, etnické skupiny, rasy a přesvědčení (§ 355), Podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod (§ 356), Šíření poplašné zprávy (§ 357), Podněcování k trestnému činu (§ 364), Schvalování trestného činu (§ 365), Projev sympatií k hnutí směřujícím k potlačení práv a svobod člověka (§ 404), Popírání, zpochybňování, schvalování a ospravedlňování genocidy (§ 405), Podněcování k útočné válce (§ 407).

Jistě je tam pár bodů, které tam patří, protože by onen skutek neměl být veřejně obhajován, chválen či popisován jako návod pro následovníky. Těžko

chválit fetišství, vraždy či nevěstince. Ale na druhou stranu by to nemělo být puritánské tabu. O všem by se mělo svobodně hovořit a vyjadřovat různé názory. Jak vidíte, není snadné určit tu pravou hranici a záleží na lidech a situacích, ale těžko to svěřit do rukou úřadům. Jak začnete jednou kosit travu, nikdy se nedoberete toho, jaký plevel, ale i jaké hezké květiny pod ostrým kosy padnou.

Díky současnému aktivismu, který neustále rozšiřuje pojetí lidských práv a práv menšin, se samozřejmě trestným činem ve smyslu § 356 stává i negativní názor na komunitu LGBT, na bytosti rozmanitých pohlaví či třeba na nelegální migranty. Záleží samozřejmě na osvícenosti soudce, pokud se mu taková kauza ocitne na stole. Ale přitvrzuje se!

Formulace zákonů omezujících svobodu projevu je opravdu velice všeobecná. Tak třeba, co je to „podněcování“? To nikde v zákoně nenajdete. Je podněcování k nenávisti, pokud napíšu, že nemám nějakou menšinu rád? Nebo je to konkrétní urážka, či případně ještě něco jadrnějšího? Ale jde to i dál. Má umělecké dílo právo dělat si legraci z blondýnek, feministek, transgenderových bytostí či jiných podobných skupin? Lze používat zažitá literární schémata? Třeba to, že v historických románech je žid lichvář, anglickému důstojníkovi v kolonii slouží snědý Ind a muslim podřezává křesťana (tak to opravdu bylo, ale dneska se to už nenosí). A co barva pleti? Román Agathy Christie Deset malých černoušků se v USA musel vydat pod novým názvem Nezbyl ani jeden. Nemá cenu tu naříkat nad rozlitým mlékem. Každý zná desítky podobných příkladů.

Pokud bychom tedy důsledně aplikovali kriminalizaci svobodného projevu, pak musíme ustoupit od hovoru o většině aktuálního dění. V takovém případě by se asi komunikace měla smrsknout na ideologicky impotentní a neškodná témata. Povídat bychom si měli o počasí (ovšem opatrně, abychom se nedotkli ekologických aktivistů), o jídle (ovšem nesmíme se přitom dotknout dobré pověsti některé potravinářské firmy, neboť to je pomluva), o sousedech (při respektování zákona o nakládání s osobními údaji), o manželkách či manželích (ale pozor, aby to nebylo bráno jako pornografie), o kopané (ale hodnotit můžeme výkony jen bílých fotbalistů) a snad smíme i říci, že se nám vcelku dobře daří (pokud bychom tvrdili, že se máme špatně, může to být šíření poplašné zprávy).

Ke svobodě projevu patří ovšem nejen právo říci svůj názor, ale je to mnohem širší komplex nakládání s myšlenkami, názory a postoji. V duchu klasické eseje anglického filozofa a ekonoma Johna Stuarta Milla (1806–1873) O svobodě přijala pozdější teorie chápání svobody projevu nejen jako právo názor vyjádřit, ale i právo vyhledávat cizí myšlenky, přijímat je a šířit. Zkuste dnes šířit necertifikované myšlenky! A zkuste hledat jiné názory než ty oficiálně povolené. Jistě, najdete je, ale musíte hledat v alternativních zdrojích, které mi připomínají samizdaty z časů komunismu. Dějiny se opravdu opakují, jsou jako kolo a to, co bylo dole, je nahoře a obráceně.

Kde je tedy hranice svobody projevu, a hlavně, svobody po projevu?

Svoboda myšlení – nedotknutelná pevnost?

Svoboda myšlení je podle všech mezinárodních úmluv nezadatelným lidským právem. Tímto myšlením se ovšem nechápe fyziologická činnost mozku, na tu není třeba mezinárodních úmluv. Svobodným myšlením se chápe činnost kognitivní a kreativní, tedy vnímání světa kolem nás, zpracování vjemů a vyhodnocování a na základě toho všeho pak vytváření postojů k vnější realitě.

Do tohoto procesu samozřejmě vstupují rozmanité vlivy, neboť myšlení, a to ani to, kterému říkáme svobodné, není izolovaný a autonomní proces. Z vnitřních vlivů je důležitá dědičnost, tedy způsobnost jedince vnímat a vyhodnocovat fakta v určité kvalitě, protože lidé mají různé IQ, vlastnosti a schopnosti. Stejný vjem vnímají různě a samozřejmě z něj odvozují jiné individuální poznání. Jinými slovy, člověk, jehož IQ je na hranici debility (chápejte prosím jako termín užívaný psychiatry), musí dojít logicky k jiným závěrům než člověk nadprůměrně inteligentní. To ovšem neznamená, že by člověk s nízkým IQ neměl právo na svůj názor!

Z vnějších vlivů je pak samozřejmě klíčové prostředí, v němž jedinec vyrůstá a žije, protože jsme bytosti sociálně determinované. Vnější vlivy samozřejmě neutváří myšlení kvalitativně, člověk narozený v chudých poměrech může mít mnohem bystřejší úsudek než ten, který se narodil „v hedvábí a purpuru“. Sociální prostředí však utváří směřování myšlení a hodnotový systém úsudku. Dítě vychované jako muslim bude těžko obhajovat křesťanské hodnoty. Dítě z bohaté rodiny asi nebude v politice hlasovat pro znárodnění a združstevňování.

To sice platí obecně, jenže vztah našeho myšlení nemusí být ve všech případech přímo úměrný tomu, kým jsme a v jakém prostředí žijeme. Proto se někdy děti z bohatých rodin, které jsou vnitřně nespokojené s tím, co je obklopuje (ať už je to citová vyprahlost nebo pocit osamění), stávají levicovými anarchisty. Existují vzdělaní muslimové, kteří kritizují rigidnost islámu, a to do té míry, že na ně souvěrci uvalí fatvu, jíž je odsoudí třeba i k smrti pro bezbožnost. Ale právě činy rebelů jsou oním zásadním rozdílem mezi „myšlením“ a „svobodným myšlením“.

„Svobodné myšlení“ není totiž determinováno společenským řádem, sociálním statusem a ani majetkem. Jinými slovy, i otrok může mít podle některých filozofů v myšlení svobodu, i když je jinak otrokem. Jedna věc je tedy svobodně myslet, ale druhá, jak můžeme své svobodné myšlení promítnout do svých činů a co bude následovat. Ve svobodné společnosti samozřejmě nebude následovat nic, v té nesvobodné se na svobodomyslného jedince vrhne inkvizice, tajná policie či elfové.

Aby však chápání svobody v myšlení nebylo tak jednoduché, jak by se mohlo zdát, je třeba upozornit, že má své logické omezení. Obecně samozřejmě platí, že čím větší podíl má svobodné myšlení na našem jednání, tím jsou lidé teoreticky svobodnější. Pokud však něčí svobodné myšlení vede k činům, které omezují svobodu jiného jedince nebo mu výslovně škodí, pak nejde o svobodu, ale o anarchii nebo násilí. Pokud se svobodně domnívám, že jsou sádroví trpaslíci zlem, které ničí vkus lidí, a ve jménu téhle představy začnu ničit sádrové trpaslíky na zahradách svých sousedů, je to zvu a nikoli svoboda.

Filozofové i sociologové totiž ve všech svých analýzách upozorňují, že pojem „svoboda“ neplatí a ani nemůže platit absolutně, protože nežijeme sami na pustém ostrově, ale mezi jinými jedinci. Každý má svou „soukromou“ svobodu a musíme hledat rovnováhu, aby tyhle svobody mohly vedle sebe koexistovat. Proto vznikly rozmanité morální zásady, společenské normy a také zákony. Všechny tyhle normativy jsou projevem vůle společnosti, která určuje pravidla pro jednání jedinců, kteří danou společnost tvoří. Záleží pak na režimu, zda ta pravidla skýtají více či méně prostoru pro svobodný projev.

Nicméně existence normativů neznamena neexistenci svobody. Pokud soud omezí svobodu zločince, který je na základě zákona poslán do vězení za nějaký zločin, pak to jistě není omezení principu svobody, byť svůj zločin

spáchal na základě svého přesvědčení o správnosti nebo alespoň účelnosti jednání. To jen aby bylo zřejmé, že tohle téma není filozoficky jednoduché a nedá se paušalizovat. Je to případ od případu. Není to jako vážit mouku na kuchyňských váhách, které nám ukážou přesnou hodnotu, a my si pohledem do kuchařky ověříme, zda je navážené množství správné, nebo špatné. Tohle by si měli uvědomit všichni autoři „chytrých“ komentářů na názory jiných, zvláště těch příspěvků, které mají nejvýše deset slov a z toho je polovina urážek.

O svobodě toho bylo napsáno skoro tolik jako o lásce. Nedá mi, abych tu neocitoval verše Jána Kollára z díla Slávy dcera (první vydání z roku 1824): „Sám svobody kdo hoden, svobodu zná vážit každou, ten kdo do pout jímá otroky, sám jest otrok.“

Literatura je samozřejmě odrazem emocí, ale svět se řídí mnohem pragmatictější. Teorie poznání řeší kromě jiného otázku, jak naší myslí vnímáme realitu. Co jsme schopni pochopit a jak jsme to schopni pochopit. A zda má tedy svobodné myšlení cenu, co když je to, co poznáváme, jen fikce a klam? V tom případě by byla svoboda myšlení spíše na škodu než k užitku a lepší by bylo řídit se poučkami než vlastním šalebným rozumem. O téhle věci spekulují filozofové od starověku. Výchozí otázka totiž zní, zda je naše myšlení něčím přirozeně nebo uměle determinováno (a vyjadřuje obecná dogmata) nebo se vytváří u každého jedince ad hoc a má zcela svobodnou, nezávislou a jedinečnou podobu.

Učení o „svobodě myšlení“ osciluje mezi dvěma zcela protichůdnými póly. Na jedné straně existuje teorie, že základní postoje, a tedy i naše chování a morálka jsou předem dané, univerzální, determinované Bohem nebo rozumem. Proti ní stojí názor, že se člověk rodí jako „tabula rasa“ a své postoje, morálku a hodnoty získává výlučně výchovou a vzděláním, tedy vnějšími vlivy, podmíněnými časově a společensky.

Podle první koncepce se tedy křesťané či muslimové rodí s předem danou vírou, která řídí od narození jejich kroky, zatímco podle druhé se teprve výchovou stává z člověka křesťan, muslim nebo ateista, aniž by bylo předem dáno, jakou cestou bude kráčet. Teoriím poznání a podstatou lidského myšlení se podrobněji věnuji v příloze, která shrnuje dějiny filozofie celého problému.

Ale ať již platí ta nebo ona teorie, je zřejmé, že absolutní svoboda myšlení neexistuje, vždycky je nějak limitována. Jinak bychom se totiž všichni rodili podle jedné šablony a byli stejné víry. Na světě by byli jen křesťané, muslimové nebo ateisti, jenže právě svoboda myšlení nám umožňuje vybrat si v životě víru a postoje, které považujeme za správné.

Zdalo by se tedy, že myšlení je něco, do čeho nám nikdo zasahovat nemá a ani nemůže. Domníváme se, že jednáme podle své hlavy. Myšlení je náš výsostný majetek, protože to jsme MY. V tomto ohledu nám nikdo nařizovat nebude. Svatá prostoto!

Vždycky existovaly způsoby, jak myšlení lidí ovlivňovat, ať již prostřednictvím náboženství, pověrami a zvyky, školní výchovou, novinami, sociálními sítěmi, uměním nebo příkazy a represí. Tyhle cesty se samozřejmě s rozvojem komunikační techniky dramaticky prohloubily. Tenhle „vpád“ masivně zesílil už před několika desítkami let, kdy se do našeho myšlení vlámali politici, média, aktivisti, firmy a jejich reklamní agentury a pokračují v tom stále sofistikovanějšími metodami. Naše myšlení je stále globalizovanější a globalizovanější a náš vlastní úsudek nepozorovaně mizí. Nahrazují ho vnucené postuláty, aniž bychom si to uvědomovali. Jsme to vůbec ještě MY?

Proč si s tím dávají vládcové tolik práce? Copak jim nestačí, že mají policii, soudy a vězení? Skutečná svoboda myšlení se totiž nedá represemi zničit. I otrok může myslet svobodně. Myšlení je totiž nebezpečné pro každý režim. Ale právě proto bychom si ho neměli nechat vzít.

Sdělení a manipulace

Podstatou komunikace je něco sdělit ostatním. Každé předávání informací má však v sobě zakódován fakt, že tím chceme toho druhého nejen informovat, ale ve většině případů i určitým způsobem ovlivnit, většinou samozřejmě podvědomě a nezáměrně. Jenže už tím, že někomu předáme novou informaci, ho ovlivníme, minimálně tím, že rozšíříme obzor jeho vědomostí (a to může korigovat jeho postoje a jednání). Tak vypadá většina běžných rozhovorů a sdělení. Část komunikace se naopak děje s přímým úmyslem toho druhého ovlivnit, přičemž tento cíl ani jedna strana neskrývá. Příkladem může být pracovní komunikace, kdy rozdělujeme práci či naopak přijímáme úkoly. Takových modelů můžeme samozřejmě najít v běžném životě víc. To je ovlivňování přiznané.

Existuje ovšem i druhý způsob komunikace, a tím je cílené ovlivnění, ale nepřiznané, tedy manipulace. Ta sama o sobě nemusí ještě znamenat špatné úmysly, záleží na tom, co chceme dosáhnout a jaké prostředky volíme. Někdy je manipulativní jednání eufemistickou formou přímého příkazu. Pracovní úkol můžeme zadat otevřeně nebo skrytě prostřednictvím asociace. Z pohledu komunikace existuje přece na první pohled formální rozdíl mezi příkazem, kdy matka řekne dítěti: „Uklid’ ten nepořádek na stole!“, a manipulativním postupem, pokud si významně povzdechne: „Ten nepořádek na stole se mi nelíbí!“ Nicméně výsledek by měl být stejný, samozřejmě za předpokladu, že v rodině vůbec ještě existuje autorita rodičů a ochota potomků jim vyjít vstříc nebo je alespoň poslechnout.

Tenhle jednoduchý příklad se týká jen dvou jedinců, navíc blízkých, kteří si rozumějí. Existuje ovšem i sofistikovaná komunikace, jejímž cílem je nenápadně manipulovat s velkými skupinami lidí, případně s celým národem (v poslední době dokonce s celým lidstvem). Určitý postoj se musí vnutit i lidem s opačnými názory, a to znamená ovládat prostředky pro komunikaci. Tato manipulace se v odborné literatuře označuje jako „mediální“, protože tyto informační kanály jsou dnes hlavním nástrojem vlivu na společnost.

Cílená manipulace může však mít i nezáměrné efekty, protože ovlivnit masu lidí není jednoduché a pokud se nezvolí správná cesta, může dojít k opačnému výsledku. Stačí jeden příklad za všechny – propagandistické vychvalování předností socialismu v Československu před rokem 1989. Čím více se „úspěchy“ režimu propagovaly a lidé srovnávali mediální obraz s tím skutečným, tím horší byly reálné ideologické výsledky. V poslední době mají stejný efekt některé kroky v evropské politice, stačí se jen podívat na postupný pokles důvěry v Evropskou unii ve výzkumech veřejného mínění. A to navzdory směrnicí z Bruselu, že je třeba zintenzivnit propagaci přínosů evropské politiky.

Je totiž nesmysl oddělovat ideologické kroky od reálného světa. Drobné nedostatky lze vhodnou manipulací zakrýt, ale černou zcela přebarvit na bílou v krátkém časovém horizontu prostě nejde. Pokud to však přesto chce někdo mocný udělat, pak se to musí realizovat velice promyšleně a jednotlivé kroky provádět postupně a pomalu. Navíc je třeba diverzifikovat přístup k různým vrstvám společnosti, jak profesním, tak i věkovým, a získávat je postupně od těch nejovlivnitelnějších. K tomu je však zapotřebí dostatek času, obvykle

dobu několika generací. Příkladem může být postupná rekatolizace kališnických Čech či současná devastace tradičních hodnot v evropské společnosti.

Obecně platí, že ideologie (a tedy i mediální manipulace) vždy někomu slouží. Není velký rozdíl mezi placenou reklamou na zboží a placenou propagací určitých společenských postojů a politických cílů. Rozdíl je jen ten, že u zboží je jasná komerční podstata, zatímco ideologie se skrývá za „dobré úmysly“ či „bojem za demokracii“, případně za lidská práva nebo za záchranu planety. Nicméně v pozadí stojí vždycky peníze, a hodně velké, protože má-li být manipulace účinná, něco stojí. Odpovídající jsou pak i zisky.

Určit hranice, kde končí běžná komunikace a začíná skrytá manipulace, je samozřejmě obtížné. Na to neexistují žádné exaktní výpočty či přesné definice. Věc je o to složitější, že si někdy ani sami autoři mediálních zpráv neuvědomují, že jsou součástí cíleného manipulativního procesu, protože oni dělají jen to, co se po nich v rámci jejich zaměstnání chce. A logicky se tváří, že jsou nezávislým „svědomím národa“. Ti chytřejší snad chápou, že nejsou nezávislí a nemohou tedy být „svědomím národa“, ale jsou součástí armády sedmé velmoci, která má myšlení lidí ovlivňovat určitým směrem. Naše jediné štěstí je, že tahle armáda není jednotná (jako byla za komunismu), a tak její jednotlivé pluky šíří propagandu často naprosto odlišnou. Proto se navzájem urážejí a snaží se vyvolat dojem, že ostatní jsou konspirátoři, jen oni sami jsou ti spravedliví. Je to v podstatě marketingový „boj o zákazníky“.

K tomu, jak komunikovat a v rámci toho účelně sdělovat informace či manipulovat, existuje řada návodů i propracovaných teorií. Jenže jak to tak bývá, šedá je teorie, ale zelený strom života. Žádná mediální koncepce není proto tak dokonalá, aby předělala veškerou populaci k obrazu svému. Brání tomu jedna zdánlivě bezvýznamná okolnost – naše myšlení a inteligence.

Fake news

Pojem lživá, falešná, zkreslující zpráva není objevem moderních manipulátorů (abychom si rozuměli, tak označuji nikoli údajné autory neověřených zpráv, ale jejich kontrolory a fanatické cenzory). Cenzura je totiž cenzura, ať ji maskujeme sebebohulibějšími úmysly. A v genech každé cenzury je manipulace s myšlením a svobodou lidí.

Naštěstí byli cenzoři tak hodní, že v původní definici připustili, že existují umělecké žánry, které se tomuto pojmu vymykají. Konkrétně třeba taková parodie či satira není fake news. Jenže ty začal stíhat a zakazovat kodex korektnosti, protože dnes nesmí být satira o ničem, co by se dotklo lidských práv či integrity, víry, politických názorů, vzhledu, rasy či osobních postojů jedince. Takže jsme se dostali z deště pod okap (ale hodně děravý).

Kdysi někdo vyprávěl, tuším Petr Novotný, o tom, že v Brazílii mají lidé podivný smysl pro žertování a za vrchol humoru považují „anekdotu“, že šli dva a prostřední upadl. Když tak o ní přemýšlím, zcela splňuje požadavky na korektnost, protože rozhodně nikoho neurazí. Ovšem ani nepobaví. Jenže prošla by sítí dezinformační cenzury? Asi ne, protože když jdou dva, tak žádný nemůže být ten prostřední, a proto je to z hlediska informační logiky fake news.

Britská příručka pro boj s dezinformacemi uvádí, že fake news jsou „úmyslné dezinformace maskované jako novinky“. Ty prý vznikají účelově proto, aby je autor šířil a ovlivnil tím veřejné mínění a současně podkopával důvěryhodnost mainstreamových médií. Podobných žertovných nápadů najdeme v příručkách, které se snaží definovat to, co by se nám mělo vzít, hodně. Nemá cenu se tím trápit, v každé době existoval segment komunikace, který se lidem zakazoval a bral. Dělejme a říkejme, co uznáme za správné, ať na sobě cenzoři třeba udělají uzel.

Faktem totiž je, že to, co bylo fake news před čtyřiceti lety, je dnes mnohdy pravda a opačně. I když tehdy tento termín neexistoval, v době mého mládí se tomu celkem srozumitelně říkalo „poklonkování Západu“, „urážka socialismu“ nebo prostě jen „lež“. Co bylo tehdy fake news? Třeba to, že na Západě se má dělnická třída dobře. Pravda je prý taková, že se dobře nemá, je vykořisťovaná. Pokud dnes napíšete, že je dělnická třída vykořisťovaná, nějaký všímavý cenzor vás vypne, protože v Evropě vykořisťování není (podle norem Evropské unie). Pokud ovšem napíšete, že jsou vykořisťované ženy, pak vám asi zatleská (rovněž podle norem Evropské unie). Pokud byste před čtyřiceti lety napsali, že ženy jsou vykořisťované, pak vás cenzor pokárá, protože v socialistické společnosti vykořisťování není. Doufám, že každý chápe, že tohle je satira, a nikoli fake news!

O co tedy z podstaty komunikace jde při sdělování zpráv, které jsou někdy pochybné, někdy bulvárně atraktivní, někdy lživé, ale někdy také

pravdivé, protože odhalují chyby systému, ale vládnoucí vrstvy to nechtějí přiznat a prohlásí to za dezinformaci?

Za prvé – jen Bůh by asi poznal, co je opravdu dezinformace. Jako třeba když podle antické mytologie pyšný Tantalos zabil syna Pelopa, rozsekal ho, uvařil a pak předložil bohům s tím, že pro ně nechal připravit nejlepší skopové. Ti samozřejmě ihned poznali, že jde o dezinformaci, kromě bohyně Déméter, která měla nějaké starosti, a tak kus snědla. Tantala bohové potrestali a Pelopa oživil, chyběl jen ten kousek masa v rameni, který roztržitá bohyně snědla. Ten museli nahradit slonovinou.

Bohy většinou neošidíte, ale člověka ano. Umíte si představit, kolikrát v lidských dějinách byli lidé potrestáni za tvrzení, která se později ukázala jako pravdivá? A kolikrát se mylné či programově lživé tvrzení stalo základem učených pojednání nebo krutých politických rozhodnutí? Tak je to po tisíciletí, a teď je tu najednou vševědoucí byrokrat, který tohle na první pohled ví a mávnutím kouzelného proutku vše napraví. Ba co víc, už to ani nemusí být reprezentant oficiální moci, stačí majitel sociální sítě nebo média, a on ze své výše určuje, co je správné a co ne.

Tím samozřejmě neříkám, že by se společnost neměla bránit omylům a lžím, ale rozhodně to nejde dělat cestou cenzury a ideologicky motivovaných zákazů. Nemá samozřejmě smysl se v komunikaci bránit přílivu informací (když navíc není jisté, co je ve svém důsledku správné a potenciálně pravdivé). Je však třeba rozlišovat mezi korekcí faktických věcných omylů a cenzurou. O tom je vlastně celá tato kniha.

Jenže my to dneska často děláme obráceně. Nezáleží totiž na logice sdělení, ale na tom, koho danou informací podpoříme nebo urazíme a do jakého ideologického tábora sdělení patří. Kritérium skutečné pravdy už skoro nikoho nezajímá. Myslíme ideologicky. Pokud něco sdělí oficiální (dnes tedy demokratická) politická reprezentace USA nebo Evropské unie, je to vždy v oficiálních kruzích považováno za správné. A jakýkoli názor, který by se proti tomu postavil, je prohlášen za dezinformaci. K naší škodě, pochopitelně.

Všichni znají již zmíněný klasický mocenský podvod, jehož se USA dopustily (tedy, bylo jich více, ale uvádím jen ten nejznámější). V roce 2003 oznámily, že Irák vlastní atomové zbraně a ve jménu bezpečí světa zahájily proti Iráku válku. Později se ukázalo, že to byla lež, Irák nic takového neměl.

Byl to kolosální podvod, ale byl za něj někdo potrestán? Pokud někde řeknete ošklivé slovo o migrantech, skončíte u soudu. Pokud kvůli lži nějaké vlády zahynou tisíce nevinných lidí, přejde se to mlčením. Ale kdyby jen to! Omluvily se snad USA Iráku? Uvalily na něj sankce a s těmi si pohrávají stále. Prosperující zem srazily na kolena. Když se odhalila pravda, hodil v roce 2009 irácký novinář Zajdí po americkém prezidentovi Bushovi své boty, což je v islámu chápáno jako znamení opovržení a hanby. Měl pravdu, Amerika se zachovala hanebně. Prezidenta nezasáhl, přesto byl potrestán třemi roky vězení.

Řada politických rozhodnutí je v podstatě fake news, nebo z nich vycházejí, jenže nikdo se jim nedokáže bránit, protože je to rozhodnutí mocných. A to stojí mimo jakoukoli kontrolu, spravedlnost a někdy i zdravý rozum. Pokud je někdo zpochybní, je sám potrestán za šíření dezinformací. Je to začarovaný kruh, v němž se v rámci komunikace zaměňuje příčina a následek (tedy klasický argumentační klam). Nelze totiž popřít, že mnoho příspěvků, které oprávněně kritizují politická rozhodnutí a kroky, které z nich vyplývají, má pravdu (což se často po několika letech prokáže). Jenže v době, kdy autor své kritické názory publikuje, ozvou se cenzoři: „Hanba mu, upálit toho bastarda je málo!“ Ani oni se později nikdy svým obětem ideologické šikany neomluví.

Pokud jde o názory lidí, žádný úřad by je neměl omezovat, zvláště když už neomezuje to, co říkají mocní (a že by tam bylo materiálu!). Každý má právo na svůj názor, ctíme svobodu myšlení a svobodu individuálního pohledu lidí na svět. Proč bych se měl na svět dívat očima nějakého úřadu nebo spolku pro odhalování dezinformací či nedej bože očima Billa Gatese? Já se chci na svět dívat svýma vlastníma očima! Tedy pokud jde o ideologii.

A pak tu máme naivní „dezinformace“, s nimiž by si měl poradit rozumný člověk sám. A které navíc spíše pobaví, než uškodí. „Marťani umísťují po světě kovové obelisky.“ Když je to baví, proč ne, že? Co s tím naděláme? Někdo se tomu zasměje, někdo to odmítne hned. A pokud to někoho urazí, nedá se nic dělat. Ale abychom si platili úředníka, který nám velkomyslně sdělí, že to je hoax? Pobavilo by mě, kdyby se v kanceláři úředníka, který tuhle dezinformaci objevil a zneškodnil, objevil zelený mužík s anténkami na hlavě a řekl: „Nazdar, pozemšťane, to jsou naše skulptury z Alfa Centauri. Líbí?“

Složitější je to samozřejmě v případě, kdy se lidé vyjadřují k odborné záležitosti, na níž se nemohou shodnout sami odborníci. Kdyby se totiž shodli, pak by to, čemu se říká fake news, nevzniklo. Dnes nejviditelnějším příkladem je boj o to, jak se bránit proti covidu-19. Vlády rozhodly na základě doporučení svých odborníků na virologii, jenže proti nim vystupují jiní virologové, stejně renomovaní, a ti tvrdí něco jiného. Je to logické, stojíme před problémem, jaký tu celé století nebyl. Kdyby byli vládcové rozumní, vyslechli by si obě strany. Jenže pod tlakem falešné politické prestiže (nelze přece poslouchat opozici) a hlavně pod tlakem farmaceutických firem dopřávají sluchu jen jedné straně. A to, co tvrdí strana opačná, je příslušnými úřady dehonestováno. Pokud to lidé sdílejí, je to šmahem označováno za fake news a ze sociálních sítí mazáno. A demonstranti jsou rozháněni. Ruku na srdce, je opravdu kritika dezinformace? Je cenzor ochotný položit hlavu na špalek za svou pravdu? Rozhodně ne, protože to nedělá z přesvědčení, ale v žoldu těch, jejichž názory (a často i omyly) musí hájit. Možná má vláda ve svých rozhodnutích pravdu, ale to si myslely v jiných kauzách i vlády před nimi, než se ukázal opak. A v tomhle případě jde opravdu o hodně.

A protože satira není fake news, přidám vtip. Ptá se myš jiné myši: „Hele, dáš se očkovat?“ Ta zavrtí hlavičkou a odpoví: „Jsi blbá? Přece ještě neskončily testy na lidech.“

Takže sečteno a potvrzeno – pojetí fake news a boj za údajnou pravdu ve veřejné komunikaci je omyl a podvod. Je to další nástroj toho, jak potlačovat svobodu myšlení a slova. A jak někdy zavírat veřejné oči před nepříznivou realitou.

(Vlastimil Vondruška: O svobodě myšlení. Brno: Moravská Bastei MOBA, 2021. ISBN 978-80-243-9457-2)

Úprk rozumu

Kniha tohoto názvu je možná jedním z nejosvícenějších obrazů naší nedávné minulosti, žhavé současnosti, a bojím se, též bezprostřední budoucnosti. Znamý britský novinář Anthony Browne se ve svém eseji, výstižně nazvaném Úprk rozumu, zabývá jedním z klíčových fenoménů současného veřejného života – politickou korektností. Na rozdíl od jiných kritických textů na to téma se však neomezuje na pouhé okrajové projevy, jakými jsou leckdy komicky neústrojná „korektní“ pojmenování, jeho analýza směřuje do hloubky. Politickou korektnost chápe jako ideologii, jež výrazně formuje nejen vyjadřování, ale hlavně myšlení a postoje jednotlivců i skupin, zvláště těch mediálně a politicky aktivních. Kde se vzala ideová struktura, v jejímž jménu je moderní západní člověk ochoten tolerovat cenzuru a autocenzuru? Jaké jsou její kořeny? A komu a čemu v konečném důsledku slouží? To jsou jen některé z velmi provokativních otázek, jež si autor v této knize pokládá. Přesně v duchu jednoho z prvních citátů klasiků, jimiž je kniha proložena: *„Neexistuje pravda, které bych se bál nebo kterou bych si přál ukryt před světem.“* (Thomas Jefferson)

Českou předmluvu ke knize dodal Martin Weiss. Z jeho textu stojí za to ocitovat pár vět, charakterizujících roli a zdrcující působnost politické korektnosti v zemi, jako je ta naše – zemi post-socialistické, s odlišnou zkušeností, než měly země, kde se tato zruďná pokrytecká ideologie zrodila. A kupodivu, jsme v tomto neblahém směru dál, než bychom byli doufali. Politická korektnost je náš dnešek, kus včerejška, a kam oko skeptikovo dohlédne, jistě i kus zítřka. Jak je to možné? Odpověď nabízí právě M. Weiss: *„Politická korektnost představuje invazi politiky a ideologie do osobní sféry. Hesla jako Osobní je politické a Mysli globálně, jedne lokálně, zavlékla ideologii do osobních a přímo intimních rozhodnutí. Vlastně nechtěně posilují postavení lidského typu, který David Riesman v Osamělém davu charakterizoval jako vnějškově řízeného člověka. Rozdíl mezi rozhodnutím, které je autenticky moje, a rozhodnutím konformním s dominantní ideologií se rozmazává. Takže ideologicky uvědomělí lidé při výběru partnera zohledňují parametry jako politické přesvědčení či rasový původ a výběr bydliště, školy pro své dítě či místa dovolené pojmají jako ideologické gesto. Výsledkem je směšnost, pokrytectví a odcizení.“* A dále varuje: *„Možná právě proto, že*

fenomén politické korektnosti je vděčným terčem humoru, je snadné nechat se ukolébat pocitem, že to je přece všechno jen vtip. Není. Politická korektnost je komická, ale zároveň nesmírně vlivná, dobře opevněná, nemilosrdná a je spojenkyň novodobého barbarství.“

Nechme tedy nyní promluvit samotného Anthonyho Browneho. Většina jeho tezí nepotřebuje vysvětlivky.

Británie byla po staletí majákem svobody slova, myšlení a vyznání, teď se však její intelektuální a politický život zdá spoután v okovech. Veřejnost, vědci, novináři a politici se bojí i si jen myslet určité myšlenky. Lidé, kteří se veřejně odkloní od všeobecně přijímaného schématu, jsou uráženi a zesměšňováni, propouštěni ze zaměstnání nebo je dokonce za zločiny proti všeobecně uznávané pravdě vyšetřuje policie. Celé bloky témat veřejné diskuse se uzavřely pod drtivým tlakem moralistické ideologie politické korektnosti.

Politická korektnost je jeden z produktů kulturního marxismu 20. let 20. století v Německu, kterou převzali kulturní rebelové v 60. letech ve své snaze propagovat toleranci a alternativy ke konzervativním hodnotám své doby. Rychle pronikla mezi americké intelektuály a rozprostřela svá chapadla po celém Západě. Na počátku 21. století pak dovršila své tažení britskými institucemi a podmanila si je téměř všechny – od škol po nemocnice, od místních zastupitelstev po vládu, od velkých firem po policii, armádu a církve. V roce 1997 začala Británii poprvé řídit vláda, která je velkou měrou pod vlivem politicky korektní ideologie. Vliv této ideologie se rozšířil na celou oblast politiky – nejen na příjem žen a rasové vztahy, ale i na právo a pořádek, vzdělání, zdraví a životní prostředí. Tato ideologie je podporována mocným seskupením lobbistických skupin, počínaje Amnesty International a konče Přáteli Země, a řadou domácích a mezinárodních zákonů, dohod a úmluv.

Politická korektnost začala jako reakce proti převládající ideologii, ale nakonec se převládající ideologií stala sama. Určuje podmínky a charakter každé celonárodní diskuse. Vše, co není politicky korektní, je automaticky kontroverzní. Ve veřejné sféře nahradila politická korektnost rozum emocemi a objektivní pravdu podřídila subjektivním hodnotám.

V raných dobách byla politická korektnost prospěšná, protože pomáhala zlepšovat vztah společnosti k jejím zranitelnějším členům – k ženám, k handicapovaným, k etnickým menšinám. Jak se však rozšířila a prohloubila

svůj vliv, byla čím dál dogmatictější a přestávala tolerovat jakýkoli nesouhlas, až nakonec úplně zradila liberalismus, z něhož původně vzešla. Přispěla k zavedení nových opatření politické cenzury, která potlačují svobodu projevu a omezují činnost legálních demokratických stran. Jejím výsledkem je spíše omezenost mysli než její otevřenost.

Deklarovaným cílem politické korektnosti je přerozdělit moc – vzít ji mocným a dát ji bezmocným. Politická korektnost automaticky a nekriticky podporuje ty, které považuje za oběti bez ohledu na to, jestli si to zaslouží, a staví se proti mocným bez ohledu na to, jestli jsou dobří, či špatní. Pro politicky korektní lidi nejsou nadnárodní firmy, USA a Západ vůbec schopny pozitivního činu, zatímco rozvojové země nemohou udělat chybu.

Politická korektnost je často zesměšňována, ale legrace už skončila. V minulosti možná přinesla mnoho dobrého, nyní se však stala překážkou pokroku a hrozbou společnosti. Tím, že potlačuje volnou diskusi, omezuje schopnost společnosti vypořádat se s problémy.

Tak dlouho se v Nizozemsku propagoval multikulturalismus a zároveň se mlčelo o jeho stinných stránkách, až nakonec situace vyústila v náboženské násilí, kvůli kterému žije větší část země ve strachu. V Británii politická korektnost umožnila vznik muslimských ghett, z nichž pocházejí mladí masoví vrazi. Politická korektnost staví práva zločinců nad práva jejich obětí a brání tak uplatňování zákona a podporuje kriminalitu. Ve školách se staví proti autoritě učitelů, čímž způsobuje úpadek kázně, nivelizuje hodnocení prospěchu a prosazuje tak průměrné proti vynikajícím, což vede k degradaci vzdělání a k tomu, že školní známky již téměř o ničem nevypovídají.

Potlačováním diskuse a omezováním objektivní analýzy škodí politická korektnost těm, kterým chce pomoci. Učí oběti vinit za svou zranitelnost ostatní a odvádí je od vlastní odpovědnosti za zlepšení svého života, pokud si za své problémy mohou sami. Příslušníci černošské komunity jsou vedeni k názoru, že za špatný prospěch jejich dětí může rasismus učitelů, místo aby se zamysleli nad svou vlastní kulturou a vztahem ke vzdělání, jež mohou být hlavní příčinou. Chudí nemocní mají v Británii horší lékařskou péči než v kontinentální Evropě, protože politická korektnost nadlouho zablokovala diskusi o zásadní reformě státní zdravotní péče.

Zaměstnané ženy mají o tolik více práv než muži, že o ně zaměstnavatelé přestávají stát. Nezaměstnaní jsou vedeni k tomu, aby skomírali na podporu, protože za jejich úděl přece nese vinu někdo jiný. Chudí Afričané jsou odsouzeni k živoření, protože je povzbuzujeme ke svalování viny na Západ, místo aby se zabývali skutečnými příčinami – neschopností svých vlád, korupcí a nedostatečnou úrovní vzdělání.

Politická korektnost kdysi měla smysl, ale teď již způsobuje mnohem víc škody než užitku. V posledních několika desetiletích byl rozum na ústupu – a nyní je nejvyšší čas, aby se opět začal vracet.

Co to tedy přesně je, ta politická korektnost? Browne na tuto otázku hledá odpovědi u těch, kdo se tímto fenoménem zabývají bez předsudků a ideologických předznamenání.

Výraz „politicky korektní“ vyvolává různé představy: horliví obecní radní prosazují zákaz černých igelitových pytlů na odpadky, Červený kříž lidem před Vánoci brání postavit betlém a invalidům se musí říkat „lidé s pozměněnými schopnostmi“. Někdy jen odráží měnící se skutečnost, třeba když se hasiči přejmenovali na požárníky, jindy jde o krystalické symptomy politické korektnosti, z nichž se snadno dělá legrace: nesmí se říkat „mrtvola“, ale „člověk s pozměněným metabolismem“.

Politická korektnost však není jen legrace nebo „tvořivá aktualizace tradičního užívání jazyka“. Je to systém přesvědčení a myšlenkových šablon, který pronikl do mnoha aspektů moderního života, drží veřejnou diskusi v kleštích a rozhoduje, o čem a za jakých podmínek lze vůbec mluvit, jaká politika vlády je přijatelná a jaká ne. Během několika posledních desetiletí vzrostl vliv politické korektnosti natolik, že se stala jednou z převládajících charakteristik veřejné rozpravy nejen v Británii, ale napříč západním – a zejména anglofonním – světem.

Peter Coleman, bývalý ministr australské vlády za Liberální stranu, napsal: Politická korektnost je kacírskou odnoží liberalismu. Vzniká tam, kde se protíná liberalismus a levičáctví. To, co začalo jako liberální boj proti bezpráví, se přeměnilo – a není to poprvé – na novou formu bezpráví. Coleman dále řekl, že se liberalismu zmocnil dogmatismus, a výsledek je „netolerantní“, „pokrytecký“ a „kvazi-náboženský“. Politicky korektní lidé snášejí kritiku hůře než tradiční liberálové, a dokonce i hůře než konzervativci.

Liberálové předchozích generací považovali neortodoxnost za normální. Právo na odlišný názor je ostatně základem klasického liberalismu. Politicky korektní lidé však tomuto právu příliš vysokou prioritu nepřisuzují. Narušuje jejich naprogramované myšlení. Ti, kteří se nepodřídí, mají být ignorováni, umlčeni nebo zhanobeni. Politická korektnost v sobě skrývá určitý druh mírného totalitářství.

Americký konzervativní komentátor Paul Weyrich, prezident nadace Svobodný kongres, je také znepokojen netolerancí politické korektnosti, hlavní starost mu však působí její nepřátelství k západním hodnotám: Spojené státy se rychle blíží tomu, že se z nich stane stát se zcela převládající cizí ideologií, která je silně nepřátelská vůči západní kultuře. Poprvé za svého života si lidé musí dávat pozor na to, co říkají. To se v historii naší země ještě nikdy nestalo. Ale řeknete-li dnes „něco špatně“, můžete mít právní problémy, politické problémy, můžete dokonce ztratit zaměstnání nebo vás vyloučí ze školy. Určitá témata jsou zakázána. U celé řady různých témat se k pravdě nesmíte ani přiblížit. Když to uděláte, označí vás okamžitě za „rasistu“, „sexistu“, „homofoba“, „necitlivého“ nebo „plného předsudků“.

Richard Bernstein, kulturní zpravodaj New York Times, který se postavil proti multikulturalismu ve své knize The Dictatorship of Virtue (Diktatura ctnosti), píše: „Základem politické korektnosti, která má kořeny v radikalismu 60. let, je názor, že západním společnostem po staletí dominovalo to, čemu se často říká „bělošská mužská mocenská struktura“ či „patriarchální hegemonie“. Ruku v ruce s tímto názorem jde přesvědčení, že každý kromě bílých heterosexuálních mužů trpěl nějakou formou útlaku a neměl možnost se kulturně projevat.

Ostatní vidí politickou korektnost jen jako určitou formu uhlazenosti. Wall Street Journal přispěl s touto definicí: „Politická korektnost je přes všechnu svou odpornost snahou spasit duše pomocí jazyka.“

Browne závěrem nabízí definici svoji, čistou, skoro by se chtělo říci, korektní:

„Vzestup politické korektnosti představuje útok na rozum a na liberální demokracii současně. Je to útok na rozum, protože přijatelnost určitého přesvědčení už se neměří jeho objektivní, empiricky prokázanou pravdivostí, ale tím, zda souzní s přijatým učením o politické korektnosti. Je to útok na

liberální demokracii, protože vše prostupující politická korektnost omezuje svobodu projevu a otevřenou diskusi.“

Politická korektnost má jednu nebývalou moc a sílu: rozděluje svět na ty, kteří se jí drží a prosazují ji (ve jménu svého prospěchu, strachu či konformity), a na ty, kteří se jí brání, užívajíce přitom rozumu, vzdělání a zdravého úsudku. Asi netřeba dodávat, že ta hranice je čím dál hlubší a nepropustnější.

Na veřejnosti i v soukromí lidé raději použijí politicky korektní argument, třebaže vědí o jeho mylnosti, než argument politicky nekorektní, i kdyby ho považovali za správný. Nepravdivá, ale bezpečná argumentace má přednost před argumentací poctivou, avšak riskantní.

V sázce není totiž jen pověst diskutujícího, ale i riziko osobní újmy, a proto je jejich opatrnost zcela na místě. Jde o to, že lidé, kteří se proviní proti politicky korektnímu učení, nejsou považováni za pouhé pomýlence, s nimiž je třeba diskutovat, ale za lidi zlé, které je třeba odsoudit, umlčet a zavrhnout. Situace podporuje morální zbabělost, která vede k intelektuální nepoctivosti, a ta prostupuje celou naši veřejnou diskusi jako smrtelný jed.

Snaha zapůsobit na rozum byla ve větší části britské veřejné rozpravy nahrazena důrazem na citovou působivost argumentů. Vedle kdysi výhradně uznávané říše empirismu a deduktivního uvažování se náhle objevil překvapivě působivý svět drtivě silnýchcitů, který za určité postoje lidí odměňuje konejšivým pocitem z konání dobra a za jiné je trestá pocitem viny. Je to systém podobný náboženství, neboť nabízí k použití připravené, emocionálně uspokojivé odpovědi ve světě příliš složitém na to, aby se mu dalo plně porozumět, a poskytuje blažený pocit správnosti v naší jinak sekulární společnosti.

Výsledkem je, že většina lidí s úctou naslouchá veřejným osobnostem vysvěceným na politicky korektní (veleknězům politické korektnosti), když se vyjadřují na jakémkoliv potenciálně kontroverzní téma. Mají totiž jistotu, že i kdyby to, co daná osobnost říká, mělo tu bezvýznamnou vadu, že je to úplný blud, bude to více než jen vyváženo daleko důležitější výhodou – politickou korektností.

S politicky nekorektními názory se nediskutuje, ty se jen prezentují tak, že každý pochopí jejich nepřijatelnost – prostě protože nejsou politicky korektní.

Politicky korektní lidé věří, že jsou nejen na straně pravdy, ale i dobra – a proto ti, kteří jsou proti nim, se nejen mýlí, ale jsou navíc špatní. Proto mají politicky korektní lidé právo omezovat škodlivé názory těch, kteří s nimi nesouhlasí. Nikdy neřeknou, že chtějí slyšet argumenty druhé strany, jejich role se omezuje na „tohle nesmíte říkat“.

Pokud věří, že jejich oponenti se nejen mýlí, ale že jsou i zlí, cítí se politicky korektní lidé oprávněni zaútočit na ně osobně. Nepodaří-li se najít jednoznačně zavrženíhodné pohnutky, stačí osočit oponenty z nekalých postranních úmyslů – proti obvinění z různých „ismů“ neexistuje obrana. S tímto pocitem vlastní čestnosti a spravedlnosti politicky korektní věří, že mají právo potlačovat svobodu projevu.

Politická korektnost je diktaturou dobra.

Politická korektnost je však především politickým nástrojem jedných k ovládnutí druhých:

V tomto na hlavu postaveném politicky korektním světě se pravda vyskytuje ve dvou podobách: politicky korektní a fakticky korektní.

Politicky korektní pravdu veřejně hlásají politici, celebrity a BBC, i když neplatí, zatímco fakticky korektní pravdu odsoudí jako mylnou, i když platí. Fakticky korektní pravdy mají tu nevýhodu, že není nutné dokazovat jejich chybnost, stačí říct, že jsou politicky nekorektní.

Bývaly časy, kdy pravda byla tím nejdůležitějším, definitivním měřítkem všeho; pro politicky korektní lidi nemá význam. Pro ně totiž „pravda“ není „něco, co existuje v objektivní realitě“, ale „něco, co odpovídá mým předem daným názorům“. Taková selektivní definice pravdy činí politicky korektní argumenty téměř nevyvratitelnými.

V důsledku toho politicky korektní lidé často věří, že jejich verzi pravdy lze omluvit i lež. Deník Daily Mirror uveřejnil fotografie britských vojáků, jak mučí Iráčany, a přívrženci listu snímky hájili i poté, co se ukázalo, že je to podvrh. Ohrazovali se tím, že fotografie ilustrují obecnější pravdu (což může být pravda, ale nikomu by neprošlo použít lež k ilustraci pravdy politicky nekorektní).

Zato když Robert Kilroy-Silk napsal, že Arabové jsou „sebevražední atentátníci, amputují údy a utiskují ženy“, BBC ho propustila za to, že porušil

zákony politické korektnosti, a nikoli snad proto, že by nepravdivě popisoval jisté nejvíc znepokojivé charakteristické rysy některých současných arabských společností. BBC prohlásila, že Kilroyovy názory „nesdílí“, čímž vlastně připustila, že přestože jako instituce nemá mít své vlastní „názory“, v podstatě se řídí politicky korektní normou. Navzdory tomu, že vládní statistiky ukazují, že občané afrokaribského původu páchají nepřiměřeně vysoké množství násilných zločinů v porovnání s jinými etnickými skupinami, se zlou se potázete, řeknete-li to veřejně.

Nejotevřenější rasismus, sexismus a homofobie se v současné Británii vyskytuje v sociálně nejslabších skupinách, mezi etnickými menšinami, neboť proti jejich názorům se zřídka někdo ozve – považovalo by se to za útlak. Vrozené rozpory politické korektnosti ji činí v podstatě neschopnou vyřešit tak objektivně jednoduché etické problémy, jako je vražedná homofobie jamajských rapových zpěváků nebo týrání žen ve vynucených manželstvích. Labouristická vláda toleruje týrání zvířat při rituální porážce halal, zatímco mnohem méně závažné týrání při honu na lišku postavila mimo zákon jednoduše proto, že vykonavatelé porážek halal jsou v roli obětí, kdežto bílí lovci lišek mají status utlačovatelů.

Status oběti poskytuje v současné veřejné diskusi velmi silné postavení a odměna za něj je tak vysoká, že se za oběť snaží vydávat kdekdo. A tak je skupina obětí stále větší a početnější. Obézní, křesťané, kuřáci i lovci lišek – ti všichni vedou v Británii počátku 21. století kampaň za získání veřejně uznaného statutu oběti. Zvláště pozoruhodní jsou lovci, kteří se – zatím neúspěšně – snaží obrátit politickou korektnost naruby tím, že se prohlašují za oběť „předsudků“. Pokroky v lékařské diagnostice vedly k tomu, že chlapci, kteří by dříve byli považováni za lumpy, na které stačí rákoska, se dnes klasifikují jako oběti lehké mozkové dysfunkce (či nověji ADHD), kteří potřebují podporu a léčbu.

V souboji mezi rozumem a citem zvítězí u většiny lidí obvykle emoce: srdce přetrumfne hlavu, protože je těžší žít se špatným pocitem než se špatnou logikou. Málokdo trpí výčitkami za chyby v úsudku, mnoho je však těch, které trápí pocit viny. Lidé zkrátka věří tomu, čemu věřit chtějí, a je pro ně velmi obtížné věřit tomu, co si nepřejí, ať by byly důkazy sebezpádnejší. Nejvhodnější cestou k dosažení souladu mezi fakty a tím, čemu chcete věřit, není změnit přesvědčení, ale potlačit důkazy a umlčet ty, kdo na ně

upozorňují. Až do nástupu pravicové vlády před nedávnem bylo v Dánsku protizákonné členit policejní statistiky podle etnické příslušnosti pachatele.

Lidé mají sklon věřit tomu, co jim přináší dobrý pocit, nikoli tomu, z čeho se cítí špatně. Většina lidí má hlubokou potřebu věřit, že stojí na straně práva a spravedlnosti, a toho lze nejnáze dosáhnout tak, že se hlásí k názorům veřejně uznaným za správné. Hollywoodské multimilionáře z Beverly Hills nic neuspokojí víc než halasná kampaň proti chudobě třetího světa a výzva ke zvýšení rozvojové pomoci ze strany Západu – místo aby požadovali odpovědnější práci od afrických vlád, které jsou skutečnou příčinou utrpení svého lidu. Jaké dobro však tento přístup přináší? Jednou z absurdit politické korektnosti je to, že často způsobuje víc škody než užítku, protože podřizuje objektivní pravdu subjektivním hodnotám.

Cesta do pekla je dlážděna dobrými úmysly. Dobré úmysly světu nechybí, až příliš často mu však chybí zdravý rozum.

Z čeho pochází a k čemu vede politická korektnost? Jen zdánlivě paradoxně jsou odpovědi na tyto otázky skoro totožné:

Nedostatek důvěry v demokracii. Nedůvěra v lidskou povahu a touha zdokonalit ji omezuje důvěru politicky korektního člověka v demokracii. Omezování demokracie se často ospravedlňuje tvrzením, že kdyby byla demokracie příliš přímá, v Británii by se dodnes popravovalo a homosexualita by stále byla nelegální (ač jsou obě tato tvrzení pochybná – přímá demokracie by podporovala veřejnou diskusi a tím i pochopení).

Politicky korektní lidé odmítají své oponenty jako „pravicové populisty“, jako by být populární v demokracii znamenalo něco zásadně špatného (je dosti významný rozdíl mezi populistou a tím, kdo pro své účely rozdmýchává ve společnosti nenávist). Mnohá omezení demokracie jsou vynucována právě politickou korektností.

Nedůvěra politické korektnosti k demokracii je oprávněná: většina lidí k ní má totiž v soukromí výhrady. Vzhledem k tomu, do jaké míry je politicky korektní elita odtržená od života, je demokracie skutečně velkou hrozbou pro její nejmilovanější názory. Když si diváci pořadu Volte mě na ITV volili svého politika, vyhrál Rodney Hylton-Potts, který sliboval skoncovat s imigrací do Británie – a vysloužil si přezdívku „komediální fašista“.

Spisovatel Frederick Forsyth napsal, že politická korektnost „je urážlivě povýšená a opovrhuje těmi, kterým říká „obyčejní lidé“. Je to krédo samozvané elity. Cokoliv populárního je označeno za „populistické“, což je utrhačný přívlastek, který poukazuje na nejhorší vkus. Z toho plyne, že je nedemokratická – přestože předstírá podporu demokracii, má mnohem raději své vlastní elitářství. Politicky preferuje vládu několika málo lidí, řízenou několika málo lidmi a hlavně ve prospěch několika málo lidí.

Kombinace přesvědčení, že ti, kdo jsou proti nim, se nejen mýlí, ale jsou i špatní, a touhy vylepšit lidskou povahu vedou politicky korektní lidi nejen k nedůvěře v demokracii, ale i k podpoře cenzury. Snahy omezit projev oponentů, které považují za nepřípustné, serealizují v rozpětí od politiky „nedat prostor“ po legalizaci otevřené cenzury.

Je to válka proti svobodě slova.

Nejznepokojivějším aspektem politické korektnosti je její úspěch v umlčování odlišných názorů. Základní formou cenzury politické korektnosti je autocenzura. Politická korektnost na tomto poli snadno vítězí, protože si přivlastňuje pocit morální nadřazenosti a těm, kdo s ní nesouhlasí, sugeruje, že dělají něco nemorálního. Lidé se proto za své politicky nekorektní názory stydí a veřejně se k nim nehlásí, přestože jsou o nich přesvědčeni.

V duchu stejné logiky se lidé cítí morálně na výši, jestliže se staví proti politické nekorektnosti, a snahu umlčet politicky nekorektní názory považují za oprávněnou. Zatímco politicky nekorektní mluvčí se uvádí slovy „Vím, že bych to neměl říkat, ale...“, politicky korektní odpověď zní: „To byste neměl říkat!“ Politicky korektní mluvčí si vynucuje cenzuru nařčením oponenta ze „sexismu“, „homofobie“, „rasismu“ a „fašismu“. Tyto nálepky jsou používány zcela neadekvátně – jejich cílem také není analýza protivníka, ale umlčení odlišného názoru.

Politicky korektní lidé dlouhodobě provozují politiku „nedat prostor“ těm, s nimiž nesouhlasí – univerzitami počínaje, státní televizí konče. Došlo to tak daleko, že pro státní úředníky, policisty a novináře byly zavedeny směrnice, které mají odstranit nežádoucí způsob řeči a používání jazyka.

Přitom se na území politické korektnosti setkáváme se starými známými, už ve Schopenhauerově Eristické dialektice jasně popsány chorobami, činícími z rozhovoru rovnocenných argumentů dva monology, přičemž ten

převládající neútočí na věcnou podstatu, neboť nemá, co by věcně namítl, ale na osobu protivníka. Jak prosté, milý Watson!

Nevyhnutelným následkem psychologizujících argumentů je argumentace ad hominem, neboli útok na osobu diskutujícího místo na jeho argumenty. Je to známý, špinavý, leč stále účinný trik, řazený mezi tzv. logické klamy. Ti, kteří mají proti politicky korektním heslům námitky, jsou považováni za vhodný terč pro jakékoliv osobní urážky, ať už na veřejnosti nebo v soukromí. Ti, kteří kritizují zázračnou medicínu politické korektnosti, jsou často odsuzováni jako extremisté.

Nechce-li se vám podstupovat útoky na vlastní osobu, musíte si uvědomit, že podle pravidel politické korektnosti mohou vyjadřovat výhrady proti feminismu pouze ženy, proti islámskému fundamentalismu jen muslimové a kritizovat britský zdravotnický systém smějí jen ti, kdo mohou prokázat, že jsou chudí a nemocní nebo že o takové lidi pečují.

Pokud se někdo dopouští myšlenkového zločinu, pak se ho dopouští i každý, kdo je s takovou osobou ve spojení. Prosazení principu asociované viny má velmi silný profylaktický účinek: izoluje totiž ty, kteří rozbíjejí politicky korektní tabu, neboť i ti nejvěrnější stoupenci se s nimi nakonec přestanou veřejně stýkat.

Dá se s touto rakovinou soudobé politické, mediální a obecně společenské komunikace vůbec něco dělat?

Jak by se dala politická korektnost porazit? Vzestup ideologie politické korektnosti v žádném případě není nevyhnutelný, však už se také v jejím pancíři ukazují trhliny. Největší je asi ta, kterou už jsem popsal: politická korektnost se sama stala téměř politicky nekorektní – málokdo ji brání z principu, i když v praxi má mnoho zastánců. Nepopularita politické korektnosti zřetelně signalizuje odpor k ní – lidé nechtějí přijmout způsob, jakým jsou jejich myšlenkové procesy formovány zvnějšku.

Politická korektnost je v zásadě produktem mocné, ale dekadentní civilizace, která se cítí dostatečně bezpečně a klidně se vzdá myšlení ve prospěch cítění a pravdu podřídí dobrotivosti.

Většina médií hlavního proudu, jako jsou New York Times a CBS, se sice od politické korektnosti ještě neoprostila, ale čím dál víc se prosazuje vliv tzv.

nových médií. Různé diskusní rozhlasové stanice a zejména internet dávají prostor podvrtným, politicky nekorektním názorům, mnohé blogy se dokonce specializují na to, že uvádějí na pravou míru politicky korektní omyly.

Vzestup východních mocností – Číny a Indie – do určité míry zaručuje, že v průběhu příštích desetiletí se západní pocit provinění vytratí: když bude Západ konečně mít rovnocenné partnery, s kterými se bude moci srovnávat, přestane si libovat v sebenenávisti a začne znovu usilovat o potvrzení vlastní identity.

Věštění z křišťálové koule bývá ošidné, ale existuje reálná šance, že z pohledu dějin se jednou politická korektnost bude jevit jako přechodná úchylka západního myšlení. Politická korektnost je důsledek jedinečné pozice Západu a jeho ohromného bohatství, které v podstatě nemá konkurenci. Až tedy Východ začne Západ dohánět, bude to znamenat její konec. Nakonec se západní myšlení osvobodí a bude zase schopné uvažovat, ne se jen vcíťovat, a hledat objektivní pravdu, nejen subjektivní ctnost.

To je, řekněme, jakýsi vnější návod či možná pokus o objektivní deskripci jednoho z eventuelních scénářů dějů nezávislých na nás – bezprostředních, avšak bezmocných aktérech. Ale co pak zbude nám, ruce v klíně? Ne!

Jak se očistit od politické korektnosti?

Politicky korektní revolucionáři nás učili, že osobní je politické. Ted', když se politická korektnost stala dominantní ideologií ve společnosti, je třeba zdůrazňovat opak. Je možné oddělit liberalismus od dogmatismu, oprostít se od politické korektnosti a zabývat se faktickou skutečností, ale vyžaduje to osobní úsilí:

- 1. Říkáte-li něco na veřejnosti, ptejte se sami sebe, zda to říkáte proto, že to je politicky korektní, nebo proto, že víte, že je to fakticky korektní. Nebo je vám příjemnější nepřemýšlet, abyste se vyhnuli špatnému pocitu?*
- 2. Bud'te přístupní sebekritice a kritice ostatních.*
- 3. Nepsychologizujte ty, s nimiž nesouhlasíte: berte jejich slova v běžném, normálním smyslu a nehledejte za nimi skryté temné motivy, které by vám umožnily pustit z hlavy to, co říkají, aniž byste to vzali v úvahu.*
- 4. Držte se racionálních argumentů založených na důkazech a nenechte se strhnout případy, které vyvolávají silné emoce.*

5. *Mějte s „oběťmi“ soucit, ale neustupujte jim. Jestliže si své utrpení způsobily samy, ustupování jim nepomůže, jen zesílí jejich poraženecký postoj.*
6. *Nepropadejte kulturnímu relativismu: jednejte se všemi stejně a na všechny používejte stejná morální měřítka. To, že je někdo „oběť“ nebo „menšina“, neomlouvá neetické chování, které by bylo nepřípustné u „utlačovatele“ nebo „většiny“.*
7. *Neobviňujte se za věci, které jste nezpůsobili: to, co jste nezavinili, nemůže být vaše vina. Přenášení hříchů otců na syny je proti Konvenci lidských práv OSN.*
8. *Neposuzujte lidi podle toho, s kým se stýkají. Podstatné je, jací jsou, ne jejich vágní spojení s ostatními.*
9. *Neprosazujte nulovou toleranci. Lidstvo není černé nebo bílé, má mnoho odstínů šedé. Přemýšlení v absolutních hodnotách není žádné přemýšlení.*
10. *Nevyžívejte se v sebenenávisti. Jestli máte pocit, že můžete být na sebe sama svou kulturu hrdí, buďte rádi. To, že pocházíte z dominantní kultury, ještě neznamená, že jste špatní.*

Mnohé z těchto bodů daleko výstižněji zformuloval americký filozof Sidney Hook ve svém eseji Etika polemiky. Jeho deset pravidel zahrnuje mimo jiné zásadu, že nic a nikdo nemá mít automatickou imunitu vůči kritice a že na argumenty oponentů se má odpovídat před tím, než začneme napadat jejich motivy. Ale poslední bod je nejpřiléhavější a shrnuje poselství celé této knihy: Největší chybou při hledání faktické pravdy nebo moudré politiky je odmítnout diskusi nebo udělat něco, co ji znemožní.

A tak závěrem dodejme ještě dva z řady citátů, provázejících Browneho prorockou knihu. I v nich je zhuštěno kus moudra, jehož se nám dnes tolik nedostává:

Politická korektnost vážně ohrožuje politické zdraví. (Saul Bellow)

Pro štěstí člověka je nezbytné, aby byl věrný sám sobě. (Thomas Paine)

(Anthony Browne: Úprk rozumu. Překlad Milena Turner. Praha: Dokořán, 2009. ISBN 978-80-7363-240-3)

Teror ctnosti

Thilo Sarrazin (narozený roku 1945) je nepochybně jedním z nejvýraznějších německých politických myslitelů současné doby. Tento ekonom působil mj. na Spolkovém ministerstvu financí a v berlínském senátu či v představenstvu Německé spolkové banky. Je autorem několika knih, z nichž zdaleka největší ohlas vzbudila kniha *Německo páchá sebevraždu*, která se od svého prvního vydání v srpnu 2010 dočkala již mnoha reedic a stala se jednou z nejprodávějších knih v německojazyčném prostoru v posledních desetiletích. Autor v ní i na základě svých bohatých zkušeností z politiky a státní správy podává – bez ohledu na diktát politické korektnosti – břitkou, především na číslech a statistikách založenou analýzu toho, jak Německo – podle jeho názoru – podkopává samotné základy svého budoucího blahobytu, sociálního smíru a společenské stability. Sarrazin spatřuje ohrožení v kombinaci nízké porodnosti, přebujelého sociálního státu, který až příliš nabízí a ne dost požaduje, a především problematické imigrace zejména z muslimských států, která hrozí zcela proměnit charakter hostitelské země. Podotkněme, že kniha vznikla skoro pět let předtím, než Angela Merkelová otevřela Německo milionům migrantů a způsobila tak Evropě škody dosud jen těžko odhadnutelných rozměrů.

Právě autorova předvídavá kritika obtížně integrovatelných přistěhovalců tureckého či arabského původu vyvolala – zčásti i kvůli určitému posunu až překroucení při prezentaci Sarrazinových názorů v médiích či jeho oponenty – nejostřejší kritiku a nejbouřlivější diskusi. A právě ta byla podnětem k napsání další knihy s názvem *Teror ctnosti*. Autor o důvodech jejího vzniku říká:

„Analyzuji zde kanonickou víru těch, kteří ve sféře německého národního klimatu jsou vždy na straně dobra, a proto mají vždy pravdu. Tato víra nás zavádí do fascinující říše stínů naplněné duchy morálních předsudků, do světa dobrých úmyslů v labyrintu křivých zrcadel, do světa pokřivené reality. Jak chudí duchem jsou však ti, kteří vidí svět s těmito klapkami na očích, a jak chatrný je onen krásný pocit stát ve službách dobra, pohlédneme-li na to, za jaký obraz platíme tak vysokou cenu: svět jako dobrou vůlí kreslenou karikaturu.“

Jeho analýza současné situace v (ne)existující společenské debatě – v podstatě o čemkoli jen trochu zásadním a principiálním – od okamžiku jejího vyslovení (kniha v Německu vyšla roku 2014) – neztratila ani gram na své přesnosti:

„Státy, národy a společnosti často ztroskotaly na tom, že byly zvnějšku napadeny nepřítelem, poraženy a nakonec zničeny. Stejně často však zanikly, začaly stagnovat nebo pomalu hynuly proto, že nebyly dostatečně otevřené, proto, že uvízly uvnitř společenského kódu, který si samy naprogramovaly. Zdá se, že k podstatě společenského kódu patří fakt, že není racionálně zpochybňován, nýbrž podléhá vnitřnímu souznění a kolektivnímu emocionálnímu ukotvení. Ani jeho narušení není měřeno racionálními hledisky, nýbrž je vnímáno emocionálně jako útok na vlastní hodnotový systém.

Společenský běs takto rozpoutaný v moderních demokratických společnostech již nelze manifestovat státními represemi, lynčujícím vražděním nebo stavěním na hranici. Místo toho nastupuje dehonestace, ignorování, umlčování, pomluva a pokus o veřejné pranýřování. Kdo vyslovuje neoblíbené pravdy vzbuzující emoce nebo analyzuje souvislosti, které nepasují do vládnoucího ‚obrazu světa‘, stává se ‚provokátérem‘ nebo ‚rozeštvávačem‘. Salman Rushdie k tomu poznamenává: ‚Těm, kteří v jiných dobách byli velebeni pro svou originalitu nebo nezávislost, je nyní vytýkáno, že do společnosti vnášejí neklid‘ “.

Kdo a proč tedy rozhoduje o tom, co se smí říkat, a o čem je třeba mlčet? ptá se svou knihou Sarrazin. A oč v celé té věci vlastně jde? Přece o myšlení. Přesněji: o svobodu myslet, tedy být, a tedy včetně svobody být kritický.

„Svoboda projevu a svoboda myšlení jsou navzájem nerozlučitelně propojeny a vzájemně na nás působí. Lidské myšlení je orientováno na sdělování; a tak pokud nás něco zajímá, rádi bychom se o tento svůj zájem podělili s druhými. Proto tam, kde sdělování není možné, většina na myšlení rezignuje. Potlačování názorové svobody v diktaturách se zaměřuje nejméně toutéž měrou na potlačování údajně nesprávného myšlení jako na potlačování nesprávných názorů. Kde se nemyslí, tam se nemohou rodit názory.“

Neboť „myšlení je moc a tam, kde se zápasí o společenskou moc, tam se zároveň zápasí o rozsah a rozměr zákazů společenského myšlení. Tyto zákazy se pak prosazují skrze společenská pravidla dotýkající se hranic

svobodného mínění. Tyto procesy nejsou řízeny plánovitě. Dalekosáhle se šíří podvědomě, avšak mají vliv na jednání všech zúčastněných. Nejméně podléhají lidé společenskému ovlivňování svých názorů všude tam, kde mohou uplatňovat svou vlastní odbornou kompetenci. Platí to pro truhláře, lékaře i fyzika. Čím méně naopak lidé uplatňují vlastní názor, tím víc se spoléhají na ty, jež pokládají za experty na dané otázky. Protože většina normálních lidí žije raději v konsenzu než v nesouladu a chce si co nejméně pálit prsty, tíhnou lidé k tomu, aby ve všech sférách, v nichž sami nejsou experty, sdíleli s ostatními takové názory, které vnímají jako většinové buď v celé společnosti, nebo v té sociální skupině, k níž náležejí. Takto se rodí móda v myšlení právě tak jako móda v oblékání.“

V tomto „boji o vše“ samozřejmě hrají značnou roli média. „Mediální třída je jako kolektiv určující veřejné mínění držitelkou moci a tuto moc také ráda vykonává: Všude tam, kde občané z titulu své profese sami nepatří k expertům, řídí se nezávisle na stupni svého vzdělání velkou měrou těmi názory, které jim předestírají média. Jestliže se však u některého tématu vývoj veřejného mínění začne vymykat z převládajícího mediálního obrazu, jsou média znejistěna, ale jen na krátkou chvíli: zároveň začíná převládat tendence pranýřovat toto veřejné mínění jako neosvícené a polemicky útočit na „notorické glajchšaltující paranoiky“, neboť je samozřejmé, že média sama sebe pokládají za osvícenější než lid.“

Samozřejmě, že v této věci média nehrají nějakou samostatnou autonomní hru, nejsou ve vzduchoprázdnu. Odjakživa žila a žijí z politických pramenů a zájmů, ať už v roli jejich služek, nebo v roli bojovníků proti nim, vždy však v pevné a neoddělitelné závislosti.

„Přes veškeré rozbroje napříč politickými stranami a spory o jednotlivá témata jsou politická a mediální třída na sobě silně závislé. Ta první potřebuje druhou. Neboť o úspěchu politika a jeho šancích na kariéru a znovuzvolení ve značné míře rozhoduje jeho mediální podpora. Ta druhá potřebuje první, neboť komentáře politického dění umožňují politiku ovlivňovat a tím mediální třídě poskytují moc. Média i politika se podílejí na společné hře: neoblíbené a rušivé skutečnosti proměňovat v pouhá mínění a – obráceně – názory pro ně žádoucí měnit v údajné skutečnosti. Avšak jestliže lze jakoukoli skutečnost proměnit v pouhé mínění a kterékoli mínění ve skutečnost, pak je dovoleno vše.“ Jinými slovy v tomto procesu dělí se realita na tu, která je mediálně-politickou strukturou přijímána, akceptována, či spíše vytvářena – a tou, která

je tabuizována. Slovo tabu zde vnímejme jako klíčové. Měrou, velikostí, počtem a hloubkou různých tabu se totiž měří (ne)sloboda společnosti jako takové. Co je pak pro tabuizovaná témata a zacházení s nimi příznačné?

„Pokaždé, když politická tabu, zhusta subsumovaná pod pojem ‚politické korektnosti‘, zabrání politicko-mediální unisono tomu, aby určitá otázka, která intenzivně zaměstnává mnoho občanů, byla podrobena skutečné politické diskusi. Tabuizace určitých otázek nebo odpovědí trvale zvyšuje distanci mezi politiky a občany a stupňuje nedůvěru jedněch vůči druhým.“

Příčemž ovšem platí, že *„rozdíl mezi společensky akceptovanou a právně přípustnou realizací názorové svobody je neostře ohraničeným a jen zřídka přesně vymežitelným prostorem. Jestliže projevení vlastního názoru je narušením tabu a leží mimo hranice společenského konsenzu, mnozí kritici a zejména jejich spolubojovníci se domnívají, že už jen tato okolnost sama je zbavuje nutnosti seriózně se vypořádat s obsahem kritizovaného výroku či se vůbec jen podrobit námaze tento výrok mentálně strávit a obsahově mu porozumět.“*

Chceme-li se dobrat nějaké myšlenkové či chcete-li duchovní podstaty popisovaných jevů, zejména politické korektnosti jako společensky přijímané lži, narážíme na téma rovnosti, které je až příliš spjato s politickými systémy, pro něž právě rovnost byla jen heslem na vlajce. Čili zase jenom nějakou hezky vyhlížející pastí na veřejnou důvěru.

„Pokud budeme hledat nějakou překlenující normu, která všechna tabu podmiňuje, pak narazíme na postulát rovnosti. Nikoli rovnosti před zákonem, nikoli rovnosti šancí, nikoli rovnosti hodnot. Mnohem více tu jde o postoj, který by nejraději principiálně popřel veškeré rozdíly mezi lidmi, náboženstvími a sociálními skupinami. Pokud popírání některých rozdílů vůbec nepřichází v úvahu, pak tyto rozdíly za žádných okolností nelze opatřovat hodnotícími atributy. Morálně je z této perspektivy zcela nepřipustné dávat rozdíly týkající se úspěchů ve vzdělávání a v ekonomice do spojitosti s vlastnostmi sociálních skupin a individuí. Příčemž nerozhoduje, zda tyto vlastnosti jsou vrozené nebo podmíněné kulturně.“

Podle této ideologie je člověk ‚nepopsanou školní tabulí‘, jež může být popsána víceméně libovolně výchovou a sociálními poměry. Setrvalé kulturní vlivy, biologicky podložené elementy lidské přirozenosti, vliv přirozené evoluce

a úloha genetiky se z tohoto ideového hlediska buď zcela popírají, anebo se zcela vytěsňují do bezvýznamna a vnějškovosti. V ideologii rovnosti, symbolizované obrazem prázdné tabule, je vývoj rozdílů mezi lidmi vždy jen výrazem nedostatečné sociální spravedlnosti, tedy jen otázkou morálky. Vše, co podporuje nerovnost, či dokonce jen na existující nerovnost hledí analytickým způsobem, je nemorální. Všechny síly, které plodí nerovnost, jsou zlé, vše, co způsobuje rovnost, je dobré.“

Thilo Sarrazin zde vyjmenovává typické situace a postoje registry, které jsou diktovány ideou rovnosti. Při jejich četbě vám asi leccos připadne podezřele známé a povědomé a až nepříjemně aktuální:

„Kód, k němuž se kloní většina médií, obsahuje následující prvky:

- *Nerovnost je špatná, rovnost je dobrá.*
- *Sekundární ctnosti jako píle, přesnost a dochvilnost nemají žádnou obzvláštní cenu.*
- *Kdo je bohatý, měl by se cítit vinen – ledaže si své peníze vydělal jako sportovec nebo popová hvězda. Kdo je chudý, je obětí nespravedlnosti a nedostatečné rovnosti šancí.*
- *Rozdíly v životních poměrech nespočívají v lidech, ale v okolnostech.*
- *Lidské schopnosti ve své podstatě závisejí na vzdělání a výchově, vrozené rozdíly prakticky nehrají roli.*
- *Mezi národy a etniky neexistují žádné rozdíly, které přesahují čistě fyzický zjev.*
- *Všechny kultury jsou rovnocenné: hodnotám a životním formám křesťanského Západu a západním průmyslovým zemím nenáleží žádné preference. Kdo si myslí něco jiného, smýšlí provinciálně a staví se nepřátelsky vůči cizincům.*
- *Islám je kulturou míru. Kdo má výhrady proti muslimskému přistěhovalectví, nechť je obviněn z islamofobie.*
- *Chudobu a zaostalost ve světě mají v první řadě na svědomí západní průmyslové státy.*
- *Muži a ženy se kromě svých fyzických pohlavních rysů neliší žádnými vrozenými vlastnostmi.*
- *Klasický obraz rodiny je přežitek. Děti otce ani matku nepotřebují.*

- *Národní stát je přežitek, národní specifika nenesou žádnou hodnotu. Nacionalita o sobě je spíše zlem, rozhodně nestojí za to, aby byla uchována. Budoucnost patří světové společnosti.*
- *Všichni lidé na celém světě mají nejen stejná práva, nýbrž jsou si také rovni, a všichni by tedy měli mít nárok na základní sociální pojištění německého sociálního státu.*
- *Děti jsou svobodnou volbou, všechny demografické problémy vyřeší přistěhovalectví.*

Tyto hodnotové soudy ovlivňují veřejné mínění, lidé většinou akceptují postoje, které ve společnosti dominují, a sami se těmito postoji řídí, aniž o nich pochybují. Zároveň však tyto soudy také zkreslují obraz, který se ve společnosti o převládajících míněních utváří. Lidé se totiž většinou zdráhají vyslovovat názory, které podle jejich vlastního úsudku neodpovídají společenské normě. A média spolu s politiky tento efekt ještě umocňují. Každého, kdo se staví mimo tento konsenzus, stihne trest médií, a názory, jež postihne tento trest, pak politický mainstream již vůbec nevyslovuje.“

Kniha Thilo Sarrazina je unikátní v tom, jak obrazoborecky, a přitom jasnozřivě a analyticky, nabourává demagogie a dogmata, která nás obklopují. Možná se tohoto zrcadla bojíme, ale bez otevřeného pohledu do něj se budeme jen kolébat na vlnách nevědomosti, a to je vždy nejlepší cesta k manipulaci a diktatuře.

Protože plně platí, že „pokud se někdo na skutečný svět a jeho problémy dívá výlučně nebo převážně skrze brýle politické korektnosti, pak systematicky vypouští četné otázky nebo popírá jejich oprávněnost. Opomíjí možnost vysvětlovat svět realisticky a uniká mu příležitost začít politicky jednat. Příliš těsný korzet politické korektnosti zužuje okruh otázek, které lze nastolovat bez bázně před politickými sankcemi, a zužuje i okruh možných odpovědí. Obojí je překážkou společenské diskuse a oslabuje kapacitu politického jednání. Společnosti, které vymezují prostor pro veřejné mínění příliš úzce, ohrožují svou neformovatelnost.

Dokonce se lze domnívat, že rozpětí veřejného mínění, které se ve smyslu politické korektnosti pokládá za přijatelné, se spíše zmenšilo. A obzvláště přizpůsobiví mainstreamovému toku mi připadají lidé středního a mladšího věku. Desetiletí blahobytu a svobodné demokracie paradoxně živila méně osobní odvahu a více nezájem, ochotu se přizpůsobit a snahu se

neodlišovat. To zřejmě není dobré. Svoboda je totiž pozoruhodná věc: Daří se jí jenom tam, kde je žádána. Tam, kde se celá šíře názorové svobody ve veřejném diskurzu plně nevyužívá, tam se i pozvolna zužuje stezka pro její budoucí využití.“

(Thilo Sarrazin: Teror ctnosti – O hranicích názorové svobody v Německu.
Přeložil František Štícha. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2468-8)

Praxe nové inkvizice

Důvod, proč jsme pro tuto knihu vybrali i níže uvedený text, jistě není třeba dlouze vysvětlovat. Ač je starší než pětadvacet let a byl napsán v zemi, která se ráda považuje za kolébku demokracie, vyjadřuje velice přesně jeden z hlavních problémů doby dnešní, a to velmi citelně právě u nás. A ačkoli by se mohlo zdát, že autorem popsané praktiky, mající tolik společného s naší ještě ne tak dávnou zkušeností, nás obrní určitou imunitou, není tomu tak, bohužel.

Alain de Benoist (narozený 11. prosince 1943) je francouzský intelektuál, zakladatel myšlenkového směru Nová pravice a hlavní představitel francouzského think tanku GRECE. Studoval na Sorbonně práva, filosofii, sociologii a církevní dějiny. V roce 1978 obdržel cenu od Francouzské akademie za svoji knihu *Vu de droite: Anthologie critique des idées contemporaines* (Copernic, 1977). Celkem vydal více než padesát knih.

Mezi autory, kteří jej v určitých obdobích ovlivnili, najdeme tak rozmanitá jména jako Ortega y Gasset, Konrad Lorenz či Jean Baudrillard. Když mu naopak vyčítali, že svým konzervatismem ovlivnil Jeana Mariu Le Pena a dávali mu lacinou nálepku „nacisty“, distancoval se od tohoto nařčení slovy: „*Buduji školu myšlení, ne politické hnutí.*“ Když vypukla první válka v Zálivu (1991), postavil se ostře proti účasti Evropanů na tomto americkém vojenském dobrodružství. Je znám jeho značně jedovatý bonmot z té doby: „*Radši si nasadím helmu Rudé armády, než abych byl na hamburgerové dietě v Brooklynu.*“

Soustavně vystupuje proti trendům globalizace, neomezené masové imigrace a liberalismu. Proti míšení ras, kultur a etnik v USA (liberální idea „melting pot“) staví oddělení a uchování civilizací a kultur. Vedle toho prosazuje rozvoj volné diskuse a většího podílu občanů na moci v demokratických státech.

Benoistův text *Praxe nové inkvizice* zazněl poprvé roku 1998 formou výroční přednášky konané na kongresu GRECE (Groupement de recherche et d'études pour la civilisation européenne – Grémium pro výzkum a studia

evropské civilizace); text byl pak přetištěn v *Schöne Vernetzte Welt: Eine Antwort auf die Globalisierung*, Tübingen, 2001.

Praxe nové inkvizice

Rád bych se stručně vyjádřil k „politické korektnosti“, způsobu jednání, jenž se k nám dostal z USA (přesněji řečeno – který jsme převzali od americké společnosti, v níž zůstávají silně přítomny některé její zvláštnosti, především puritánství). Týká se hlavně jazyka jako systému znaků a svůj cíl spatřuje v odstranění každého pojmu nebo výrazu, který by určitá skupina nebo pospolitost mohla vnímat a pociťovat jako urážlivý. „Politická korektnost“ je tak svého druhu nežádoucí lexikální eugenikou (Pierre-André Taguieff), podnětem k čistkám ve slovní zásobě.

Déle naopak zůstanu u Nové inkvizice, čili u těch projevů nesnášenlivosti a cenzury, které dnes narůstají ve Francii a v západní Evropě vůbec. Jistě nejde o novinku. Od 80. let však nabývají na síle a dnes vykazují naprosto systematický charakter. Neuplyne týden, aby se neobjevila nová aféra, v níž se nesnášenlivost mísí s nekulturností a hloupostí. Není týdne, v němž by nebyly pod rukou rozšiřovány více či méně tajné spisy, které naprosto snesou srovnání se sovětskými samizdaty z dob Brežněvových. Autoři, jejichž knihy vycházely před deseti, dvaceti, třiceti lety u velkých nakladatelských domů, jsou nyní z literatury vyloučeni. Novináři nebo intelektuálové, kteří ještě před deseti lety měli pravidelný přístup na stránky celorepublikového tisku, jsou dnes odmítáni.

Nakladatelský svět se změnil. Většinu vydavatelství – bezmála všechna byla skoupena velkými finančními skupinami – nezajímá ani trochu, co vydávají. Zároveň však byla mezi nimi nastolena tichá dohoda. Klientelismus jim umožňuje zůstat pospolu a uzavřít se před vnějšími vlivy. Spisovatelé jsou kooptováni podle příslušnosti k tomu či onomu klanu, k té či oné skupině. Literární kritika se v podstatě omezuje na služebné články, kterými si jednotliví autoři navzájem podkuřují a zároveň drží společnou frontu proti možným narušitelům. Za takových podmínek je snadné sestavit černou listinu knih, jež nemají být recenzovány, nebo novinářů, kteří již nesmějí dostat prostor. Nepříjemné je mnohé. A vydavatelé se dají stále snadněji zastrašit, následkem vydání jistých titulů se může stát kupříkladu bojkot veškeré jejich nabídky v literárních přílohách velkých novin.

To je dnes obvyklé. Vydavatelům hrozí izolace, jestliže vydají „politicky nekorektní“ autory, útok může přijít z novin, z univerzitního centra nebo od některého „vlastního“ autora. Obchodníci se zdráhají prodávat knihy, jejichž obsah se nelíbí. Editoři sborníků na poslední chvíli vyřazují články, které si sami vyžádali. Nakladatelé jsou vylučováni z veletrhů s odůvodněním, že jejich ediční plán neodpovídá osobnímu přesvědčení pořadatele. Stánky na knižním veletrhu v Paříži jsou drancovány a ostatní vydavatelé přicházejí s peticemi – ne aby odsoudili agresory, nýbrž napadené. Kdo se k „rituální exkomunikaci“ nepřidá, ocitne se na vedlejší koleji. „Význam knihy bude brzy posuzován jen podle mlčení, které ji obklopuje,“ napsal nedávno Michel Mourlet.

Současně z podnětu státních zastupitelství nebo lobbistických skupin přibývá soudních řízení, které mají přivést nepohodlné narušitele statu quo k rozumu (tedy k mlčení), už jen kvůli pozdvižení vyvolanému médii. Přitom se neodsuzuje pouze jednání, nýbrž také smýšlení, třebaže je vyjádřeno nepřímě či v náznacích. K tomuto účelu se schvalují zákony ad hoc, tedy zákony vznikající ze situace, namířené výlučně proti lidem a skupinám v tom kterém konkrétním případě; zákony stanovující výklad minulosti, který je relevantní pro trestní právo. Historická pravda se tak nyní stala součástí právní agendy a soudci jsou delegováni na pomoc silám údajně ohrožené „paměti“ národa. Kvůli tomu, že citovali Luthera a sv. Tomáše Akvinského, skončili vysokoškolští učitelé před soudy, které se věci kategoricky ujaly. Zákonodárství sice podle běžné judikatury definuje nárok na vlastní verzi minulosti jako všeobecné a absolutní právo, ale nectí jej. Jestliže však zákon stanoví, čemu nadržovat a od čeho se s odporem odvrátit, cenzuruje myšlení a snaží se poručníkovat nad soukromím.

Na univerzitách vedou z prstu vycucané intriky (spolu s peticemi a veřejným denuncováním) k sesazení těch pedagogů, kteří se stali podezřelými z odklonu od vládnoucí ideologie. Badatelé, kteří se ucházejí o profesorská místa, jsou vyškrtnuti ze seznamu uchazečů, pokud své spisy nepojali v žádoucím duchu, popřípadě je odpovídajícím způsobem nepozměnili. Za deset řádků, které byly shledány nepřijatelnými (v časopise určeném úzkému okruhu čtenářů), se vysokoškolští učitelé stávají oběťmi zákazu výkonu povolání a tím jsou odsouzeni k nezaměstnanosti. Jiní jsou na svých seminářích obtěžováni, dokonce i fyzicky napadáni, mnozí skončí zbiti. Dalším se upírají občanská nebo rodinná práva. Děti jsou vylučovány ze škol, čímž mají být jejich rodiče potrestáni za své „špatné myšlenky“.

Vědci, jejichž experimentální práce vyvracejí současnou víru ve všemohoucnost prostředí při rozvoji duševních schopností, jsou veřejně pranýřováni jako šarlatáni. Umělečtí kritikové, kteří se rozčilují nad nicotností mnohých současných výtvarných a hudebních děl, jsou nazýváni „nacisty“. Advokátům se vyhrožuje, že budou zbaveni možnosti vykonávat svou praxi. Rozhlasové stanice jsou nuceny ukončit svou činnost, protože si prý svobodu slova vykládaly příliš velkoryse. Poštovní úřady se odvolávají na „doložku svědomí“, aby odepřely doručení jim nevítaných novin či prospektů.

Také jsme zažili, jak „nátlakové skupiny“ (takzvané Pressure Groups) úřední cestou vybídly k založení komisí, které by „posuzovaly“ jimi vybrané podezřelé publikace. Zažili jsme, jak městská knihovna odstranila z polic „závadné“ nebo „špatné“ knihy. Zažili jsme, jak dokumentaristka jednoho gymnázia blízko Paříže úspěšně zmobilizovala tisk i ministerstvo školství a upozornila na skandál – na její škole jsou prý knihy, které jsou buď nebezpečně revizionistické a nepřátelské vůči cizincům nebo hájí monarchistická, ultranacionalistická stanoviska a oslavují válečné zločiny(!). Ukázalo se, že spisovatelé, kteří vyvolali pobouření, se jmenují Alexandr Solženicyn (symbolický návrat do Gulagu!), Jean-François Deniau, Alain Peyrefitte, Jacques Bainville, André Castelot, Raymond Cartier, Marc Fumaroli, Jean-François Chiappe, Alain Madelin, Pierre-André Taguieff a Guy Sorman.

Aby byli autoři kompromitováni, slídí se v biografiích, jakoby to, co v životě učinili, mohlo svědčit o hodnotě jejich románů či pravdivosti jimi zastávaných teorií. Výpovědi knih, které od sebe dělí třicet let, jsou prezentovány tak, jako by vznikly ve stejnou dobu, a na základě toho se pak posuzuje celé dílo. Hledají se „hříchy mládí“ a prohrabává se minulost, jako by lidský život šlo zredukovat na pouhou epizodu.

Netýká se to jen živých tvůrců. Obdobnými procesy procházejí také mrtví. Veškeré události a příběhy naší době cizí, anachronické, se čtou nově, moderními brýlemi, aniž by se zohlednila doba jejich vzniku a dějinný kontext. Georges Bataille, André Gide, George Orwell, Alexis Carell, Ernest Renan, Georges Dumézil, Emile Cioran, Mircea Eliade, Jean Genet, Antonin Artaud, Leo Malet, Ezra Pound, Paul Morand, Colette, Charles Baudelaire, Ernest Hemingway, Vladimir Nabokov, Henry de Montherlant, Carl Schmitt, Jack London, Marguerite Yourcenar, Martin Heidegger a dokonce i William Shakespeare, Voltaire, Honoré de Balzac nebo Fjodor Dostojevskij, abych

jmenoval jen některé, byli jeden po druhém posmrtně pohnáni před papírové soudy, ohánějící se oprávněním na přezkoumání jejich postavení ve světě literatury a myšlení – což posléze umožňuje přejmenovávat ulice nebo školy, které nesou jejich jména. Čistka z pětáctýřicátého roku zjevně nestačila. Každý den následuje dodatek – kupříkladu se opět rozjel Célinův proces, Alexis Carrel byl prohlášen za „teoretika plynových komor“ a odpůrci trestu smrti dávají veřejně průchod své lítosti nad tím, že Roberta Brasillacha nelze zastřelit podruhé. Nerezignovala snad Francouzská banka na umístění podobizen bratří Augusta a Louise Lumièrových, vynálezců kinematografie, na bankovky jen pro jejich kontakty s vládou ve Vichy, zatímco ve stejnou dobu François Mitterrand, bývalý vysoký úředník vichystického režimu a (stejně jako oni) nositel řádu Galské sekery, vládl v Elysejském paláci?

Roku 1966 byla v Římě odstraněna, v redakcích pařížských novin se však znovu vynořila – Svatá inkvizice. Kde je kouř, tam je i oheň – na základě této myšlenky vznikají tu a tam „kolektivy“ či „dohlížecí posty“ vyzývající k bdělosti, nebo, jakov případě jednoho velkého pařížského večerníku, k naprosté nesmiřitelnosti. Z takových líhní vycházejí knihy plné fantasmagorických organizačních schémat a petic, které je radno podepisovat, nechcete-li skončit s cejchem „komplice“. Aby bylo možno „demaskovat“, „odhalovat“, „alarmovat“ a „mobilizovat“, tedy pomlouvat a ostouzet, berou se podezřelé osoby pod lupu v naprosto v policejním duchu. Krok za krokem jsou pozorovány, jejich styky prověřovány, shromažďují se „indicie“, zakládají se kartotéky, zvažují se slova a věty, aby se našly „důkazy“ o „vybočení“ nebo „uklouznutí“. Hledají se skutečnosti, které lze zveličit nebo dále rozpracovat, konstruuji se pochybné souvislosti. Pomocí hrubého zevšeobecňování a obsedantních příměrů vyhnaných na ostří nože se vymýšlejí strašlivá „spiknutí“.

Metody této denunciační literatury jsou stále tytéž – směšování navzájem nesouvisejících faktů, křivá obvinění, falešné závěry, petitio principii (Petitio principii, logický nebo filosofický defekt, v zásadě druh sofismatu – užití neprokázaného faktu ke zdůvodnění pravdivosti prvního tvrzení, které je základem dokázání pravdivosti tvrzení druhého, obecně vzato chybná úvaha vycházející z nedokázaného předpokladu, braného jako samozřejmý, pozn. překl.), ze souvislostí vytržený citát, připsání viny na základě pouhé asociace – zapomenout nelze na klasické „zdánlivé důkazy“, které již v 17. století v úplnosti shromáždili Antoine Arnauld a Pierre Nicole v díle Logique de Port-Royal (Paříž 1662).

Claude Durand, obchodní vedoucí pařížských vydavatelství Stock et Fayard, v této souvislosti píše: „Je to znak naší doby: knihy a autoři se odsuzují, aniž se čtou, protože denunciaci a totáln ípopravě je dána přednost před nepohodlnou analýzou a diskusí.“

V nynější atmosféře, kterou Philippe Séguin označuje jako „atmosféru kolektivního hříchu a sebemrskacství“ – atmosféru veřejného pokání a kajícínosti bez rozhršení –, odsuzují ideoví celníci kvůli myšlenkovým deliktům, aniž to kohokoli pohoršuje. Tito strážci našich myšlenek požadují, aby byl každý z nás opatřen jasnou a jednoznačnou identifikační nálepkou, a koho neshledají jasným a jednoznačným, toho bez milosti odstaví.

Lidé čelící žalobám, aniž mají možnost se k obviněním vyjádřit, jsou odsuzováni na základě pověstí a pomluv. Hovoří se o pluralismu, ve skutečnosti se však dělá všechno pro to, aby bylo nestandardní myšlení odstraněno. U druhých se fundamentalismus odsuzuje, doma se však provádějí čistky. Horlí se nad tím, když je nějaký spisovatel ohrožen islámskou fatvou, avšak zároveň je „fatva“ vyhlášována proti těm, kteří již nemají a nesmí být vidět ani slyšet. Tato nadvláda slídilů a nactiutrhačů, etablovaná na základě nárůstu hysterie v sociálních vztazích, odpovídá velmi přesně tomu, co Paul Thibaud nazval cenzurou povýšenou na duchovní metodu.

„Etická čistka“

Nelze se omezit jen na pouhý popis fenoménu cenzury a jeho kritiku, je třeba rovněž prozkoumat, jakým způsobem funguje. Jean-François Kahn píše: Před několika lety se v naší zemi stalo pronásledování tak běžným, že nastala atmosféra permanentního honu na čarodějnice. Výraz „hon na čarodějnice“ trefil do černého. „Nová cenzura“ má zřetelně náboženskou dimenzi, vždyť jeden z jejích hlavních znaků představuje úsilí být především cenzurou morálky. Názory, které odsuzuje, nejsou totiž nikdy označovány za „pomýlené“, nýbrž za „škodlivé“, tedy „špatné“. Prožíváme nyní budování morálního řádu, v jehož jménu spějeme k „etické čistce“.

Vyrukovat s morální rovinou nakonec znamená povýšení principů, jichž se cenzura dovolává, na dogma. Dogma ale nemůže strpět zpochybnění. Jeho zvěstování s sebou tedy nese diskvalifikaci a vyloučení „špatně myslících“. Aplikovaná metoda spočívá v možnosti postihu, ba kriminalizaci určitých názorů, což je podmíněno směřováním myšlení a jednání. Nacionální

socialisté užívali výrazu „život nehodný života“, naši moderní cenzoři vynalezli pojem „názory nehodné názoru“ pro teze, jež pro ně neznamenaají názor, nýbrž zločin.

Při takovém pohledu samozřejmě nemohou být myšlení, odvaha, ani nadání protivníka respektovány. Protivník se stává nepřítelem, jehož názory nelze potírat, když se mu zároveň přizná talent. Je tedy nutné, aby žádný neměl, a v případě, že zjevně nějakým disponuje, znamená to „zvrácenost“ a přitěžující okolnost navíc.

Nepohodlní historikové jsou vesměs označováni za „pseudohistoriky“, stejně tak se nonkonformní badatelé dočkají nařčení tvorby „pseudovědeckých“ teorií. (Dbá se na vysoce účinné použití uvozovek.) Objevuje se snaha o to, aby se na talent spisovatele, intelektuála nebo umělce nepohlíželo jinak, než se zřetelem k jeho postojům, ať skutečným či domnělým – stejně jako v totalitních režimech, kde shoda s ideologií odedávna určovala měřítko hodnoty literárních, duchovních nebo uměleckých výtvorů.

Při morálním odsuzování se s mimořádnou oblibou užívá „řeči profylaxe“, v níž je „zlo“ přetlumočeno v „nemoc“. Vstupujeme do éry hygienického myšlení, ve kterém každý kontakt s nepřítelem, každá četba jím vytvořených textů působí nakažlivě, ironizuje Pierre-André Taguieff. „Špatné názory“, jejichž šíření je třeba zastavit, jsou srovnávány s „metastázemi“, „morem“, „rakovinovým nádorem“, s přenosem mikrobů. Aby se uniklo „nákaze“, aby „zlu“ bylo zabráněno uchytit se, aby se získala kontrola nad „infekcí“, dochází ke zřízení „nákazové blokády“, „ochranného pásma“, které díky všeobecnému podezírání a nepřetržité bdělosti umožňuje izolovat a posléze odstranit „nakažená stáda“. Takové biomedicínské metafory jsou jistě také příznačné.

Každý kontakt se „špatným myšlením“ je chápán jako „pramen znečištění“ a jeho šířitelé jsou považováni za „nakažené morem“. Logickým následkem tak zůstává systematické vyhýbání se diskusi. Diskutovat s těmi, kteří hlásají „špatné názory“, by totiž znamenalo dát jim „platformu“, východisko, a tím jim tedy věc usnadnit. Ti, kteří si určili za cíl zabránit volnému vzájemnému setkávání (či střetávání) idejí a myšlenek, se proto chlubí, že nediskutují, neboť nechat se vtáhnout do diskuse již znamená „spoluvinu“.

Tento postoj je samozřejmě velmi praktický, a sice ze dvou důvodů. Obviněný jednak nemá možnost se proti křivým nařčením ospravedlnit, a tak může být skepse, místo k jeho prospěchu, užita jako dodatečný důkaz viny. Za druhé, a to především, v případě vyhnutí se diskusi není třeba nic vyvracet, takže se „správně smýšlející“ konformisté mohou zdržet intelektuální výměny názorů, které, a to je nutno říci, jsou dnes zřídka kdy schopni.

Nyní se poznámka Jeana-Pierre Vernantse stává srozumitelnější: Všude, kde se zapovídá diskuse, se ocitáme mimo to, co se nazývá racionálním myšlením. Ocitáme se ve sféře náboženské, i když tato předstírá, že je ateistickou.

Chantal Delsolová oprávněně zdůraznila, že morálka emocí ukládá dnešnímu člověku zvláštní vztah k jeho protivníkům. Soupeř není odražen ani odzbrojen, nýbrž potupně pronásledován urážkami; není popírán, ale „vyřízen“ – zesměšněn a zavržen s nálepkou neofašisty, inkvizitora, narušitele, aniž je třeba argumentů.

Zde je patrný hlavní cíl – zamezit „vmísení argumentů“. Je to také případ polemiky jako parazitní formy diskuse, který tak trefně popsal Michel Foucault. Jak je z právní praxe patrné, neotvírá polemika možnost rovnocenné diskuse; s rozmluvou nemá co do činění; stanovuje řízení, projednává podezřelého, snáší důkazy jeho viny a pojmenovává jeho provinění, vyslovuje rozsudek. Ten, kdo polemizuje, má z principu oprávnění, které ho zmocňuje k válce a činí tento boj spravedlivým; ve svém protějšku nevidí partnera v hledání pravdy, nýbrž soupeře, nepřítele, který nemá pravdu, škodí a jehož samotná existence představuje nebezpečí. Nejde o to uznávat druhého jako subjekt s právem hovořit, nýbrž ho jako účastníka jakéhokoli dialogu odmítnout. Konečným cílem není přiblížit se co možná nejblíže ke skryté pravdě, nýbrž dopomoci k vítězství spravedlivé věci, kterou polemik od počátku otevřeně zastupuje.

Jean-François Revel, aby definoval hodnocení ideje na základě její vhodnosti pro vládnoucí ideologii nebo shody s ní, mluvil kdysi o „loajalitě“. Dodejme, že tato loajalita představuje nulový bod analýzy.

A právě proto, že loajalita dnes převládá, jsou odsuzované názory jednoduše prohlášeny za závadné nebo neúnosné, aniž by se dokázala jejich nesprávnost. Jinými slovy, morální odsouzení zprošťuje nutnosti ověřovat

hypotézy a teorie z hlediska pravdy nebo lži. Neexistují už názory správné nebo chybné, nýbrž jen takové, co jsou duchu doby ještě přijatelné, a pak ty už nepřijatelné.

Tento postoj je jen zesilován halucinacemi představitelů „dobrého myšlení“. Také zde nehraje roli, zda je idea správná, či ne – důležité je vědět, jaké strategii slouží, kdo a s jakým záměrem se na ni odvolává. Tak může být kniha, i když má „nezávadný“ obsah, denuncována právě z důvodu, že činí „netolerovatelné“ názory „tolerovatelnými“ nebo že může „pracovat“ v rukou těch, které je třeba umlčet. Rozumí se, že za těchto okolností je důležitější, kdo co říká, než co se říká. Existují přípustné a zavrženíhodné pasáže. Každá kritika se potom jeví jako pokus o diskvalifikaci, které lze dosáhnout uplatněním pojmů, od nichž se nečeká, že popisují skutečnost, nýbrž že zbavují legitimacy. Naši svérázní stratégové tak prozrazují svůj způsob myšlení, který přiznává hodnotu idejím jen tehdy, jeví-li se jim využitelné.

V minulosti byla taková delegitimizace prováděna k újmě nejrůznějších myšlenkových soustav (vzpomeňme kupříkladu groteskní, pomlouvačné a štvavé kampaně Josepha Raymonda McCarthyho v padesátých letech). Dnes se očividně zaměřuje jediným směrem. Hodlá prohlásit za nesprávnou a nezákonnou každou myšlenku, každou teorii a každou duchovní soustavu, která odporuje osvícenské filosofii – protože na této (se všemi možnými odstíny) spočívá legitimita dnešních západních společností.

Antirasismus a antifašismus: dva přízraky

„Politicky korektní“ myšlení k tomuto účelu používá především dvě formy podvodu – „antirasismus“ a „antifašismus“. Rád se k těmto tématům vyjadřuji, neboť já a moji přátelé jsme na naše moderní mudrce nečekali a rasové teorie a veškeré formy totalitarismu jsme odsoudili a podrobili argumentační kritice.

Rasismus představuje ideologii, která předpokládá nerovnost ras a chce vysvětlit celé dějiny lidstva s ohledem na rasový faktor. Dnes není tato ideologie zastávána skoro nikým. Předstírá se však, jako by byla všudypřítomná, když se ztotožňuje s nepřátelstvím vůči cizincům a s nedůvěřivým nebo odmítavým postojem k „druhým“.

Následně je „rasismus“ prohlášen za symbolické ztělesnění zaostalého iracionalismu, který má údajně kořeny v pověře a předsudku a zabraňuje vzniku transparentní společnosti. Tato kritika „rasismu“ jako absolutní

iracionality chce očistit „liberální“ pohádku od pre-racionálního světa jako zdroje všeho zla. Už více než před půl stoletím Theodor Adorno a Max Horkheimer ukázali, že tato pohádka pouze prozrazuje neschopnost moderny čelit jinému, rozdílnému pojetí jsoucna a jeho zvláštnostem.

Tím, že Nová třída odsuzuje „rasismus“ coby čistou iracionalitu, to znamená jako kategorii, o které se nedá mluvit, přiznávají zároveň vzdálení se od reality. Nádvkem však také přispívá k neutralizování a odpolitizování sociálních problémů. Je-li totiž „rasismus“ v podstatě „šílenství“ nebo „trestuhodné smýšlení“, má potom boj proti rasismu co do činění se soudy a ústavy pro duševně choré, nic však s politikou. Nové třídy to ovšem umožňuje zapomenout, že rasismus představuje ideologii vzešlou z moderny, a že jeho cesta vedla přes sociální evolucionismus, vědecký pozitivismus a teorii pokroku.

„Antifašismus“ je pak úplně překonaná kategorie, právě tak jako „fašismus“, jehož potírání předstírá. Výraz „fašismus“ dnes již ostatně neodkazuje na nic konkrétního. Jde o gumový, ohebný pojem, libovolně roztažitelný a užitelný, bez jakékoli popisné ostroty. A přívlastek „fašistoidní“ se vůbec hodí pro všechny případy. Již Leo Strauss hovořil o „reductione ad Hitlerum“, aby tuto čistě polemickou formu diskreditace charakterizoval. Způsob, jakým je dnes každé nonkonformní myšlení označováno jako „fašistické“ lidmi, kteří by sotva uměli definovat, co tím myslí, podléhá stejné strategii.

„Existuje typicky evropská forma politické korektnosti, a ta spočívá v tom, vidět všude fašisty,“ poznamenává v této souvislosti Alain Finkielkraut. Jean-François Revel k tomu dodává: „U zástupu pomlouvačných pisálků je to běžné, nakydat národní socialismus a revizionismus na každého, jehož vážnost chtějí pošpinit.“ Následky jsou vidět každý den. Seběmenší událost v politickém životě Francie je pozorována skrze zpitvořený, groteskní obraz „fašismu“ nebo okupace Francie Němci. Vichy slouží jako „základna“, která umožňuje udržovat psychodrama. A protože se „památka“ klade nad „povinnost pravdy“, je tato „vzpomínka“ pravidelně vzývána, aby ospravedlnila nejspornější přirovnání nebo nejnesmyslnější srovnání.

„Věčné obviňování ostatních z fašismu,“ píše dále Jean-François Revel, „a sice s tak nápadným přeháněním, že to původce obvinění spíše zesměšňuje, prozrazuje pokrytecké pohnutky politicky korektních. Cenzorům,

kteří se od ztráty marxistického evangelia, onoho nesrovnatelného nástroje duchovního útisku, cítí opuštěni, slouží tato zvrácenost jako náhrada.“ V této souvislosti lze zmínit charakteristický výbuch nepřátelství, když se, následkem vyhodnocení kremelských archivů, začaly kácet pomníky některých legendárních „hrdinů“ naší doby. Typický je také způsob, jak pouhé zjištění, že komunistický systém sprovodil ze světa víc lidí – sto milionů! – než jakýkoli jiný, vyvolalo ušlechtilé rozhořčení v kruzích, „které dělají všechno, aby míru katastrofy zastřely“ – jako by takové zjištění bagatelizovalo nacionálně socialistické zločiny, které jsou prý per definitionem jedinečné a s ničím nesrovnatelné; jakoby údajná čistota původních záměrů komunismu mírnila ohavnost jeho zvěrstev; jako by oba totalitní systémy, jejichž rivalita a vzájemné dotváření vyplnily 20. století, spolu nesouvisely natolik, že se jednomu bez druhého nedá opravdu porozumět; jakoby mrtví neznamenalí všude totéž, nýbrž někde něco víc než jinde.

Je také třeba si uvědomit, že současný „antifašismus“ má zcela jinou povahu než dřív – můžeme ho charakterizovat ne jako opak fašismu, nýbrž jako fašismus naruby. Ve třicátých letech sloužilo heslo o „antifašismu“ (které razil Stalin v rámci autentického boje proti skutečnému fašismu), komunistickým stranám k tomu, aby obvinily buržoazně kapitalistickou společnost, že připravuje půdu totalitarismu. Šlo o to ukázat, že liberální demokracie a „sociální zrádci“ představovali potenciální spojence fašismu. Dnes je to přesně naopak. „Antifašismus“ slouží jako alibi všem, kteří se připojili k myšlenkové uniformitě a vládnoucímu systému; těm, kteří se vzdali každého kritického postoje a slouží společnosti, která jim poskytuje výsady a prebendy. Tím, že současně používají „antifašistickou“ rétoriku, předstírají, že sami sobě zůstali věrni. Jinými slovy, „antifašistický“ postoj umožňuje takovému kajícímu, aby pozapomněl na svou nevěrnost a zřeknutí se ideálů. Byl-li antifašismus ještě včera prostředkem k pranýřování komerčního kapitalismu, dnes je v jeho službách. Dokud se totiž potenciální rebel bouří proti fantomu fašismu, může skutečná moc v klidu spát. Tak se naši dnešní „antifašisté“ zasazují o cosi, co nejenže stávající společnost neohrožuje, nýbrž ji v její podstatě posiluje, a stávají se tak opravdovými hlídacími psi této společnosti. Také pro dnešní politiky představuje odsouzení „fašismu“ výbornou příležitost ohrát si vlastní polívčičku. Ti nejzkorumpovanější toho bezostyšně využívají, aby zmenšili míru své zpronevěry. Jestliže totiž „fašismus“ představuje absolutní zlo a oni ho odsuzují, nemohou být přece absolutně špatní. Fingované účty, nedo-

držené volební sliby, pletichy či vydírání všeho druhu jsou sice politováníhodnými přečiny, v porovnání s tím „nejhorším“ se však jeví jako druhořadé.

Nejen intelektuální levice a politici však potřebují „fašismus“ povýšený na absolutní zlo. Celá zanikající moderna potřebuje přízrak, s jehož pomocí lze tlumit sociální patologii, kterou sama vyvolala. Výmluva, že jakkoli se dnes mohou dít špatné věci, přesto nesnesou srovnání s tím, co se dělo v minulosti, je vždy po ruce. Jde o to, abychom akceptovali poměry, které považujeme za odpudivé, s tím, že bychom se mohli dožít něčeho ještě horšího.

Legitimita moderny se tedy opírá o přízrak, který byl prý čímsi „nevídaným“ a kdykoli se může v plné síle vrátit. Konfrontována s vlastní prázdnotou, konfrontována s tragickým ztroskotáním svých původních tužeb o osvobození člověka, konfrontována s kontraproduktivitou, kterou všude plodí, konfrontována se zplošťující absurditou a nihilismem epochy, kterým se ve svém katastrofálním stavu sama koří, konfrontována se skutečností, že člověk se stává stále zbytečnějším právě v okamžiku, kdy se všude hlásají jeho práva, nemá moderna jiné východisko, než odvracet pozornost – ukazovat falešná nebezpečí, aby nebyla vidět skutečná. Absolutní „zlo“ pak funguje jako báječný prostředek, jak akceptovat zla každodenní, ve srovnání s „absolutním zlem“ nahodilá, relativní a veskrze vedlejší.

Bylo by chybou věřit, že současný „antifašismus“ je úplně vycucaný z prstu. Představuje pro společnost, která na miskou vah již nemůže přihodit nic pozitivního, základní, byť negativní ospravedlnění. Antifašismus zakládá identitu Nové třídy, která může existovat, jen když se ohání přízrakem zla; jinak hrozí, že padne zpět do vlastní nicoty a bezvýznamnosti. Tak jako mnozí odvozují svoji identitu pouze z nadávání na imigranty, Nová třída ji odvozuje z veřejného kárání absolutního zla, jehož nahozené stíny zakrývají její ideologickou prázdnotu, duchovní bídu a chybějící názorovou základnu, zkrátka skutečnost, že už nemá, co říci a nenabízí ani žádnou původní analýzu situace, z níž by bylo možné odvodit řešení.

Pro hlavní stan „dobrého myšlení“ je proto životně důležité znemožnit každou otázku po principech, které jsou základem jeho legitimacy. Jinak by vládnoucí ideologie musela být připravena sama sebe zpochybnit. Na to ale přistoupit nemůže, neboť s většinou velkých mesianistických ideologií sdílí přesvědčení, že když jdou věci špatně a očekávaný úspěch se nedostavil, není to v tom, že by byly špatné principy, nýbrž naopak jen v tom, že nebyly

náležitě a v dostačující míře aplikovány. Komunismus neuskutečnil ráj na zemi jen proto, že ještě neodstranil dostatek svých odpůrců – to bylo slyšet včera. Dnes se říká, že neoliberalismus je v krizi a globalizace vyvolává sociální problémy pouze kvůli tomu, že ještě existuje příliš mnoho překážek, které ztěžují bezproblémový chod trhu.

Aby se dosáhlo žádoucího cíle (nebo aby se ztroskotání projektu objasnilo), je třeba obětního beránka, nepřizpůsobivého protivníka, který se odchyluje od normy, jinak myslící živel – včera to byli Židé, svobodní zednáři, nemocní leprou nebo jezuité, dnes jsou to domnělí „fašisté“ nebo „rasisté“. Tito „úchylkáři“ představují narušitele stojící v cestě racionální společnosti, a ta od nich musí být pomocí vhodných opatření očištěna. Fakt, že dnes například ve Francii existuje nepřátelství vůči cizincům, „nespočívá v nesprávně vedené imigrační politice, nýbrž v tom, že ve společnosti dřímá rasismus“.

Ve společnosti, jejíž složky jsou stále heterogenní, je tedy náramně důležité založit, zároveň s určením obětního beránka, něco na způsob civilního náboženství. Šíření opovržení pak slouží jako slučující katalyzátor, zatímco boj proti zdánlivému nepříteli pomáhá udržovat zdání jednoty.

Morální zatracení má ještě jednu výhodu – vede totiž nejen k odpolitizování konfliktu, nýbrž také ke kriminalizaci protivníka. Ten se mění v absolutního nepřítele, jehož je záhodno odstranit všemi dostupnými prostředky. Nemá to daleko k totální válce, čím totálnější, čím víc se předstírá, že je vedena ve jménu lidstva. Bojuje-li se v tomto jménu, protivník je rázem z lidstva vyloučen, upírá se mu lidská podstata. Odtud už je jen krůček k ospravedlnění vraždy a lynče.

Ještě musíme zdůraznit, že diskvalifikující nálepky („fašista“, „rasista“), které jsou dnes ve jménu „politické korektnosti“ užívány, znamenají vnější cejchy, které si nikdo sám nenárokuje – v protikladu ke třicátým létům 20. století, kdy se komunisté a fašisté ke svým pojmenováním hrdě hlásili. Jejich užití nemá tedy objektivní, informační nebo popisnou hodnotu, nýbrž čistě subjektivní, účelovou nebo polemickou. Položme si nyní otázku po oprávnění takového přepisování. Protože ho nelze dokázat, lze vyvodit, že „důkaz“ vyplývá z pouhé možnosti přidělení nálepky.

Psychoanalytička Fethi Benslama píše, že „fašismus“ dnes není žádný pevný blok, ani snadno identifikovatelná entita ztělesněná v systému, diskurs

a organizace, kterou je možno uchopit – spíše vykazuje fragmentární a difusní formy, takže nikdo s jakýmkoli světovým názorem není chráněn před tímto puncem.

Velmi poučná slova. Jestliže se totiž fašismus „všude tajně rozšiřuje“, potom může „antifašismus“ také každého obvinít. Problém je v tom, že přesvědčení o všudypřítomnosti zla je základem každé inkvizice. A je to také základní princip všech z minulosti známých zastánců spikleneckých teorií, od lovců čarodějnic po propagandisty Protokolů sionských mudrců.

Tak jako antisemité za vším vidí Židy, tak noví inkvizitoři spatřují všude „fašisty“. A protože největší d'áblovou lstí je přesvědčit svět, že žádný ďábel neexistuje, nejsou protesty samozřejmě nikdy slyšet. Tak funguje systém, který užívaly právě tak tribunály inkvizice jako moskevské soudy – kdo se přizná, je vinen, kdo se nepřizná, je vinen tím spíš. K dovršení všeho umožňuje haraburdí psychoanalýzy vykládat popření jako přitakání a rozhořčený odpor jako důkaz zarytosti, zvilosti a zarputilosti stvrzující vinu.

„Policie postranních myšlenek“

„Člověk není tím, co v sobě skrývá, nýbrž tím, co dělá,“ mnil André Malraux. Je-li Nová inkvizice toho názoru, že „fašismus“ je všude (což znamená nikde), tvrdí naopak, že lidé jsou především tím, co skrývají – a to si žádá odhalení, pátrání za vnějším zdáním, čtení mezi řádky. Falešná podezření a křivá obvinění pak neznají mezí. Dešifruje se, luští, pátrá po „nedorečeném, nevysloveném“. Čili – autoři jsou denuncováni ne za to, co napsali, nýbrž za to, co nenapsali, ale určitě napsat chtěli. Nebojkotuje se obsah knih, který beztak zůstává nepovšimnut, nýbrž souvislosti, které jsou jim přičeny. Ideová policie je „policí postranních myšlenek“.

Vzpomeňme, že právě v USA, jediném západním státě s opravdu zanedbatelným počtem komunistů, zuřil v McCarthyho éře inkvizitorský antikomunismus. Mechanismus vypadal stejně – protože komunismus nikde nebyl, vyvodilo se, že je všude. Neexistence nebezpečného nepřítele nikdy neuklidní, naopak, nepřítel je pak vnímán jako ještě nebezpečnější, protože se uměl udělat neviditelným. Tím se dá pronásledování rozšířit. Jak ale řekl Marcel Pagnol: „K čemu se namáhat pátráním po vinících, když je můžeme určit?“

To vede k tomu, že se dnes utváří nová kategorie páriů. Zahrnuje „politicky nekorektní“, domnělé „úchylkáře“, podezřelé intelektuály, sdružuje všechny ty, jejichž existence je trpěna jen pod podmínkou jejich vypovězení na periferii, odkud je nikdo neslyší. V knize Louise Pauwelse, která vyšla jen několik měsíců před jeho smrtí, se píše: „Člověk by musel napsat seznam všech velkých spisovatelů, kteří byli kvůli svému smýšlení zapuzeni, vyhnáni, exkomunikováni. Zjistilo by se, že v tomto oboru totalitní režimy dávno nemají monopol. Žlutá hvězda „špatně myslících“ má ještě budoucnost. V našich demokraciích jsou autodafé mlčení mnohdy účinnější, než národně socialistické hranice a stalinská cenzura. Běžný obžalovaný může svou nevinu dokázat: je to otázka alibi, skutků a prokazatelných skutečností. Spisovatel, obviněný z odchylky proti vládnoucímu myšlení, trestu vyloučení neunikne. Umírá udušením, zaživa pohřben.

Ve světle právě popsaného fenoménu je zřejmé, že dnešní společnost zpočátku pluralismus oslavuje pouze proto, aby jej nakonec o to lépe odstranila. Vidíme také, že jakási levice, která ještě včera kritizovala buržoazní společnost a morálku, se dnes stala zastáncem politického reformismu a morálního konformismu.

Odvaha ke svobodě

Je odvážné v době rasové selekce, apartheidu a segregace odsoudit rasismus. Je odvážné za III. republiky odsoudit kolonialismus. Je odvážné ve 30. a 40. letech vystoupit proti hitlerismu se zbraní v ruce. Ale dnes? V roce 1997 se bojovníci proti nacionálnímu socialismu neměli čeho obávat, leda snad zesměšnění. Hesla, která včera mohla svým původcům vynést vězení nebo smrt, jsou dnes spolehlivým klíčem do světa médií a vydavatelství. Tedy – není odvaha kritizovat s padesátiletým zpožděním fašismus, dnes je odvážné bojovat proti „politické korektnosti“, proti ničení kolektivních identit a tradičních kultur, proti moci nadnárodních koncernů a proti tržní demokracii. V protikladu k názorům, které jsou dnes v kursu, protože již dávno postrádají riziko, vám ovšem tento druh odvahy právo a pocty nezjedná, pouze čest.

Cenzura existovala vždy a sklon k nesnášenlivosti představuje součást lidské mysli. Vládnoucí ideologie existovaly také vždy a všechny vládnoucí systémy usilovaly, byť v rozdílné míře, společnost normalizovat a potlačit odlišná mínění. Fakt, že se cenzura znovu vrátila právě v dnešní době, je nicméně poučný, neboť tento comeback nastává ve společnosti, která uznává

svobodu názorů a předstírá její garanci. Článek 11. Deklarace práv člověka a občana z roku 1789 řadí svobodu myšlenky a svobodu názoru k nejcennějším lidským právům. Zákon o svobodě tisku z 29. července 1881 vyhláší v článku 1., že knihtisk a knižní obchod jsou svobodné. To už ale neplatí. Zatímco ve východních zemích, které již nespádají pod vliv sovětské moci, je svoboda slova naprostá (Benoist pravděpodobně naráží na své osobní zkušenosti z předputinovského Ruska, pozn. překl.), zatímco v USA připouští první dodatek ústavy svobodné vyjádření všech názorů, je dnes Francie (společně s Německem) v západním světě tou zemí, kde je svoboda názorů v praxi zúžena a omezena nejvýrazněji.

„Žádná svoboda pro nepřátele svobody“ je stará fráze, s níž se vždy vynoří otázka, jak svobodu definovat a především, kdo je oprávněn určit její nepřátele. V 19. století byli revoluční socialisté, kteří povstali proti sociálnímu vykořisťování, popotahováni k soudům kvůli navádění k nenávisti. Stejná výtka dnes pronásleduje každého, kdo se nepodrobí ideologii lidských práv. Svoboda slova se omezuje na tolerantní názory. Ale právě za nimi svoboda slova začíná – tak byla také definována všemi, kteří bojovali za její vítězství. Jakou hodnotu má svoboda projevu pro tvrzení, která považuje za správná a rozumná každý? Vždyť svoboda projevu znamená základní předpoklad pro volný, ničím neomezovaný rozvoj idejí a tím pro realizaci demokratické výměny názorů. I nejvíce pohoršující, zdánlivě nedůležité nebo dokonce nesmyslné názory mohou v této souvislosti přinést užitek.

Je pravda, že svoboda slova je nedělitelná a že její existence končí, pokud se určí její hranice. Je pravda, že cenzura je nepřipustná – bez ohledu na příčinu, identitu její oběti i podmínky, za kterých se provádí. Žádná cenzura není duchovně ospravedlnitelná a zůstává ostatně neúčinná. Kdo dnes cenzuru odsuzuje, dočká se nařčení, že je s cenzurovanými takříkajíc jedna ruka. Toto obvinění ve formě vydírání je stejně tak nepřijatelné.

Mezi názory a tezemi, které jsou dnes stíženy zákazem, se zajisté nacházejí i ty odporné a nesmyslné. (Je tragické, že se sotvakdo ještě odváží to říci, ze strachu, aby „nevyhl s vlky“.) Existují názory hodné odporu, ale zákony, které je chtějí potlačit, jsou ještě odpornější. Nejde přitom o to, zastávat se cenzurovaných, jako vyslovit se proti cenzuře, ne bránit toho či onoho, nýbrž každému potvrdit právo na svobodné vyjádření.

McCarthyismus a sovětský systém zmizely, dědictví Ždanova a McCarthyho je však stále ještě zde. Avšak zatímco za Stalina nebo McCarthyho byli konfidenti nuceni udávat, chtěli-li si zachovat práci nebo svobodu, dnes vidíme udavače denuncovat, aniž by je k tomu kdokoli nutil. Nehnusí se jim konzumovat zvrátky senátora McCarthyho, tak velmi jsou zaměstnání sestavováním spisů, sběrem dat, vynášením klateb. Pohoršují se nad denunciacemi, kterým byli během německé okupace vystaveni Židé, sami ale nejednají jinak, když znovu udávají ty, kteří se ocitli na indexu. Všechno se přitom odehrává v atmosféře, kterou Cornelius Castoriadis trefně označil jako „přibývajících význam bezvýznamnosti“, a samozřejmě pod znamenitými morálními záminkami. Ve společnosti všeobecného dohledu, v níž žijeme a která již disponuje prostředky kontroly veřejného a soukromého života, které totalitní režimy nikdy neměly, je každá metoda, jež vás dostane mimo hru, dobrá.

Pojmenoval jsem hlubší důvody této vlny nesnášenlivosti – špatné svědomí provinilců, kteří se dali koupit; rostoucí nekulturnost, kterou pěstují ti bez nápadů, aby pomlouvali, nikoli argumentovali; a konečně strach Nové třídy, jejíž příslušníci (kteří už dávno nejsou vybíráni na základě skutečných schopností, nýbrž na základě schopnosti nechat se vybrat), lidé, jimž chybí pevná základna spojení s národem, žijí ve strachu a hrůze, že ztratí svá místa a výsady. Pojmenoval jsem rovněž cíle cenzury – diskvalifikace duchovních směrů nebo myšlenkových škol, které již nesmí mít právo na svobodné vyjadřování; označení obětních beránků, aby se zabránilo, že je tito sami poženou k odpovědnosti; odvrácení veřejnosti od patologií současného systému; trend učinit z veřejného odsouzení „špatného myšlení“ základní předpoklad pro mediální a společenské uznání.

Tento systém cenzury vydrží, dokud se udrží sám. Mám pocit, že se zhroutí působením vlastní dynamiky. Přejde den, a my ho ještě zažijeme, kdy se udavači začnou udávat navzájem. A my tu stále budeme.

Jsme dnes obklopeni moralisty, kteří chtějí, abychom litovali naší domnělé „nekorektnosti“, neboť ta prý nás zbavuje slušnosti. Na rozdíl od nich ale nemáme čeho litovat. Až se v naší zemi najde skupina intelektuálů, která – jak se tomu již děje jinde – najde odvahu a společně vystoupí proti Nové inkvizici, budeme promlouvat dál, dokud žijeme. Dokud žijeme, budeme disidenty bránícími právo na kritické myšlení. Dokud žijeme, budeme na něm dále pracovat.

V době, kdy normalizace vrcholí, je nutné apelovat na sjednocení svobodných duchů a buřičských srdcí o to víc. Dámy a pánové, pryč s cenzurou! Ať žije svoboda!

(Alain de Benoist: Praxe nové inkvizice. Překlad Karel Veliký. Tübingen, 2001)

Plíživá cenzura

Mark Steyn (narozený v roce 1959 v Torontu) je hostujícím profesorem na Hillsdale College. Jako umělecký kritik a politický komentátor psal a píše např. pro The Spectator, The Daily Telegraph, Jerusalem Post, National Review, National Post, The Atlantic Monthly či New Criterion. Je autorem několika knih, např. America Alone: The End of the World as We Know It.

Plíživá cenzura

Abych byl upřímný, o svobodě slova jsem moc nepřemýšlel do té doby, dokud jsem se v roce 2007 v Kanadě nestal terčem žalob týkajících se „nenávistných výroků“.

Nemyslím si, že jsem v té době chápal, jak daleko již útok levice na tuto základní západní svobodu došel. V roce 2008, krátce poté, co mé texty stanuly na lavici obžalovaných v Britské Kolumbii, obviněny z „ohavné islamofobie“, mi několik čtenářů časopisu National Review zaslalo z USA emaily s podivem, co že se to vlastně děje. Říkali mi: „Neblázni, buď v klidu, co zmůže nějaký pseudo-soud pro lidská práva?“ A já odpovídal, že trestem ze zákona dle Sbírky zákonů Britské Kolumbie o lidských právech by mohlo být to, že Maclean S, nejprodávanější novinový týdeník v Kanadě, a v návaznosti na to jakýkoliv jiný nakladatel, budou mít zakázáno publikovat jakékoliv mé texty týkající se Islámu, Evropy, terorismu, demografie, sociálního státu, multikulturalismu a ostatních příbuzných témat. A že tento zákaz bude trvalý, a navíc rozhodnutí soudu bude mít stejnou váhu jako rozhodnutí nejvyššího soudu. Stal bych se prakticky nepublikovatelným v zemi, ve které jsem se narodil. Teoreticky bych se mohl ucházet o místo baletního kritika nebo psát články o zahradničení, ovšem pokud by se Královský balet ve Winnipegu rozhodl během Vánoc tančit představení s názvem Džihád, musel bych se i této práci vyhnout.

Co mi však na tom celém přišlo podivné, bylo to, jak málo lidem se zdál tento trest podivný. Kanadská vláda si skutečně nejspíš myslí, že je zcela přirozené, aby stát vydával doživotní zákazy publikování, stejně tak jako si nizozemská vláda myslí, že je přirozené postavit vůdce parlamentní opozice před soud za jejich politické názory, a francouzská vláda si zase myslí, že je

vhodné, aby spisovatelé byli souzeni za to, co prohlásily jejich fiktivní postavy. S výjimkou Spojených států takřka po celém západním světě narůstá ochota a snaha státu regulovat veřejný diskurs, a vlastně i ten neveřejný. Lars Hedegaard, ředitel Danish Free Press Society, byl souzen, zproštěn viny, jeho proces byl obnoven a nakonec byl skutečně odsouzen za „rasismus“, a to proto, že v soukromí kritizoval chování Islámu k ženám, ale byl nahráván a nahrávka byla vypuštěna do světa. Reverend Stephen Boisson byl odsouzen za ohavný zločin napsání homofobního dopisu adresovaného místním novinám. Rozsudek, který vyřkla Lori Andreachuk, agresivní sociální inženýrka a lidskoprávní komisařka státu Alberta, jej odsoudil k doživotnímu zákazu vyjadřovat se jakkoliv „opovržlivě“ o homosexualitě během svých kázání, v rádiu, v novinách nebo dokonce osobních emailech. Povšimněte si onoho právního termínu: nejde o nic nezákonného nebo o nenávist, jde jen o opovržení. Dale McAlpine, praktikující – ano, tušíte správně – křesťan, rozdával v anglickém městečku Workington letáky a bavil se s okoljdoucími, když tu byl zatčen za rušení veřejného pořádku konstáblem Adamsem, důstojníkem pro záležitosti gayů, lesbiček, bisexuálů a transgenderu. Ten totiž zaslechl pana McAlpinea říkat, že homosexualita je hřích. „Já sám jsem gay,“ prohlásil konstábl Adams. „No, to na tom nic nemění, pořád je to hřích,“ odpověděl pan McAlpine. A tak ho konstábl Adams zatknul za obtěžování konstábla Adamse.

V zájmu objektivity je třeba dodat, že pan McAlpine byl zatčen také za obecné obtěžování veřejnosti, nejen za obtěžování teplého policajta. Nikdo z veřejnosti si sice nestěžoval, avšak jak poznamenal konstábl Adams, pan McAlpine „mluvil příliš nahlas“, takže teoreticky jej mohli slyšet i ostatní. A s takovým chováním se přece musí zatočit, nebo ne? Zatčenému tak byly odebrány otisky prstů a vzorek DNA a na sedm hodin byl uvržen do cely. Když jsem byl malý kluk, tradoval se veřejně takový vtip o záchodcích na Piccadilly Circus. Nesmíte se na nich nikomu dívat do očí, protože záchodky jsou plné směšně přestrojených policistů v bílých rolácích, kteří se snaží zatýkat lidi za nabídku homosexuálního styku. Dnes už je všechno jinak. Policisté by vás nejraději zatkli, jestliže takovou nabídku neuděláte.

V takovém prostředí jsou časem prověřené národní rysy snadno ochromeny.

Jednu generaci zpátky měli dokonce i britští trockisté a marxisté dostatek zdravého anglického rozumu, aby pochopili, že průmyslově sériové práskačství v rámci rodin a kruhu přátel v komunistických státech východní Evropy nebylo zcela *all right*. Nyní je Anglie jakousi Stasi nad Avonou, zemí, kde i když jste mimo doslech důstojníka pro záležitosti gayů, stačí jen nemístná poznámka v přítomnosti spolupracovníka nebo kamaráda. Čtrnáctiletá Codie Stottová požádala svou učitelku ve škole Harrop Fold, jestli by mohla být přeřazena k jiné skupině v rámci třídního projektu, protože v té její spolužáci mluvili urdštinou a ona jim nerozuměla. Učitelka zavolala policii, která ji odvezla na stanici, vyfotografovala, odebrala jí otisky, vzorek DNA, šperky a tkaničky u bot, poté ji na tři a půl hodiny zavřela do cely a vyslýchala s podezřením na trestný čin veřejné rasové urážky. „Bylo vzneseno vážné obvinění týkající se rasově motivovaného výroku,“ prohlásil ředitel školy Antony Edkins. Škola prý „nebude tolerovat rasismus v jakékoliv podobě.“ Ve svém prohlášení uvedla manchesterská policie, že „zločiny z nenávisti“ bere velmi vážně a že zacházení se slečnou Stottovou bylo v souladu s „běžným postupem“.

To opravdu bylo. A v tom je ten problém. Když jsem tehdy v Kanadě já sám narazil, ozvalo se jen velmi málo ortodoxních pravičáků, aby se mě zastalo a řeklo, že myšlenková policie se vymyká kontrole a je potřeba ji zkrotit zákony. Mezi těmi málo byl také Keith Martin, liberální poslanec a příslušník viditelné minority – jak on sám říká: „Jsem trochu víc opálený.“ Pro své názory byl on a pár dalších přesvědčených liberálů urážen Warrenem Kinsellou, podřadným mediálním poradcem Liberální strany a chlápkem, který sám sebe pokládá za kanadského Jamese Carvilla. Když se Kinsella vysmíval těmto osamoceným obráncům svobody slova, jaké to asi pro ně bylo být na stejné lodi jako Steyn ... a anti-semité ... a obhájci bílé nadřazenosti? No, jaképak to asi mohlo být?

Sám pan Kinsella se nedlouho poté musel poníženě omlouvat „čínské komunitě“ za vtip o kočičích specialitách v jeho oblíbeném čínském restaurantu v Ottawě: dokonce i ti cenzurou a politickou korektností nejposedlejší bojovníci se totiž občas zapomenou a náhodou se zachovají jako normální lidské bytosti. Ještě než byl nucen kvůli oné čínské kočce zatnout zuby, unikla však tomuto liberálnímu nádeníkovi, stejně jako tolika jeho souvěrcům, zásadní pointa. Svoboda slova neznamená, že člověk s tmavou pletí a bílý rasista jsou na stejné lodi. Naopak to znamená, že každý z nich má právo na

svou vlastní. Naproti tomu kanadské „lidskoprávní“ komise, britský důstojník pro gaye a evropští státní zástupci si myslí, že loď by měla být jen jedna, tj. měla by existovat jen jedna strana debaty. A čím dál otevřeněji tuto myšlenku prosazují.

A tak, když Anders Breivik postřílel desítky svých krajanů, jedinou věcí, která západní levici zajímala, byla příležitost k ještě většímu omezení veřejného diskursu. S radostí se vrhli na patnáctisetstránkový „manifest“, ve kterém Breivik citoval mě, Johna Derbyshira, Bernarda Lewise, Theodora Dalrympla a mnohá další známá jména z podobného okruhu. Citoval ale také Winstona Churchilla, Thomase Jeffersona, Mahátmu Gándhího, Marka Twaina, Hanse Christiana Andersena a mou levicovou krajanku Naomi Kleinovou, autorku protikonzumní knihy „No Logo“ (česky vyšla jako Bez loga, pozn. red.) a dopisovatelku amerického časopisu The Nation a britského deníku Guardian. Jen tak pro zajímavost, mé jméno se objevilo čtyřikrát, jméno slečny Kleinové také čtyřikrát.

Přesto se britská, kanadská, australská, evropská a americká levice (a větší než malé množství podobně smýšlejících Američanů) postavila jako jeden muž a požadovala cenzuru velmi úzkého segmentu Breivikem citované a přitom velice různorodé literatury.

„Nechápu, jak si můžete myslet, že je v pořádku, aby lidé chodili a vybízeli ostatní k zabíjení všech muslimů,“ posteskla si australská ministryně Tanya Pliberseková na jedné panelové diskusi, „a že to nebude mít reálný dopad na svět.“ Samozřejmě, koneckonců já, Bernard Lewis, Theodore Dalrymple, Naomi Kleinová a Hans Christian Andersen neděláme celé dny nic jiného, než že vybízíme k zabíjení muslimů.

Mluvila tehdy k Brendanu O'Neillovi, osamocenému obránci svobody slova, vystupujícímu v pořadu, kde moderátor, hosté, publikum ve studiu a tweetující posluchači velmi energicky vystupovali ve prospěch větší státní regulace – nikoli však skutku, ale názoru. Žádali cenzuru nejen pro podněcovatele nejroznějších norských maniaků, ale také pro Ruperta Murdocha. S různou intenzitou se vyslovovali pro to, aby vláda začala konat a „postavila média do latě“. A kdože tu lat' určí? No přece samotná vláda. Jestli se tak u protinožců stane nebo ne, to nevím, ale v Londýně je dnes britská vláda aktivně vyzývána k cenzuře tisku – poprvé po čtyřech staletích.

Jak jsme se v této situaci ocitli? Když začaly mé potíže v Kanadě, někdo mi tehdy připomněl postřeh amerického spisovatele Heywooda Browna:

„V klidných dobách, kdy se zrovna nebrousí meče, má svobodu slova rád každý.“ Myslím, že je to zcela naopak. Západ se rozhodl vzdát se svobody slova právě v době, kdy se žádné meče nebrousily. Zhruba před 40 lety nastal moment, kdy se nám zdálo, že všechny velké otázky a problémy jsou již vyřešeny. Nemělo být již žádných Třetích říší, žádných fašistických režimů, žádného antisemitismu. Pokrokové sociální demokracie směřovaly nevyhnutelně sluncem zalitou cestou do mírumilovného království multikulturalismu, a tak se některým lidem zdálo zcela rozumné zavést kodexy politicky korektního vyjadřování a myšlenkové zločiny, které by zametly se zbytky minulosti. Kanadské „lidskoprávní“ tribunály byly původně vytvořeny za účelem řešení diskriminace v zaměstnání a bydlení. Jenže Kanadčané nejsou příliš nenávisným národem, takže té diskriminace moc nebylo, a tribunály tedy pokročily k soudnímu stíhání „nenávislných projevů“. Šlo o neliberální prostředek, jenž měl být využit v zájmu liberalismu. Pár neonacistických ubožáků bydlících v pronajatých sklepních bytech roznáší okopírované rasistické letáky po telefonních budkách? Nebojte se, my ty extrémisty posbíráme a oni vás už nebudou více obtěžovat. Je to jen pár vzpurných primitivů, kteří odmítají jít s dobou. Vůbec se tím nevzrušujte. A rozejděte se, občané, tady není nic k vidění.

Jestliže akceptujete to, že stát má právo kriminalizovat popírání holocaustu, připouštíte toho až příliš mnoho. Nemám na mysli jen něco konkrétního: Výmarská republika byla skutečným prototypem Trudeaupie plná zákonů o „nenávislných projevech“. Patnáct let předtím, než přišli k moci nacisté, došlo v Německu k více než 200 trestním řízením ohledně „antisemitských výroků“... a všichni víme, kolik dobra to nadělalo. Ovšem daleko důležitější než praktická zbytečnost těchto zákonů je předpoklad, který tímto myšlením činíte: připouštíte, že stát, který postaví jeden názor mimo zákon, se s tímto spokojí a nebude pokračovat v dalších zákazech.

Jak je dnes jasné, není tomu tak. Omezování svobody slova подрývá základy spravedlnosti, včetně jejího základního kamene: rovnosti před zákonem. Když dojde na svobodu projevu, Británie, Kanada, Austrálie a Evropa jsou čím dál tím méně územími práva a namísto toho jsou zeměmi jednotlivých mužů a žen, heterosexuálů a homosexuálů, muslimů a nevěřících,

jejichž práva před zákonem se liší dle toho, jakou kombinaci těchto různých identit představují.

Když Guy Earle vystupoval v jednom vancouverském komediálním klubu, rušily jeho představení dvě opilé provokatérky, a tak se rozhodl je uzemnit. Kdyby byl býval řekl to, co řekl, mně nebo Johanu Goldbergovi, byli bychom neměli žádný nárok na odškodnění. Naneštěstí pro něj to řekl dvěma opilým provokatérkám lesbické orientace, takže ty jej obvinily z homofobních urážek a on musel zaplatit pokutu 15 000 dolarů. Kdyby se kolem Driftwood Brach Bar na ostrově Wright, kde v rámci probíhající oldies night zpíval Simon Ledger píseň Kung Fu Fighting, procházeli John O'Sullivan a Kathryn Lopezová, neměli by žádný důvod ke stížnostem – dokonce ani kdyby vystoupil s rozšířenou taneční verzí. Jenže namísto toho procházeli kolem Číňané, a tak byl pan Ledger zatknut za rasismus.

V takovém světě nemají slova žádný společně sdílený smysl. Zpívat si „byli to dva funky Číňani z jednoho funky chinatownu“ (text písně Kung Fu Fighting, pozn. překl.) je totiž legální nebo nelegální podle toho, kdo vás náhodou zrovna uslyší. Nyní uvedu můj oblíbený příklad podobného způsobu myšlení, kdy stejná slova mohou dokonce být důkazem pro dva odlišné zločiny z nesnášenlivosti. Ikbal Sakraní je muslimem tak „umírněným“, že byl dokonce britskou královnou pasován na rytíře. Generální tajemník Muslimské rady Británie sir Ikbal řekl v rozhovoru pro BBC, že homosexualita je nemorální, neakceptovatelná, šíří nemoci a poškozují samotné základy společnosti. Skupina reprezentující zájmy gayů podala stížnost a sir Ikbal byl vyšetřován jednotkou Scotland Yardu pro bezpečnost v komunitách pro podezření ze „zločinu z nesnášenlivosti“ a „homofobie“.

Nezávisle na tom, ve stejnou dobu, otiskl časopis asociace GALHA (Gay and Lesbian Humanist Association) text, ve kterém byl islám nazván „pitomou doktrínou“ rostoucí „jako rakovina“ a hluboce „homofobní“. Londýnské fórum pro zločiny z rasové nenávisti proto požádalo Scotland Yard, aby vyšetřoval asociaci GALHA, jestli se nedopustila „islamofobie“.

Chápete to? Jestliže muslim řekne, že islám je proti homosexualitě, Scotland Yard ho začne vyšetřovat pro podezření z homofobie. Jestliže ale gay prohlásí to samé, tedy že islám je proti homosexualitě, Scotland Yard ho začne vyšetřovat pro podezření z islamofobie.

Dva muži říkají přesně to samé, ale oba jsou vyšetřováni kvůli jiným zločinům z nenávisti. Na druhou stranu by si oba mohli navzájem zpívat Kung Fu Fighting celý den kolem dokola a nešlo by o zločin, dokud by do místnosti nevstoupil párek Číňanů.

Jestliže nejste gay nebo muslim nebo Číňan, možná se nyní sebe sama ptáte, jak byste se mohli přidat k nějaké takové skupině? Koneckonců, jestliže stát vytvoří lidské právo na to cítit se uražen a toto právo poskytne jen členům jistých zájmových skupin, zcela jasně tím podporuje členství v těchto zájmových skupinách. Andrew Bolt, přední australský novinář, byl kdysi šokován velmi zřetelnou „nečerností“ mnoha prominentních australských „černochoů“ a napsal sérii článků na téma oportunismu při výběru identity. Nyní je popotahován po soudech a pranýřován jako „rasista“, protože „rasismus“ jako termín již degeneroval a nyní se vztahuje na každého, kdo se tohoto tématu jen dotkne. Ovšem jestliže zákon dává jistým skupinám zvláštní privilegia, je jistě legitimní otázkou pro veřejnou debatu, jak budeme definovat členství v těchto různých skupinách.

Jednou z velmi silných stránek zvykového práva byla jeho obecná nechuť ke skupinovým právům, protože rozhodující menšinou byl vždy jednotlivec. Jakmile vytvoříte kolektivní práva, bude třeba dramaticky silnější státní moc, která bude schopna vystupovat jako prostředník v rámci hierarchie různých skupin poškozených. Ve světě islamofobních gayů, homofobních muslimů a bílých černochoů by se dalo očekávat, že se celý ten humbuk zhroutí pod tíhou vlastní absurdity.

Namísto toho se zákony ohýbají podle těch, kteří tyto absurdity berou vážně. V jedné z nejstarších svobodných společností světa nyní stát nezprostředkovává dialog za účelem sociálního smíru, ale raději znásilňuje rozum, zákony a svobodu čím dál nesmyslnějším způsobem tak, aby utišil ty, kteří by mohli své rozhořčení vyjádřit neverbálně. Vezmeme si příklad Elisabethy Sabaditsch-Wolffové, vídeňské ženy v domácnosti, která žila v několika muslimských zemích. Byla předvolána před rakouský soud za to, že nazvala Mohameda pedofilem, protože naplnil své manželství (tj. měl pohlavní styk) se svou nevěstou Aisou, když jí bylo devět let. Paní Sabbaditsch-Wolfová byla shledána vinnou a byla jí uložena pokuta 480 euro. Soudce svůj rozsudek zdůvodnil opravdu úchvatně: „Pedofilie nebyla fakticky správné označení, protože správně to znamená sexuální orientaci, která je výhradně nebo

především zaměřena na děti. V případě Mohameda to neplatí. S Aisou zůstal v manželském svazku, i když jí bylo osmnáct.“

No, vida. Takže dle rakouského zákona není člověk pedofil, jestliže připraví o panenství děvče z druhé třídy základní školy, ale zůstane s ní až do střední. Zřejmě to má být lákadlo pro turisty, kteří plánují cestování po Alpách. Nebo jde zase o jedno z těch rozhodnutí spravedlnosti, které neplatí pro všechny?

Západní vlády již na této cestě zašly příliš daleko. „Vznešená myšlenka tzv. boje proti rasismu se pomalu mění v ošklivě falešnou ideologii,“ prohlásil v roce 2005 francouzský filosof Alain Finkielkraut. „A tento anti-rasismus bude pro jednadvacáté století tím, čím byl komunismus pro století dvacáté: zdrojem násilí.“ Naprosto s ním souhlasím. Zkusme předpokládat, za účelem diskuse, že rasismus, homofobie, islamofobie, urážlivé výroky a zlé myšlenky jsou špatné. No a co?

Jakkoliv špatné mohou být, tisíckrát horší je přeci to, že stát je všechny kriminalizuje a zavádí kvůli tomu režim, který nás má donutit, abychom se tomu bezpodmínečně podvolili. Než tohle, raději si vyberu Mohamedovu devítiletou nevěstu, která zpívá Kung Fu Fighting, urazí dvě lesbičky a vrací kočičí jídlo v čínské restauraci.

Jak napsal John Milton ve svém díle Areopagitica v roce 1644: „Dejte mi svobodu vědět, říkat a svobodně argumentovat, tak jak mi velí svědomí. Tot' svoboda nade všecko.“

Anebo, jak mi řekl jeden obyčejný Kanad'an, když jsem bránil svobodu slova před parlamentem Ontaria: „Dejte mi právo svobody slova, a já si jím zajistím všechna má práva ostatní.“

Obráceně řečeno, jestliže si necháte vzít své právo svobody slova, jak jim zabráníte, aby vám nevzali i ta ostatní?

(Z anglického originálu „Gagging Us Softly“ publikovaného v časopisu National Review 29. srpna 2011 přeložil Aleš Kuna. Vyšlo v Bulletinu Občanského institutu č. 246, Praha, 2012)

Nemoc zvaná cenzura

Cenzura je příznakem nemocné společnosti, která nesnese pohled do zrcadla. Jan Werich kdysi poznamenal, že demokracie první republiky nebyla ideální, ale byla natolik dobrá, aby jim – klaunům z Osvobozeného divadla – dovolila říkat, co si o ní myslí. (1) Má-li tedy smysl bavit se dnes o cenzuře, je nejprve třeba nutně povědět si něco o dnešní společnosti, neboť cenzura je právě a pouze jejím plodem. Nespadla z nebe, nikdo nám ji nepřivezl na saních jak Santa Klaus, ta je výrazem našeho vlastního strachu z poznání a pravdy.

V roce 1989 došlo k významnému přelomu v životech nás všech, nejen zde v sektoru na východ od „železné opony“, ale neméně i za tou oponou. Proměnilo se geopolitické zadání – ze scény zmizel jeden ze dvou mogulů, Sovětský svaz, zůstal mogul druhý, Spojené státy. Tím došlo k rozkývání křehké strategické rovnováhy, na níž stál svět a Evropa v něm po celou dobu od konce 2. světové války. Nemá dnes cenu polemizovat o tom, zda to bylo víc dobře nebo víc špatně, prostě k tomu došlo a nastartovala se kvalitativně odlišná etapa vývoje naší společnosti – od teď se můžeme omezit jen na náš úzce středoevropský prostor, neboť na jeho dynamice jsou vidět téměř všechny obecnější rysy vývoje světa okolního.

V novém uspořádání došlo k restauraci mnoha dávno zapomenutých pojmů – zejména soukromého vlastnictví a volného trhu. Jenomže mylnou a naivní se ukázala představa, že si v kosmické rychlosti projdeme všechna podstatná a v předchozím čtyřicetiletí vynechaná vývojová stádia rozvinutého kapitalismu, abychom vkročili čistou nohou rovnou do standardních parametrů této společensko-ekonomické formace, jak se kdysi říkalo. Dějiny nelze předběhnout, jen přeskočit, ale to už přináší handicap v ne-získané zkušenosti. Výsledkem toho bylo, že se u nás sice urodili noví vlastníci, ale bez historie, paměti, vícegeneračního vztahu k vlastnictví a namnoze též bez morálky. Cílem se stal zisk, nikoli růst. Protože zisk je privátní, kdežto růst společný. Proto jsou dnes mnohá hlavní města bývalého sovětského bloku jako po bombardování – projděte si Rákocziho třídu v Budapešti: to je ukázkový příklad toho, jak se tu kdysi tvořil zisk, ale nikoli růst. Dnes jsou tam zatlučené výlohy a posprejované zdi.

Nicméně po jistý čas byl tento ekonomický trend vytváření zisku výhodný pro relativně velké množství lidí. Co do hmotných statků zakusili mnohem víc a pestřeji než kdy dřív a propadali dojmu, že právě to byl ten důvod ke zvonění klíčů. Než přišel Enron, letadlové hry, spekulace, Lehmann Brothers, Soros a s tím vším všeobecný úbytek obecně dostupných materiálních statků. Jenže ještě předtím využili korporátní vlastníci světa, ti kapitáni vládnoucí z burzovních kancelářů všehomíra, ukolébanosti dobře najedených občanů a začali nejprve pozvolna a tiše, později překotně a nahlas stavět huxleyovský „krásný nový svět“ (3), onu utopickou vizi všeobecné rovnosti v nerovnosti – k dokonalosti dovedenou orwellovskou tezí o tom, že všechna zvířata jsou si rovna, jen některá jsou si rovnější (4) – inu ta, které těm ostatním vládnou, velí, poroučejí, usměrňují jejich životy, přání, potřeby, touhy. Využívající přitom de facto opět především materiálních pobídek.

Tak přišla na svět politická korektnost, společenská praxe nazývání věcí jinými než pravými jmény, kodifikovaného lhaní, uzákoněného pokrytectví (5). Jestliže nesmíte něco nazvat tím, čím to je, pak odtud je jen krůček k tomu, abyste o tom už vůbec nesměli mluvit. A tomu se jaksi tradičně říká cenzura.

Onen spekulativní korporátní kapitalismus má v sobě skryto jedno nenápadné, ale důležité kukaččí vejce, a to je mizící či už zcela neexistující osobní vztah k vlastnictví. Největší firmy světa nejsou bezprostředně řízeny těmi, kdo je vlastní, nýbrž najatými profesionály, kterým je de facto jedno, zda řídí prodej banánů, televizí, tanků nebo informací. Zacházejí s cizím vlastnictvím, aniž by nesli primární odpovědnost za jeho rozvoj a rozmnožování. Utrácejí v duchu hesla „z cizího krev neteče“. Spekuluji. Hrají letadlové hry. Likvidují celé obchodní řetězce a banky, o zástupech drobných ožebračených akcionářů nemluvě. A tento zjednodušeně popsany – v podstatě sebevražedný typ kapitalistického „podnikání“ je podloží pro růst sebevraždomí byrokracie. Jestliže v čele aerolinek nebo zbrojních podniků sedí najatí manažeři, pak v čele nadstátních útvarů sedí úředníci, nikým nevolení, neobdaření pražádným mandátem, a tedy ani žádnou zodpovědností. To je dnešní Evropská unie.

Shrnutí a potvrzení: Stále se zvětšující vzdálenost mezi vlastníkem a majetkem v jednom smyslu a mezi vladařem a ovládaným v druhém smyslu, včetně absence skutečného oprávnění vést či vládnout s odpovědností řádného hospodáře, produkuje společnost, která je postavena na nereálných představách svých lídrů a jejich virtuálním přesvědčení o podpoře „těch dole“.

Kdyby to náhodou někomu připomnělo léta druhé poloviny osmé dekády minulého století, nemýlí se. Blahobytu ubývalo, přestával být něčím novým a atraktivním, někdejší ideje, iluze či naděje mizely v šedi dne, jejich nositelé stárli a jejich děti už neměly, proč si je přisvojovat, a tak se společnost stávala dekadentní množinou embéčkářů odjíždějících v pátek v poledne chalupařit a zamykat se před zbytkem světa. O nějaké důvěře v takové uspořádání nemohlo být řeči. Proto se také, mimo jiné, onen režim zhroutil tak snadno, aniž by mu kdokoli z „těch dole“ podal jedinou pomocnou ruku.

A podobně dopadne i dnešní systém. Trpí stejnými chorobami. Nevytváří motivaci pro občana, znejišťuje jeho perspektivy, vládne mu hloupě a nesmyslně – viz bruselské předpisy o správné velikosti broskví a zákazu křížení veverek (6) – a odhání jej od občanského angažmá k privátnímu nezájmu. A stejně jako ten minulý, i tento režim si pomáhá tím nejbanálnějším způsobem, jakým umí, totiž cenzurou.

Už zase se veřejnost dělí na jednu – menší – část vyvolených, kteří směřují, ba jsou povinni – vyjadřovat své schválené a sdílené názory, a na druhou – podstatně větší –, která hledí na svět kolem sebe kriticky a vidí chyby, vnímá podvrhy, sleduje a odmítá manipulace, jimiž je vystavována. Ta však má dveře do veřejných sdělovadel, tzv. mainstreamových médií, vesměs zamčené na pět západů. Opět tedy vytváříme nepravdivý obraz dneška, stavíme sádrové busty umělým autoritám, sestavujeme seznamy nepřátel. Všechno už známe. Kdo nejde s námi, jde proti nám.

Jenomže je mnohé jinak. Dnes už není tak snadné, jako třeba v 80. letech, masově vymývat mozky propagandou. Už není analogová doba jednosměrné informace, kdy na jedné straně byl tlampač a na druhé příjemce. Dnes je digitální doba interaktivního dialogu. Slyším, co mi říkáš, ale nezdá se mi to. Jednak se podívám jinak, zda se nedovím trochu víc a jinak, než od tebe, a hlavně ti pak položím možná i nepříjemné otázky a přinutím tě na ně odpovědět. A když neodpovíš, přiznáváš se tím ke lži. To je hlavní a možná jediný opravdu podstatný smysl existence internetu jako nejdemokratičtějšího prostoru pro společenský dialog.

Proto také jsme svědky toho, jak se rozmanití orgánové od Bruselu vertikálně směrem dolů pokoušejí svobodný, a proto nepohodlný internet umlčet, podvázat, přiškrtit, jak se noblesně říká: zregulovat. Jeho svoboda, byť provázená rizikem z přehlcní i mnohasměrné manipulace, je totiž pro dnešní

předsedy zeměkoule opravdovým nebezpečím, a oni to dobře vědí. Pokud tedy má dnes význam mluvit o cenzuře jako o opravdovém riziku pro naše svobody, pak jediné zde a právě v tomto smyslu.

Poznámky

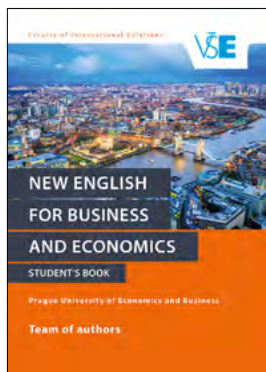
- 1) Jan Werich vzpomíná... vlastně Potlach, Praha: Melantrich, 1982. ISBN 32-019-82
- 2) Vynikající diagnózu příčin a dopadů uvedených jevů podal americký analytik Michael Lewis např. v knihách Bumerang (Praha: Dokořán, 2012. ISBN 978-80-7363-418-6), Big Short (Praha: Dokořán, 2013. ISBN 978-80-7363-487-2) či Lhářův poker (Praha: Dokořán, 2014. ISBN 978-80-7363-591-6)
- 3) Aldous Huxley: Brave New World, česky jako Konec civilizace (Praha: Maťa, 2010. ISBN 978-80-7287-150-6)
- 4) George Orwell: Farma zvířat (Praha: Aurora, 2000. ISBN 80-7299-021-7)
- 5) O fenoménu politické korektnosti velmi dobře pojednal britský publicista Anthony Browne v knize Úprk rozumu (Praha: Dokořán, 2009. ISBN 978-80-7363-240-3), o tom, k jak dramatickým koncům může tato neblahá společenská přetvářka dojít, píše z vlastní zkušenosti německý ekonom Thilo Sarrazin mj. v knize Teror ctnosti (Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2468-8)

Velmi podrobně analyzuje evropskou reglementaci našich životů právník Tomáš Břicháček v knize Unie blízka i vzdálená (Praha: IVK, 2014. ISBN 978-80-87806-08-1)

Z produkce Nakladatelství Oeconomica

více informací na <https://oeconomica.vse.cz/>

Team of authors:
**New English for
Business and Econo-
mics. Student's Book**

ISBN 978-80-245-2427-6,
VŠE, třetí dotisk
1. vydání, 244 stran,
274 Kč

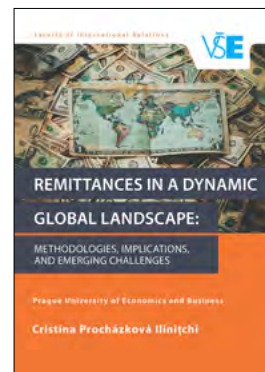
Pavel Kaczor:
Trh práce v ČR

ISBN 978-80-245-2513-6,
VŠE, 1. vydání, 216 stran,
401 Kč

Hana Řezanková:
**Statistické metody
se zaměřením na
kategoriální data**

ISBN 978-80-245-2521-1,
VŠE, 1. vydání
v elektronické podobě,
210 stran, zdarma ke
stažení (e-kniha)

**Cristina Procházková
Ilinitchi: Remittances
in a Dynamic Global
Landscape**

ISBN 978-80-245-2511-2,
VŠE, 1. vydání, 238 stran,
496 Kč

Název

Autor

Vydavatel

Doporučeno

Vydání

Jazyková úprava

Návrh obálky

Počet stran

DTP

Sazba

Cenzura včera, dnes a zítra

doc. Mgr. Petr Žantovský, Ph.D.

Vysoká škola ekonomická v Praze

Nakladatelství Oeconomica

pro bakalářské a magisterské studium na VŠE v Praze

1. vydání v elektronické podobě

Mgr. Ludmila Doudová

Daniel Hamerník, DiS.

146

Vysoká škola ekonomická v Praze

Nakladatelství Oeconomica

autor

Dílo neprošlo redakční úpravou.

ISBN 978-80-245-2541-9

Zdarma ke stažení